

Laura Kinnunen

POLIISIN SUORITTAMAT PAIKKAAN KOHDISTUVAT ETSINTÄTILANTEET JA ETSINNÄN KOHTEEN OIKEUSTURVA

Tampereen yliopisto
Johtamisen ja talouden tiedekunta
Pro Gradu tutkielma
Ohjaaja: Jani Wacker
4/2022

TIIVISTELMÄ

Laura Kinnunen: Poliisin suorittamat paikkaan kohdistuvat etsintätilanteet ja etsinnän kohteen oikeusturva.

Pro Gradu

Tampereen yliopisto

Julkisoikeus

4/2022

Tutkimuksessa tarkastellaan poliisin suorittamia paikkaan kohdistuvia etsintämenettelyjä osana esitutkintaprosessia. Etsinnän lajeja ovat yleinen kotietsintä, erityinen kotietsintä sekä paikanetsintä, joista säädetään pakkokeinolaissa (806/2011). Etsintämenettelyssä puututaan julkisen vallan toimesta yksityisen perusoikeudellisen yksityiselämän ja kotirauhan suojan piiriin. Yksityiselämään ja kotirauhaan sisältyy rajoittamista koskeva lakivaraus, jonka mukaan niiden rajoittaminen on mahdollista esimerkiksi rikosten selvittämiseksi.

Tutkimuksessa tarkastellaan, mitä vaatimuksia perusoikeudellinen yksityiselämän suoja asettaa poliisin suorittamille etsintämenettelyille osana esitutkintaprosessia. Tutkimuksessa selvitetään lisäksi, miten nykylainsäädäntö turvaa yksityiselämää ja siihen sisältyvää kotirauhan suojaa ja kuinka lainsäädäntöä tulisi mahdollisesti kehittää, jotta suojan aste olisi riittävällä tasolla. Perus- ja ihmisoikeudet ovat saaneet jatkuvasti korostuneemman merkityksen myös lain soveltamisen tasolla, ja tästä syystä tarkastellaan, miten ne vaikuttavat käytännön poliisityössä kun esitutkinnassa käytetään etsintätoimenpiteitä ja millainen tasapaino tulisi olla rikosten selvitysvelvollisuuden ja yksilöiden perusoikeuksien suojaamisen välillä. Erityisenä mielenkiinnon kohteena on Sisä-Suomen poliisialueen etsintämenettelyjen lainmukaisuuden tilannearviointi. Tilannekuvan saamiseksi on tutkittu poliisilaitokseen liittyviä kanteluratkaisuja sekä lähetetty haastattelupyynnöt alueen tutkinnanjohtajille.

Tutkimuksen kohteena on pakkokeinolain (806/2011) 8 luvun etsintää koskevat säännökset, esitutkintamenettelyä sääntelevä esitutkintalaki (805/2011) sekä poliisilain (872/2011) poliisin toimintaa yleisesti ohjaavat säännökset. Perustuslain (731/1999) perusoikeuksia suojaavat osat ovat keskeisessä asemassa tarkasteltaessa poliisin perusoikeuksia rajoittavia toimenpiteitä.

Tutkimuksessa perehdytään lisäksi kansalliseen sääntelyyn vaikuttaviin kansainvälisiin sopimuksiin, näistä tärkeimpänä Euroopan ihmisoikeussopimus. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisuisaan edellyttänyt tehokkaiden oikeussuojakeinojen takaamista etsinnän kohteelle sekä ennen kotietsintämenettelyä päättämistä että sen jälkeen. 13 artiklan vaatimusten takaamiseksi pakkokeinolakiin säädettiin mahdollisuus saattaa kotietsinnän lainmukaisuus jälkikäteen tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tämä oli merkittävä parannus kotietsinnän kohteen oikeusturvaan. Jälkikäteisten keinojen lisäksi kotietsinnän kohdetta suojataan pakkokeinolain kotietsintää koskevilla menettelysäännöksillä, joissa edellytetään muun muassa läsnäolo-oikeuden sekä todistajan kutsumisoikeuden tarjoamista kotietsinnän kohteelle.

Tutkimuksessa selviää, että Suomessa oikeusturva on pääasiallisesti hyvällä tasolla sekä lainsäädännöllisesti että lain soveltamisen tasolla. Pakkokeinolaissa turvatut etsintämenettelyn aikaiset sekä jälkikäteiset oikeusturvaan vaikuttavat säännökset luovat yhtenäisen kokonaisuuden ja suojan tason. Kuitenkin kehittämistarpeitakin on ja tutkielman tekohetkellä on käynnissä esitutkinta- ja etsintämenettelyyn liittyviä säädösten arviointikierroksia. Oikeusturvaan vaikuttavia osittaisuudistuksia on siis yhä tehtävissä. Etsinnän lainmukaisuuden arviointikäsitteiden määrä on ollut laskusuuntainen. Suomen poliisilla päätävältä yleisestä kotietsinnästä sekä paikanetsinnästä päätettäessä. Tämä poikkeaa yleisetä eurooppalaisesta tavasta ja on herättänyt keskustelua myös meillä siitä, tulisiko päätösvalta siirtää poliisiorganisaation ulkopuolelle. Tutkimuksen perusteella tälle ei kuitenkaan nähdä perusteita. Poliisiin kohdistuva luottamus on yhteiskunnassamme edelleen vahva. Keskusteluun on lisäksi nostettu mahdollisuus laajentaa poliisin salaisten pakkokeinojen käyttömahdollisuutta myös etsintämenettelyyn. Tutkimuksen perusteella tämä nähtäisiin mahdollisena tulevaisuuden säädöskehityksenä ja mahdollisesti tarpeellisenä vastauksena maailman muuttuvaan turvallisuusympäristöön.

Avainsanat: kotietsintä, pakkokeinot, poliisin toimivalta, esitutkinta, yksityiselämän suoja

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

Kuvioluettelo.....	IV
LÄHTEET.....	V
Lyhenteet.....	X
1 JOHDANTO	1
1.1 Johdatus aiheeseen	1
1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen rajausta.....	3
1.3 Tutkimuksen rakenne ja metodi	6
1.4 Lähdeaineiston esittely	8
2 AIEEESEEN LIITTYVÄT PERUS- JA IHMISOIKEUDET.....	12
2.1 Yksityisyyden suojan käsite	12
2.2 Yksityiselämän suoja.....	13
2.3 Kotirauhan suoja.....	15
2.4 Oikeusturva etsintämenettelyssä	18
2.5 Kansainvälinen sääntely	21
2.6 Perusoikeuksien rajoitusedellytykset	23
2.6.1 Yleistä rajoitusedellytyksistä	23
2.6.2 Etsintään liittyvät rajoituslausekkeet.....	26
3 POLIISIN TOIMIVALTUUDET	27
3.1 Yleistä.....	27
3.2 Esitutkimusmenettely	28
3.3 Pakkokeinot esitutkimuksen välineenä	30
3.4 Poliisin toimivallan rajoitukset.....	33
4 ETSINTÄÄ KOSKEVA SÄÄNTELY	37
4.1 Yleistä.....	37
4.2 Etsintä salaisena pakkokeinona	38
4.3 Yleinen kotietsintä.....	41
4.3.1 Edellytykset	41
4.3.2 Muotomääräykset	44
4.3.3 Yksilön oikeudet etsintätilanteessa	47
4.4 Erityinen etsintä.....	51
4.4.1 Yleistä	51
4.4.2 Muotomääräykset	54
4.5 Paikanetsintä.....	56
5 OIKEUSSUOJAKEINOT.....	59
5.1 Yleistä.....	59

5.2 Ulkoinen ennakkollinen laillisuusvalvonta	60
5.3 Ulkoinen jälkikäteinen laillisuusvalvonta	61
5.3.1 Yleistä	61
5.3.2 Ylimmät laillisuusvalvojat	62
5.3.3 Tuomioistuinmenettely	65
5.4 Sisäinen laillisuusvalvonta	67
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	69
6.1 Sisä-Suomen poliisilaitos	69
6.2 Lopuksi	72
LIITTEET	77
LIITE 1: Kyselylomake Sisä-Suomen tutkinnanjohtajille	77
LIITE 2: Diaarilistaus poliisia koskevista EOA kanteluista koko Suomessa 2019–2021	78
LIITE 3: Diaarilistaus poliisia koskevista EOA kanteluista Sisä-Suomen poliisissa 2019–2021	82

Kuvioluettelo

Kuva 1:	<i>Pakkokeinoissa käytettävät näytön tasot</i>	31
Kuva 2:	<i>Etsintöjen eri muodot</i>	38

LÄHTEET

Kirjallisuuslähteet

- Aarnio, Aulis. *Tulkinnan taito: ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta*. WSOYpro, Helsinki (2006).
- Ekelöf, Per Olof; Edelstam, Henrik & Boman, Robert. *Rättegång. Femte häftet. Sjunde bearbetade upplagan*. Stockholm (1998).
- Fredman, Markku. *Erityinen kotietsintä ja etsintävaltuutetun tehtävät*. Defendor Legis N:o 2/2014, 155–157 (2014).
- Frände, Dan; Wahlberg, Markus & Matikkala, Jussi. *Yksityisyys, rauha, kunnia ja vapaus*. Teoksessa: *Keskeiset rikokset*. Frände, Dan; Matikkala, Jussi; Tapani, Jussi; Tolvanen, Matti; Viljanen, Pekka & Wahlberg, Markus. Neljäs laitos. Edita, Helsinki (2018).
- Hautamäki, Veli-Pekka. *Kotirauhan suojasta perusoikeutena*. Lakimies 1/2012. (2012).
- Heikkilä, Eero. *Sisäisen tarkastuksen rooli poliisin sisäisessä valvonnassa - Arviointitutkimus*. Tampereen yliopisto, Trepo (2011).
- Helminen, Klaus. *Turvallisuusviranomaisten toimivaltuussäännösten uudistamistarpeet*. Sisäasianministeriön julkaisu 32/2006 (2006).
- Helminen, Klaus; Fredman, Markku; Kanerva, Janne; Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko. *Esitutkinta ja pakkokeinot*. 5. uudistettu painos. Talentum, Helsinki (2014).
- Helminen, Klaus; Kuusimäki, Matti & Salminen, Markku. *Poliisioikeus*. Kauppakaari OYJ, Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki (1999).
- Helminen, Klaus; Lehtola, Kari & Virolainen, Pertti. *Esitutkinta ja pakkokeinot*. 2., uudistettu painos. Talentum, Helsinki (2005).
- Hildén, Mikael. *Perustuslakivaliokunnan rooli Suomen valtiollisessa järjestelmässä*. Teoksessa: *Oikeus kansainvälisessä maailmassa – Ilkka Saraviidan juhlakirja*. Toim. Aarto, Markus & Vartiainen, Markku. Edita Publishing Oy, Helsinki (2008).
- Hirvonen, Ari: *Mitkä menetit? – Opas oikeustieteen metodologiaan*. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17, Helsinki (2011).
- Ikkala, Juho. *Poliisin salaisen tiedonhankinnan laillisuusvalvonta Poliisihallituksen kertomusten valossa vuosina 2014-2016*. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta (2018).
- Jokela, Antti. *Oikeudenkäynti. I, Oikeudenkäynnin perusteet, periaatteet ja instituutiot*. 3., uudistettu painos. Alma Talent, Helsinki (2016).
- Jokela, Antti. *Rikosprosessioikeus /Antti Jokela*. 5., uudistettu painos. Alma Talent, Helsinki (2018).

- Jonkka, Jaakko. *Eräitä näkökohtia perusoikeuksien toteutumisesta erityisesti rikosprosessissa*. Lakimies 8/1998. Edilex (1998).
- Jonkka, Jaakko. *Poliisin johtamisjärjestelmä ja sisäinen laillisuusvalvonta*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 48/2004. Sisäministeriö (2004).
- Jyränki, Antero. *Uusi perustuslakimme*. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä (2000).
- Jyränki, Antero. *Valta ja vapaus*. Talentum Media Oy, Helsinki (2003).
- Kinnunen, Laura. *Kotietsinnän lainmukaisuus – Kotietsinnän saattaminen tuomioistuimen tutkittavaksi*. Kandidaatintutkielma . Tampereen yliopisto, julkisoikeuden tiedekunta (2018).
- Koskinen, Pasi. *Rikoksesta epäillyn oikeusturva kotietsinnässä - erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännön valossa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta (2016).
- Kujala, Tero. *Euroopan unionin perusoikeuskirja – perusoikeudet ja lainkäyttö*. Teoksessa: *Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa*. Toim. Laura Ervo; Raimo Lahti & Jukka Siro. Helsingin hovioikeus, Hakapaino Oy, Helsinki (2014).
- Launiala, Mika. *Esitutinnan käsite: Esitutinnan vertikaalinen ja horisontaalinen ulottuvuus*. Edilex 2009/15 (2009).
- Launiala, Mika. *Esitutkinta ja hienotunteisuus – hienotunteisuusperiaate uudessa esitutkintalaissa (805/2011)*. Edilex 2012/16 (2012).
- Launiala, Mika. *Esitutinnan funktiot ja esitutkintaperiaatteet*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 70. Itä-Suomen yliopisto, Joensuu (2013).
- Metsäranta, Tuomas. *Poliisin salaiset tiedonhankintakeinot ja yksityiselämän suoja*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, julkisoikeuden sarja A 38. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta (2015).
- Mäenpää, Olli. *Hallinto-oikeus*. 2., uudistettu painos. Alma Talent, Helsinki (2018).
- Neuvonen, Riku. *Sananvapauden sääntely Suomessa*. Hastaprint Oy, Lakimiesliiton kustannus, Vantaa (2012).
- Neuvonen, Riku. *Yksityisyyden suoja Suomessa*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki (2014).
- Niemi-Kiesiläinen, Hanna. *Johdatus esitutkinta- ja pakkokeinolakeihin*. Werner Söderström Lakitieto Oy, Vantaa (2000).
- Niemi, Johanna. *Esitutkinta*. Teoksessa: *Prosessioikeus*. 4., uudistettu painos (837–875). Sanoma pro, Helsinki (2012).
- Pohjolainen, Teuvo & Tarukannel, Veijo. *Hallinnon oikeussuojajärjestelmän kehittämisen tarpeesta*. Defensor Legis N:o 6/2004 (1113–1123), (2004).

- Rantaeskola, Satu; Halme, Kimmo; Kortesalmi, Leo; Lönnroth Kaarle; Parviainen Johanna; Saukonniemi, Teemu & Springare Sanna. *Pakkokeinolaki - kommentaari*. Toim. Rantaeskola, Satu. Poliisiammattikorkeakoulu (2014).
- Rantaeskola, Satu. *Rikos ja rikosprosessi*. AS Pakett, Warelia, Tyrvää-Vammala-Sastamala (2019).
- Saraviita, Ilkka. *Suomalainen perusoikeusjärjestelmä*. Talentum, Helsinki (2005).
- Siltala, Raimo. *Johdatus oikeusteoriaan*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut, Helsinki (2001).
- Siltala, Raimo. *Oikeustieteen tieteenteoria*. Lakimiessarja A N:o 234. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala. (2003).
- Sisäministeriö. *Poliisiin kohdistuva sisäinen laillisuusvalvonta*. Sisäasiainministeriön julkaisuja 19/2013, Helsinki (2013).
- Sisäministeriön julkaisuja 2020:12. *Poliisibarometri 2020: Kansalaisten arviot poliisin toiminnasta ja Suomen sisäisen turvallisuuden tilasta*. Sisäministeriö, Helsinki (2020).
- Tampereen yliopisto. *Tutkielmaopas: Ohjeita työskentelyyn - Kandidaatintutkielma ja pro gradu - tutkielma sekä tutkimusseminaarit*. Johtamisen ja talouden tiedekunta (2019).
- Tolvanen, Matti & Kukkonen, Reima. *Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet*. Talentum, Helsinki (2011).
- Viljanen, Veli-Pekka. *Perusoikeuksien rajoitusedellytykset*. WSOYpro, Helsinki (2001).
- Viljanen, Veli-Pekka. *Perusoikeuksien rajoittaminen*. Teoksessa: Hallberg, Pekka; Karapuu, Heikki; Ojanen, Tuomas; Scheinin, Martin; Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka: *Perusoikeudet*, 2005 (päivitetty 2011). Luettu 2/2022. WSOYpro, Helsinki (2011a).
- Viljanen, Veli-Pekka. *Yksityiselämän suoja*. Teoksessa: Hallberg, Pekka; Karapuu, Heikki; Ojanen, Tuomas; Scheinin, Martin; Tuori, Kaarlo & Viljanen, Veli-Pekka: *Perusoikeudet*, 2005 (päivitetty 2011). Luettu 2/2022. WSOYpro, Helsinki (2011b).
- Virolainen, Jyrki & Vuorenää, Mikko. *Esitutkinnan ja syyttämisen periaatteet*. Teoksessa: *Prosessioikeus* (Pääluku 4: Periaatteet prosessioikeudessa). (päivitetty: 18.6.2021). Luettu 1/2022. WSOYpro., Helsinki 2004. (2021).
- Vuorenää, Mikko. *Prosessioikeuden perusteet*. Talentum, Helsinki (2009).

Nettilähteet

- Poliisi.fi. *Tietoa poliisista*. Päivitetty ND. [viitattu: 3.1.2022] <https://poliisi.fi/tietoa-poliisista> (2020).
- Helsingin sanomat. *Poliisi haluaa tehdä salaisia kotietsintöjä – Sisäministeriön kaavailuissa kotietsintä voitaisiin tehdä kohteelta salaa jo rikosten ennalta estämiseksi*. Helsingin sanomat,

kirjoittanut Reinboth, Susanna 23.3.2015. Päivitetty 23.3.2015. [viitattu: 20.3.2022]
<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002810851.html> (2015).

SPJL.fi. Mediapankki: Tilastoja. Alustava laskelma leikkausten vaikutuksista jäsenistölle. Päivitetty 10.9.2015 [viitattu: 12.4.2022] <https://www.spjl.fi/viestinta/mediapankki/tilastoja> (2015).

Suomen virallinen tilasto (SVT). *Rikos- ja pakkokeinotilasto* [verkkajulkaisu]
ISSN=2342-9151. 14 2021. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 17.3.2022] (2021).

Virallislähteet

- HE 84/1974 vp *Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi rikoslain 27 luvun, painovapauslain 18 ja 39 §:n sekä oikeudenkäytön julkisuudesta annetun lain 1 ja 1 §:n muuttamisesta.*
- HE 309/1993 vp *Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.*
- HE 184/1999 vp *Hallituksen esitys Eduskunnalle yksityisyyden, rauhan ja kunnian loukkaamista koskevien rangaistussäännösten uudistamiseksi.*
- HE 44/2002 vp *Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.*
- HE 222/2010 vp *Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.*
- K 9/2005 vp *Eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomus vuodelta 2004.*
- K 11/2019 vp *Eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomus vuodelta 2018.*
- K 15/2020 vp *Eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomus vuodelta 2019.*
- K 8/2021 vp *Eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomus vuodelta 2020.*
- K 13/2004 vp *Valtioneuvoston oikeuskanslerin kertomus oikeuskanslerin virkatoimista ja lain noudattamista koskevista havainnoista vuodelta 2003.*
- LaVM 31/2002 vp *Hallituksen esitys laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.*
- OM 2009:2 *Esitutkintalain, pakkokeinolain ja poliisilain kokonaisuudistus, esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunnan mietintö.*
- OM 2022:1 *Pakkokeinolain muutostarpeiden tarkastelu: Työryhmämietintö.*
- PeVL 2/1996 vp *Perustuslakivaliokunnan lausunto: Hallituksen esitys laiksi poliisilain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.*
- PeVL 23/1997 vp *Perustuslakivaliokunnan lausunto: Hallituksen esitys oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.*

PeVL 6/1998 vp	<i>Perustuslakivaliokunnan lausunto: Hallituksen esitys laeiksi liikennevalvontaa vaikeuttavien laitteiden kieltämisestä ja tieliikennelain 75 §:n muuttamisesta.</i>
PeVL 11/2005 vp	<i>Perustuslakivaliokunnan lausunto: Hallituksen esitys laiksi poliisilain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.</i>
PeVM 25/1994 vp	<i>Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.</i>
POL-2020-26351 POL-2022-10803	<i>Poliisihallituksen ohje: Paikkaan kohdistuva etsintä. Poliisihallituksen lausunto pakkokeinolain muutostarpeita koskevasta mietinnöstä.</i>
SopS 7-8/1976 SopS 18-19/1990	<i>Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus. Euroopan ihmisoikeussopimus.</i>
Suomen asianajajaliitto	<i>Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä: pakkokeinolain muutostarpeet, 24.3.2022.</i>
VN/13190/2020	<i>Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä: pakkokeinolain muutostarpeet; sisäministeriön lausunto.</i>

Oikeuskäytäntö

KKO:2001:39	(20.4.2001)
KKO:2017:20	(24.4.2017)
KKO:2017:40	(9.6.2017)
KKO:2019:23	(8.3.2019)
KO:2019:583	(Pirkanmaan KO 8.4.2019)
KO:2021:246	(Pirkanmaan KO 19.2.2021)
KO:2021:861	(Pirkanmaan KO 14.6.2021)
KO 2021:862	(Pirkanmaan KO 17.6.2021)
KO:2021:531	(Keski-Suomen KO 28.9.2021)

Ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisutoiminta

AOA/642/4/02	(28.10.2003)
AOA/72/4/16	(24.11.2016)
EOAK/5294/2019	(22.10.2020)
EOAK/4506/2021	(3.2.2022)

Lyhenteet

AOA	apulaisoikeusasiamies
AOK	apulaisoikeuskansleri
HL	hallintolaki (6.6.2003/434)
HaVL	hallintovaliokunnan lausunto
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18-19/1990)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETL	esituktintalaki (22.7.2011/805)
EOA	eduskunnan oikeusasiamies
EOAK	eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia
KKO	korkein oikeus
KM	komiteamietintö
KP-sopimus	Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 7-8/1976)
KO	käräjäoikeus
OKA	oikeuskansleri
OK	oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
OM	oikeusministeriö
OTL	oikeustieteen lisensiaatti
PL	perustuslaki (11.6.1999/731)
PeV	perustuslakivaliokunta
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PeVL	perustuslakivaliokunnan lausunto
PKL	pakkokeinolaki (22.7.2011/8069)
PolL	poliisilaki (22.7.2011/872)
POV	pidättämiseen oikeutettu virkamies
RL	rikoslaki (19.12.1889/39)
VT	varatuomari

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Tässä tutkielmassa tarkastellaan poliisin suorittamaa kotietsintämenettelyä poliisin toimivallan ja yksityisen oikeusturvan käsitteiden valossa. Kotietsintämenettely on poliisin esitutkinnassa käyttämä pakkokeino, jossa tarkastetaan yksityisyyden ja kotirauhan suojaama tila tai alue. Pakkokeinon tarkoituksena on rikoksen selvittäminen: tarkoituksena on joko löytää rikokseen käytettyä aineistoa, rikoshiötyä, rikoksella hankittua omaisuutta tai rikoksesta epäilty itse. Kotietsintämenettelyssä tunkeudutaan yksilön perusoikeuspiirin suojaamalle alueelle ja prosessissa väistämättä rajoitetaan yksilön kotirauhaa ja yksityisyyden suojaa.¹ Yksityisyyden suoja on vanhastaan korkealle arvostettu perusoikeus oikeusjärjestelmässämme. Perustuslaissa (PL 731/1999) yksityisyyden suoja kiinnittyy 10 §:n turvaamaan yksityiselämän suojan käsitteeseen. Sen mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Pykälä sisältää myös lakivarauksen, jonka mukaan lailla voidaan säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi välttämättömistä kotirauhan piiriin ulottuvista toimenpiteistä.

Yksityisyyden suoja on erityisen suojattu oikeus myös kansainvälisellä tasolla. Suomi on sitoutunut useisiin kansainvälisiin sopimuksiin, joissa yksityisyyden suoja on kirjattu omiksi kohdiksiin sopimustekstiin. Yksityisyyden suoja on turvattu YK:n ihmisoikeusjärjestelmässä kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa (KP-sopimus, SopS 7-8/1976) sekä YK:n yleismaailmallisessa ihmisoikeuksien julistuksen 12 artiklassa, joita molempia Suomi on sitoutunut noudattamaan. Kuitenkin kenties velvoittavin kansainvälinen ihmisoikeussopimus on Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS, SopS 18-19/1990). Tämän johdosta myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytännöllä on merkittävää painoarvoa kansallista lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä kehitettäessä.²

Yksityisyyden suoja on siis erittäin turvattu perusoikeus ja sen rajoitustilanteista on säädettävä riittävän yksityiskohtaisesti lain tasolla. Perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten lisäksi oikeusjärjestelmämme perustuu vahvalle legaliteettiperiaatteelle, jonka mukaan kaiken julkisen vallankäytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia (PL 2.3 §). Poliisitoimi, johon tässä tutkielmassa keskitytään, on yksi valtionhallinnon lohko, joka

¹ Kinnunen 2018, 1.

² Neuvonen 2014, 46 & 50.

käyttää toiminnassaan julkista valtaa. Tämän vuoksi poliisihallinnossa ja -toiminnassa on noudatettava myös samoja yleisiä hallinto-oikeudellisia periaatteita kuin muussakin hallinnossa.³ Poliisin tehtävät ovat moninaiset, mutta yksi keskeisimmistä tehtävistä on rikosten selvittäminen esitutkinnan avulla ja tähän prosessiin keskitytään myös tässä tutkielmassa. Esitutkinnasta ja pakkokeinojen käytöstä säädetään esitutkintalaissa (ETL, 805/2011) ja pakkokeinolaisissa (PKL, 806/2011), kun taas poliisilaki (PolL, 872/2011) on poliisin toimintaa sääntelevä yleislaki, jota sovelletaan myös esitutkinnan suorittamisessa⁴. Lainsäädännön lisäksi poliisin toimintaa sääntelevät muun muassa organisaation sisäiset ohjeistukset ja eettiset ohjeet.

Poliisin toimintaan vaikuttava sääntelykokonaisuus koki massiivisen kokonaisuudistuksen, joka astui voimaan 1.1.2014. Lakien vuosien varrella kokemien osittaisuudistusten vuoksi niistä oli muodostunut osin sekava ja vaikeasti hallittava kokonaisuus. Eduskunnan lakivaliokunta katsoi, että muutoksista johtuen esitutkinta- ja pakkokeinolaki olisi syytä uudistaa kokonaisuudessaan⁵. Poliisilaki oli kolmesta laista uusin ja lisäksi kokenut myöskin osittaisuudistuksia matkan varrella, joten sen muutos- ja täydennystarve ei ollut muutamia yksittäisiä tapauskohtia lukuun ottamatta yhtä merkittävä kuin esitutkinta- ja pakkokeinolain kohdalla⁶. Keskeisenä tavoitteena oli kaikkien kolmen lain selkeyttäminen siten, että lopputulemana saavutettaisiin perusoikeusjärjestelmän vaatimukset täyttävä, selkeä ja johdonmukainen sääntelykokonaisuus. Tavoitteena oli toisaalta viranomaistoiminnan tehostaminen ja sääntelyn täsmentäminen, toisaalta perus- ja ihmisoikeuksien tasapuolisuuden huomioonottaminen. Kyseessä oli tasapainottelu perus- ja ihmisoikeuksien suojan parantamisen ja rikostorjunnan toiminnallisten tarpeiden välillä.⁷ Perustuslakivaliokunta katsoi myös, että samanaikaisesti säännösten muutosprosessin kanssa olisi arvioitava ennakkoluulottomasti silloisia oikeusturva- ja valvontajärjestelmiä ja tehtävä tarpeelliset muutokset myös näiltä osin⁸.

Kotietsintä on poliisin yleisesti käytetty pakkokeino. Eduskunnan oikeusasiamiehen (EOA) vuosikertomusten mukaan kotietsintöjä tehtiin vuonna 2019 noin 10 300⁹ kappaletta koko Suomessa. Tutkielman tekohetkellä tuoreinta EOA:n vuosikertomusta vuodelta 2021 ei oltu vielä julkaistu, mutta tilastokeskuksen raporttien mukaan vuonna 2021 kotietsintöjä ja niiden yhteydessä suoritettuja takavarikkoja tehtiin koko maassa noin 11 100, mikä on 7,2 prosenttia vähemmän kuin vuonna

³ Helminen, Kuusimäki & Salminen 1999, 17.

⁴ Niemi-Kiesiläinen 2000, 15.

⁵ LaVM 31/2002 vp.

⁶ OM 2009:2, 161.

⁷ OM 2009:2, 13 & 1.

⁸ PeVL 11/2005 vp, 3.

⁹ K 8/2021 vp, 231.

2020¹⁰. Joka tapauksessa erilaisten etsintätoimenpiteiden määrä on pysynyt jotakuinkin samoissa lukemissa vuodesta toiseen ja kertoo toimenpiteen käytettävyydestä esitutkintatoiminnassa. Tässä tutkielmassa tarkastellaan poliisin toimivaltuus- sekä kotietsintäsäännöksiä yleisellä tasolla, mutta tämän lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan hieman tämän hetkistä tilannetta Sisä-Suomen poliisin toimialueella konkreettisen näkökulman saamiseksi.

Poliisin on kaikessa toiminnassaan noudatettava tarkoin lakia sekä muuten pidettävä yllä kansalaisten luottamusta poliisiin omalla toiminnallaan. Poliisin omilla sivuilla kerrotaan poliisin toiminnasta, että vaikka poliisitoiminta perustuukin lakiin, ei poliisin työ kuitenkaan ole vain mekaanista lain noudattamisen valvontaa. Kyse on jokapäiväisen arjen turvaamisesta ja yksilön oikeuksien kunnioittamisesta.¹¹ Sääntelykokonaisuuden muutoshankkeen yksi keskeinen tavoite oli yksilön oikeusturvan turvaaminen ja parantaminen julkisen vallan mielivaltaa vastaan. Se, kuinka uudistushankkeen tavoitteet ovat toteutuneet käytännössä, on mielenkiintoinen ja tärkeä tutkimusaihe sekä tärkeä osa lainsäätämisprosessia.

1.2 Tutkimuskysymys ja aiheen rajaus

Kiinnostuin aiheesta suorittaessani oikeustradenomin tutkintoa Tampereen ammattikorkeakoulussa vuosina 2009–2012. Päättötöön tekoaikaan olin suorittanut tutkintoon kuuluvan harjoittelun Nokian poliisiasemalla ja olin mukana kotietsinnällä, joten pääsin näkemään konkreettisesti mitä prosessi pitää sisällään. Tällöin kokonaisuudistushanke oli juuri valmistumassa, joten kiinnostuin siihen liittyvistä muutoksista. Valmistumiseni jälkeen olen toiminut Tampereen pääpoliisiasemalla tutkintasihteerinä ja tästä syystä tutkimusaihe on itselleni läheinen ja herättänyt mielenkiintoa esitutkintaprosessiin. Kun oli aika päättää yliopistolla suorittamaani hallintotieteiden kandidatin opinnäytetyötä, lakimuutos oli ollut voimassa jo muutaman vuoden. Tällöin päätin selvittää, miten muutos on käytännössä astunut voimaan ja kuinka se on vaikuttanut kärjäoikeudelle saatettujen etsintöjen oikeellisuuden arviointiin. En kuitenkaan voinut tässä vaiheessa tutkia lakia kokonaisuutena opinnäytetyön rajausten vuoksi, vaan keskityin pieneen osaan siitä. Nyt, kun säädöskokonaisuus on ollut voimassa jo suhteellisen pitkään, halusin tutkia sitä kokonaisuutena. Julkisoikeuden yleisiin oppeihin kuuluvat perus- ja ihmisoikeudet ovat oleellinen vaikutin myös poliisin työssä, etenkin etsinnän kaltaisissa perusoikeuksien rajoitustilanteissa. Tästä syystä

¹⁰ SVT 2021: Vuoden 2020 määrä noin 12 000 kotietsintää ja takavarikkoa koko maassa.

¹¹ Poliisi.fi: Toiminnan yleiset periaatteet.

näkökulma kohdistuu perus- ja ihmisoikeuksien vaikutukseen poliisin toimintaan sekä näihin kytkeytyvään yksilön oikeusturvaan.

Tutkimuksessani on tarkoitus selvittää *mitä vaatimuksia perusoikeudellinen yksityiselämän suoja asettaa poliisin suorittamille etsintämenettelyille osana esitutkintaprosessia*. Vastausta tähän tutkimuskysymykseen haen seuraavien alakysymysten avulla:

1. Miten ja miksi etsintäprosessista on säädetty nykylainsäädännössä?
2. Ovatko pakkokeinolakiin tehdyt muutokset parantaneet etsinnän kohteen oikeusturvaa erilaisissa kotietsintämenettelyissä?
3. Millaisia tulevaisuuden näkymiä etsintämenettelyyn ja sen sääntelyyn liittyy?

Tutkimuksessa arvioidaan erityisesti Sisä-Suomen poliisin alueellista tilannetta, joten siksi tarkoituksen on myös selvittää:

4. Tilastoja sekä tuomioistuinratkaisuja tarkastelemalla, millaiseksi voimme nähdä Sisä-Suomen poliisin etsintää koskevien pakkokeinojen käytön lainmukaisuuden tänä päivänä?

Tutkimuksessa tarkastellaan esitutkintaviranomaisen, tässä kohtaa poliisin, toimintaa sääntelevien lakien vaikutuksia viranomaistoimintaan. Muita esitutkintaviranomaisia ovat muun muassa rajavartiolaitos sekä puolustusvoimat, mutta rajauksen vuoksi tässä työssä keskitytään ainoastaan poliisin suorittamiin esitutkintatoimenpiteisiin. Eräissä tilanteissa myös syyttäjällä on erityinen rooli esitutkinnassa, mutta tässä tutkielmassa syyttäjän roolia ei ole tarkoituksenmukaista tutkia. Myös käräjäoikeudella (KO) on oma roolinsa esitutkinnan aikana muun muassa erilaisista pakkokeinoista päätettäessä. Tässä tutkielmassa KO:n roolia tarkastellaan siltä osin, kuin se on etsintämenettelyjen osalta olennaista. Tutkimuksessa keskitytään erityisesti pakkokeinolain etsintää koskevan luvun säännöksiin sekä poliisin yleisiin toimivaltuussäännöksiin.

Poliisin toiminta on julkisen vallan käyttöä ja se usein rajoittaa tai vähintään tunkeutuu yksilön perusoikeuksien turvaamille alueille. Suomea kuitenkin velvoittavat oman perustuslain lisäksi myös kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joiden myötä kaikessa toiminnassa on yleisten hyvän hallinnon periaatteiden lisäksi noudatettava perus- ja ihmisoikeusmyönteisiä ratkaisutoimenpiteitä. Tarkasteluni keskiössä on kansalaisten perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen näissäkin tilanteissa, joissa poliisilla on oikeus rajoittaa niitä. Käsittelen siksi myös perusoikeuksien yleisluonnetta, kuin myös niiden rajoitustilanteita sekä niitä poliisin toimintaa muuten rajoittavia tilanteita, jotka johtuvat muun muassa suoraan PL:sta sekä kansainvälisistä sopimuksista. Perusoikeuksien tosiasiallisen

toteutumisen merkitystä korostaa myös julkiselle vallalle asetettu yleinen perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvollisuus (PL 22 §).¹²

Tutkielmassa keskitytään poliisin toimittamiin etsintätilanteisiin sekä niitä koskevaan sääntelyyn. Tässä tutkielmassa keskitytään nimenomaan esitutkintaprosessiin ja vaikka poliisin toimintaan vaikuttavat myös hallintolain (HL, 434/2003) säännökset, ei niitä sovelleta esi- tai poliisitutkintaan (HL 4 §).

Tarkoituksena on tutkia poliisin suorittamien etsintöjen muotomääräyksiä, joista on säädetty PKL:n 8 luvussa. Pakkokeinolain mukaan poliisin suorittamia etsintöjä voivat olla yleinen ja erityinen kotietsintä sekä paikanetsintä. Kokonaisuudistuksen jälkeen koko etsintää koskeva luku uudistui ja lakitekstiin tehtiin täydennyksiä sekä erityisiä etsintätilanteita koskevia lisäyksiä. Tarkastelen nykyainsäädäntöön täsmennettyjä tilanteita ja erityiskäsitteitä, joiden tarkoituksena on ollut selkeyttää itse lakitekstiä ja sen tulkintaa kuin myös taata perus- ja ihmisoikeusmyönteisen sekä yksilön yleistä oikeusturvaa selkeämmin turvaavat toimintatavat. Tutkielmassa keskitytään paikkaan kohdistuviin etsintätilanteisiin, joten henkilöön ja laitteisiin kohdistuvat etsintämenettelyt jäävät tutkielman ulkopuolelle¹³.

Käsittelen tekstissä voimassa olevia säädöksiä. Näin ollen kaikki viittaukset lakiteksteihin tarkoittavat säädösuudistuksen jälkeen (1.1.2014) voimaantulleita, tai muuten voimassa olevia lakitekstejä. Mikäli tarkoitukseni on viitata tai vertailla voimassa olevaa oikeutta samannimisiin, vanhentuneisiin säädöksiin, käytän sanoja ”vanha”, ”edellinen” tai ”entinen”. Tutkielman aihe käsittelee kansallista lainsäädäntöä sekä Suomen poliisin rajojen sisällä tapahtuvaa toimintaa. Tutkielmassa käytetään paikoin termiä ”kansalainen”, jonka tarkoitus on kuvata valtion ja kansalaisen välistä voimasuhdetta. Termillä ei ole tarkoitus rajata ulkopuolelle mahdollisia poliisin kanssa tekemisissä olevia muun maan kansalaisia.

Tutkimuksen tavoitteena on saada peruskäsitys siitä, kuinka pakkokeinolain etsintää koskevat uudistukset ovat vaikuttaneet etsinnän kohteen oikeusturvaan poliisin suorittamassa etsintämenettelyssä. Keskiössä ovat ennen kaikkea yksityisyyden- ja kotirauhan suojat sekä näiden perusoikeuksien rajoitustilanteet ja -edellytykset. Tarkastelen EIT:n puolelta tullutta kansainvälistä painetta kansallisen lainsäädännön muutokseen sekä tätä kautta perus- ja ihmisoikeusmyönteisen

¹² HE 309/1993 vp, 27 & 74.

¹³ PKL 8:20–34 §, mm. laite-etsintää ja henkilöntarkastusta koskeva sääntely.

laintulkinnan vaikutusta käytännön poliisityössä. Tarkoituksena on niin kansallista kuin kansainvälistä ratkaisukäytäntöä sekä ylimpien laillisuusvalvojen lausuntoja tarkastelemalla saada käsitys siitä, onko lakimuutoshankkeen tavoitteet saavutettu käytännössä. Tutkimuksessa tarkastellaan myös nykyisten menettelysäännösten mahdollisia tulevaisuudennäkymiä sekä muutostarpeita. Yhteiskunnallisen turvallisuusympäristön muutokset ovat nostaneet keskusteluun mahdollisuuden laajentaa poliisin suorittamien salaisten pakkokeinojen toimintaympäristöä. Erityisesti poliisiorganisaation sisällä on nähty tarve salaisten etsintätoimenpiteiden suorittamiseen ainakin jossakin muodossa. Tarkastelen tätä mahdollisuutta muun muassa haastatteluaineiston avulla.

Erityisen tarkastelun kohteena on Sisä-Suomen poliisialueeseen kuuluvien käräjäoikeuksien ratkaisutoiminta sekä muu Sisä-Suomen poliisia koskeva kantelutoiminta kotietsintämenettelyistä ajalla 2019–2021. Näiden aineistojen avulla pyrin selvittämään, onko etsinnän kohteen oikeusturva riittävällä tasolla nykylainsäädännön valossa Sisä-Suomen poliisin toimialueella. Tutkielmassa perehdytään poliisiorganisaatiota koskeviin kanteluihin ja vahingonkorvausvaatimuksiin sekä poliisin toimivaltaan ja vastuuseen yleisesti, joten yksittäisen poliisivirkamiehen virkavastuu ja vahingonkorvaustilanteet rajataan ulkopuolelle.

1.3 Tutkimuksen rakenne ja metodi

Tutkielman rakenne on kolmiosainen. Ensimmäisessä osassa (luvut 2 & 3) on tarkoitus selvittää tutkimusaiheen keskeisimpiä käsitteitä. Tutkielman näkökulma on vahvasti perus- ja ihmisoikeuslähtöinen, joten tässä osassa käsitellään ensin keskeisiä aiheeseen liittyviä perus- ja ihmisoikeussäännöksiä sekä näiden rajoitusperiaatteita. Lisäksi perus- ja ihmisoikeuksia käsittelevässä luvussa tarkastellaan yksilön oikeusturvan perusoikeudellista ulottuvuutta. Tässä osassa (luku 3) perehdytään myös yleisesti poliisin toimintaan vaikuttaviin säännöksiin julkisen vallankäytön toimijan näkökulmasta. Tarkoituksena on taustoittaa niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat poliisin toimintaan heidän suorittaessaan etsintätehtäviä julkisen vallankäytön toimijana ja hyvän hallinnon vaatimusten alaisena.

Toisessa osassa (luvut 4 & 5) käsittelen systemaattisesti niitä konkreettisia säännöksiä, jotka koskevat etsintätilanteita ja niiden menettelyvaatimuksia. Tarkoituksena on saada kokonaisvaltainen kuva nykylainsäädännön muotokielestä ja eri tilanteiden asettamista vaatimuksista poliisin toimintaan. Lainsäädännön kokonaisuudistuksessa tehtiin useita konkreettisia muutoksia säädöstekstiin sääntelyn selkeyttämiseksi ja tässä osassa esittelen näitä muutoksia paitsi nykylainsäädännön varsinaisten

säännösten, myös lainvalmisteluaineiston perusteluiden avulla. Oikeusturvan käsitteeseen liittyy myös keskeisesti käsite julkisen toiminnan valvonnasta. Siksi tässä osassa käsitellään myös ne eri valvontakeinot, jotka määrittävät poliisin toimintaa ja jotka myös etsinnän kohteella on nykyainsäädännön ansiosta käytössään etsintätilanteiden laillisuuden ja omien oikeuksien valvonnassa.

Viimeisessä osassa (luku 6) kerään yhteen tutkielman johtopäätökset ja pyrin vastaamaan tutkimuskysymykseen ja selvitän, mikä on etsinnän kohteen oikeusturvan tilanne nykyainsäädännön valossa. Tarkastelen lakimuutoshankkeen tavoitteita ja peilaan niitä tutkielmassa esiin tulleisiin näkökulmiin. Erityisenä mielenkiinnon kohteena on poliisin toiminnan konkreettinen tilanne: toteutuuko yksilön oikeusturva käytännössä vai ei. Tästä syystä tarkastelen vielä lopuksi keräämäni oikeustapausaineistoa ja pohdin tilannetta Sisä-Suomen poliisipiirin alueella.

Tutkimuksessa käytetään pääasiallisena metodina oikeusdogmatiikkaa, eli lainoppia. *Aulis Aarnion* mukaan oikeusdogmatiikan tehtäväksi on perinteisesti määritelty oikeussääntöjen sisällön selvittäminen ja tulkinta, sekä oikeussäännösten systematisointi¹⁴. Lainopillisen tutkimuksen tarkoituksena on tutkia sitä, mikä on voimassa olevaa oikeutta ja mikä merkitys laista ja muista oikeuslähteistä (kuten lainvalmisteluasiakirjoista tai KKO:n päätöksistä) löytyvällä materiaalilla on¹⁵. Erityisesti oikeusdogmaattisessa tutkimuksessa kysymys on yleensä oikeuslähteiden avulla tehtävästä argumentoinnista¹⁶. Tarkoituksena on tuottaa perusteltuja tulkintakannanottoja voimassa olevan oikeuden sisällöstä ja selvittää, täyttävätkö etsintöihin liittyvät ratkaisut lainmukaisuuden vaatimukset sekä yksilön oikeudenkäyttöön kohdistaman perustellun oikeusturvaodotuksen. Materiaalina käytetään vallitsevan oikeuslähdeopin rajaamaa lähdeaineistoa: voimassa olevaa lainsäädäntöä sekä - edellistä heikommassa mutta relevantissa asemassa yhtä kaikki - lainvalmisteluaineistoa ja vakiintunutta oikeuskäytäntöä.¹⁷ Keskeisenä tutkimuskohteena tässä tutkielmassa ovat voimassa olevan oikeuden lisäksi sekä kotimaisten tuomioistuinlaitosten ja lainvalvojien että EIT:n ratkaisujen tulkinta ja analysointi, joten lainopillinen lähestymistapa on perusteltu.

¹⁴ Aarnio 2006, 238.

¹⁵ Hirvonen 2011, 23.

¹⁶ Tampereen yliopisto 2019, 10.

¹⁷ Siltala 2001, 17.

Kyseessä on myös lainsäädäntötutkimus, sillä työssä keskitytään yksittäisten lakien muodostamaan säädöskokonaisuuteen. Tiedonintressi kohdistuu tämän säädöshankkeen elinkaareen, osittain sen lainvalmisteluvaiheeseen, sekä säädöskokonaisuuden toteuttamiseen ja erityisesti sen vaikutuksiin¹⁸. Lainsäädäntötutkimuksen kohteena on säädösvalmistelun laatu sekä lainsäädännön täytäntöönpano ja valvonta. Lainsäädäntökokonaisuutta tutkitaan tässä oikeudellisen intressin ja oikeusteoreettisin keinoin. Tutkijanpositioni on analyttisdeskriptiivisen ja normatiiviskriittisen yhdistelmä, painottuen kuitenkin edelliseen. Pyrin siis yhtäältä kuvaamaan kohdeneutraalilla tavalla voimassa olevan oikeuden tämänhetkistä merkityssisältöä institutionaalisen tuomarireferenssin avulla, sekä toisaalta esittämään omakohtaisia tulkintasuosituksia siitä, miten voimassa olevaa oikeutta pitäisi tulkita, jotta tulkinta olisi ideaali yksilön perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisen ja toisaalta poliisin rikosten selvitysvelvollisuuden¹⁹ täyttymisen toteutumiseksi.²⁰

Tutkimuksessa on perinteisen oikeusdogmaattisen näkökulman lisäksi empiirisen tutkimuksen piirteitä. Saadakseni tarkempaa tietoa käytännön tilanteesta sekä mahdollisista tulevaisuuden näkymistä lähetin kyselyn (liite 1) Sisä-Suomen poliisin tutkintaryhmien tutkinnanjohtajille²¹. Analysoin vastauksia saadakseni kuvan siitä, mikä on tilannearvio poliisiorganisaation näkökulmasta ja kuinka se sopii lainsäätäjän näkemykseen. Tutkimuksen pääpaino on kuitenkin teoreettinen.

1.4 Lähdeaineiston esittely

Tarkoituksena on käydä systemaattisesti läpi nykyisen lainsäädännön poliisin suorittamia etsintöjä koskevia pykäliä. Tätä varten ajantasainen lainsäädäntö on tietenkin keskeisessä asemassa tutkimuksessa, koskien muun muassa perustuslakia, pakkokeinolakia, poliisilakia ja esitutkintalakia. Koska etsintää koskevat säädökset ovat olleet lakimuutosten kohteena, on oleellista tarkastella myös näihin liittyviä lainvalmisteluaineistoja, kuten hallituksen esityksiä. Lisäksi aineistona käytetään aiheeseen liittyviä kansainvälisiä sopimuksia ja oikeuskäytäntöä, keskeisenä EIS ja EIT:n ratkaisukäytäntö. Myös kotimaisia oikeustapauksia on tarkoitus ottaa tutkimuksessa teoriaa selkeyttäväksi osaksi.

¹⁸ Tieteen termipankki: lainsäädäntötutkimuksen määritelmä (18.9.2019). Ks. myös Itä-Suomen yliopisto, oikeustieteellinen laitos.

¹⁹ PolL 1: 1–2 §.

²⁰ Siltala 2003,141.

²¹ Kysely lähetetty 28:lle Sisä-Suomen alueen tutkinnanjohtajille, jotka toimivat eri tutkintaryhmissä ja tekevät päätöksiä esitutkinta- ja pakkokeino-toimenpiteistä. Vastauksia saatiin yhteensä 10 kpl. Kysely toimitettu nimettömästi ja vastauslomakkeet hävitetään datan analysoinnin ja tulosten kirjaamisen jälkeen.

Voimassaolevan lainsäädännön lisäksi käytetään yleisiä kirjallisuuslähteitä, kuten perus- ja ihmisoikeuksia sekä poliisin toimintaa käsitteleviä teoksia. Aiheeseen keskeisesti sisältyvät perusoikeudet sekä niiden rajoittamiseen liittyvät näkökohdat, ja niiden tutkimukseen löytyy useita kattavia teoksia. Yksi pääteos on vuonna 2011 päivitetty Hallberg ym. *Perusoikeudet*²² kirjallisuuskokoelma, josta löytyy kattavaa tietoa perusoikeuksien luonteesta sekä yksityiskohtainen katsaus eri perusoikeuslajeihin. Viljaselta löytyy myös perusoikeuksien rajoitustilanteisiin keskittynyt teos *Perusoikeuksien rajoitusedellytykset*²³, mikä on tutkielmassa keskeinen asiakokonaisuus. Työn keskiössä olevaa lakimuutosta on käsitelty erilaisissa kommentaariteoksissa sekä tieteellisissä artikkeleissa, joita aion hyödyntää. Poliisin toimintaa koskevaa ohjeistusta on saatavilla myös esimerkiksi Poliisiammattikorkeakoulun tietokannoista, eräänä hyödyllisinä lähteinä mainittakoon esimerkiksi osana *Ponnistus*-hanketta kirjoitetut kommentaariteokset uusista pakkokeino-, esitutkinta- ja poliisilaeista²⁴.

Lisäksi lähteinä on tarkoitus käyttää erilaisia monografiateoksia sekä tieteellisiä artikkeleita. Esimerkiksi Kirsi Ruuskan teos *Oma tupa, oma lupa - Kotirauha ja poliisin toimivalta (2007)*, tarjoaa kattavan peruspaketin tutkimustyöni pohjaksi. Lisäksi Helminen ym. ovat päivittäneet vuonna 2014, lakiuudistuksen voimaantulon jälkeen, teoksensa *Esitutkinta ja pakkokeinot*²⁵, joka on erinomainen perusteos poliisin toimintatapoja sekä toimivaltaa käsittelevään aiheeseen. Erityisesti myös uudistushankkeessa mukana olleelta Markku Fredmanilta (VT, OTT, Pr.Dos.) on saatavilla paljon erilaisia ajankohtaisia aihetta käsitteleviä oikeudellisia artikkeleita. Muutoksen jälkeisiä tuomioistuinkäsittelyitä on myös käsitelty erilaisissa artikkeleissa²⁶.

Lakimuutos astui voimaan 1.1.2014, joten sen myötä tulleet muutokset ovat olleet osa oikeusjärjestystä jo kahdeksan vuoden ajan. Lakiuudistushanke oli massiivinen ja aiheutti suuriakin muutoksia muun muassa etsintää koskeviin menettelysäännöksiin. Tämä on herättänyt paljon kiinnostusta eri tutkimuspiireissä. Aineistohaun yhteydessä löysin useita opinnäytetöitä, joissa oli perehdytty erityisesti pakkokeinolain eri uudistuskohtiin. Suurimmasta osasta näistä tutkimuksista on

²² Hallberg, Karapuu, Ojanen, Scheinin, Tuori & Viljanen 2011, *Perusoikeudet*. Alma Talent Oy, Helsinki (2011).

²³ Viljanen, Veli-Pekka. *Perusoikeuksien rajoitusedellytykset*. WSOYpro, Helsinki (2001).

²⁴ Rantaeskola, Satu. et al. *Pakkokeinolaki - kommentaari*. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere (2014); Rantaeskola, Satu. *Esitutkintalaki - kommentaari*. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere (2014); Rantaeskola, Satu; Halme, Kimmo; Kortesaari, Leo; Lönnroth, Kaarle; Parviainen, Johanna; Saukoniemi, Teemu & Springare, Sanna: *Poliisilaki - kommentaari*. Poliisiammattikorkeakoulu, Tampere (2014).

²⁵ Helminen, Klaus; Fredman, Markku; Kanerva, Janne; Tolvanen, Matti & Viitanen, Marko: *Esitutkinta ja pakkokeinot*. Alma Talent Oy, Helsinki (2014).

²⁶ esim. Savolainen 2018: *Hovioikeus kumosi käräjäoikeuden päätöksen – ampuma-aseiden haltuunottamiseksi asunnossa tapahtuneen etsinnän laillisuus voidaan tutkia* - Edilex.

kulunut jo useampi vuosi aikaa, mutta ne antavat mielenkiintoista tietoa erityisesti tilanteesta tutkimusten tekohetkellä. Erityisesti *Laukkasen* ja *Hietasalon* tutkielmissa on perehdytty uudistushankkeen erityisiin yksityiskohtiin.²⁷ Kattavan tutkielman on tehnyt myös *Pasi Koskinen*, jonka tutkielmassa on käytetty laajaa aineistoa EOA:n ratkaisukäytännöstä ajalta 2009–2013²⁸. Tutkielmasta löytyy mielenkiintoista tilastotietoa poliisin etsintämenettelyistä kyseiseltä aikaväliltä.

Omassa tutkielmassani olen erityisen kiinnostunut ja keskittynyt poliisin ja yksityishenkilön väliseen kanssakäymistilanteeseen esitutkinta- ja etsintämenettelyssä. Tavoitteenani on luoda käsitys poliisin toiminnan lainmukaisuuden nykytilasta. Aihe on hyvin mielenkiintoinen ja koskee oleellista osaa julkisen vallan käyttöä sekä yksilön oikeusturvaa. Tästä syystä uskonkin, että aiheen tarkastelu on jatkuvasti ajankohtainen ja auttaa varmistamaan, että järjestelmämme noudattaa hyvän hallinnon ja julkisen vallankäytön periaatteita. Näkisin, että tutkielmasta voi olla informatiivista hyötyä myös poliisiorganisaation sisällä tarjoamalla ajankohtaisen katsauksen poliisin toiminnasta. Lisäksi kyselytutkimukseni pohjalta on saatavilla tietoa siitä, miten toimintaprosessi nähdään poliisiorganisaation sisältä, mikä on mielestäni yhtä tärkeä osa kuin lainsäätäjän näkökulma. Se antaa konkreettista tietoa siitä, miten lainsäädännön nähdään toimivan käytännössä.

Kirjallisuuslähteiden lisäksi tarkoituksena on käyttää erilaisia päätöksiä ja ratkaisuja, joita tutkimalla on tarkoitus saada konkreettisempi kuva siitä, mikä on lainsäädännöllä saavutettu tila oikeusjärjestyksessämme. Erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin ratkaisut tai ohjeistukset antavat kuvaa siitä, miten poliisin tulisi toimia etsintätilanteissa ja mitä mahdollisia kehityskohteita on nähty.

Yksi keskeinen osa uudistushanketta koski oikeutta saattaa suoritetun etsinnän lainmukaisuus käräjäoikeuden tutkittavaksi. Perehdyin tähän aiheeseen kandidaatintutkielmassani vuonna 2018 ja olen nyt pyytänyt Sisä-Suomen alueen käräjäoikeuksilta ratkaisuja uudelleen, jotta pystyn vertailemaan kuinka poliisin toiminta on mahdollisesti muuttunut edellisen katsauksen jälkeen. Tämän lisäksi on tarkoitus tutkia tarkemmin tuomioistuinratkaisuja, jotka käsittelevät lakimuutoksen muita osia. Tätä varten on käytettävissä ainakin KKO:n ratkaisuja koskien erityisiä etsintätilanteita. Näiden lisäksi olen pyytänyt tutkimuslupaa poliisihallinnolta, jotta pääsen tarkastelemaan tehtyjen

²⁷Laukkanen 2018, *Salassapidon suojelija – tutkielma etsintävaltuutettuun liittyvästä sääntelystä ja etsintävaltuutetun toiminnasta vuosina 2014–2016*, Edilex ; Hietanen 2010, *Kotietsinnän oikeussuojakeinot ja erityisesti tuomioistuimen rooli niiden toteuttajana*, Edilex.

²⁸ *Rikoksesta epäillyn oikeusturva kotietsinnässä - erityisesti eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännön valossa*, Turun yliopisto, 2016.

pakkokeinojen määriä etsintää koskevilta osilta sekä mahdollisesti tutkimaan poliisiorganisaation oikeusyksilölle osoitettuja korvausvaatimuksia ja hallintokanteluita. Näiden materiaalien avulla pyrin muodostamaan käsityksen poliisin toiminnan lainmukaisuudesta sekä yksilön oikeusturvakeinojen tilasta.

2 AIHEESEEN LIITTYVÄT PERUS- JA IHMISOIKEUDET

2.1 Yksityisyyden suojan käsite

Perusoikeus on yksilölle perustuslaissa säädetty perustavanlaatuinen oikeus. Perinteisesti perusoikeussuojan vaikutus on mielletty vertikaaliseksi yksilön ja valtion välille, jolloin valtio rajoittaa omaa toimintaansa turvaten yksilölle tietyn vapauspiirin. Valtiota velvoittaa kuitenkin PL 22 §:n mukaan myös perusoikeuksien edistämismääräys, jonka perusteella valtion tulee säätää lakeja ja ryhtyä konkreettisiin toimenpiteisiin, joiden avulla yksilöt voivat hyödyntää perusoikeuksiaan. Vertikaalivaikutuksen lisäksi perusoikeudet vaikuttavat myös osittain horisontaalisella tasolla, jolloin ne vaikuttavat myös yksilöiden välisessä toiminnassa. Vastoin voi tällöin tulla myös tilanteita, joissa kaksi perusoikeutta voivat tulla sovellettavaksi samanaikaisesti. Tällaisessa perusoikeuksien kollisiotilanteessa tulee punnittavaksi se, mikä ratkaisu parhaiten varmistaa molempien perusoikeuden toteutumisen, tai kumman perusoikeuden toteutuminen menee etusijalle.²⁹

Perusoikeusjärjestelmässämme yksityisyyden suoja kiinnittyy parhaiten PL 10 §:n turvaamaan yksityiselämän suojaan:

Jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla.

Kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton.

Lailla voidaan säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi välttämättömistä kotirauhan piiriin ulottuvista toimenpiteistä. Lailla voidaan säätää lisäksi välttämättömistä rajoituksista viestin salaisuuteen yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta taikka kotirauhaa vaarantavien rikosten tutkinnassa, oikeudenkäynnissä ja turvallisuustarkastuksessa sekä vapaudenmenetyksen aikana.

Suojan kohteena on siis neljä oikeushyvä: yksityiselämä, kunnia, kotirauha ja henkilötietojen suoja, joista tässä keskitytään erityisesti yksityiselämän ja kotirauhan tarkempaan tarkasteluun³⁰. Perustuslain sanamuoto ei tyhjentävästi selitä yksityisyyden suojan käsitettä. Yksityisyyden suoja voidaan pitää nykymerkityksessään varsin uutena käsitteenä ja erityisesti uutena oikeutena oikeusjärjestelmässämme. Se on kuitenkin kehittynyt verrattain nopeasti. Sen kehitys on liittynyt

²⁹ Neuvonen 2014, 33–34.

³⁰ Jyränki 2000, 301.

olennaisesti joukkoviestinnän muutokseen, kun olemme joutuneet harkitsemaan tarkemmin, mitä asioita voidaan pitää julkisena kaikelle kansalle ja mikä taas kuuluu selvästi yksityisyyden suojan piiriin. Suomessa yksityiselämän suojaa koskeva sääntely on pysynyt lähes ennallaan ennen rikoslain kokonaisuudistusta, jossa säännöksiä uudistettiin hieman Suomen saatua EIT:lta useita langettavia ratkaisuja.³¹

Nyky-yhteiskunnassa yksilön käsitys omasta yksityisyydestään on kasvanut entisestään samalla kun käsitys omista oikeuksista on muodostunut entistä tiedostetummaksi osaksi jokapäiväistä elämää. Yksityisyyden suojan korostunut merkitys on näkynyt paitsi kansainvälisen ja kansallisen tason tietosuojasääntelyssä myös EIS:n 8 artiklan kasvaneessa roolissa EIT:n oikeuskäytännössä. EU:n perusoikeudeksi on Lissabonin sopimuksen kautta noussut 7 artiklan turvaamat yksityisyyden, kotirauhan ja luottamuksellisen viestinnän suojat. Ennen yksityisyys nähtiin ainoastaan julkisen toiminnan vastakohtana – nykyään yksityisyyden suoja on tunnustettu perus- ja ihmisoikeus, joka taasen on jakautunut useammaksi yksityisyyttä suojaavaksi osaksi, joista kaikista muodostuu yksityisyyden suojan kokonaisuus.³² Seuraavaksi perehdytään tarkemmin PL 10 §:ään sisältyviin yksityiselämän ja kotirauhan käsitteisiin, jotka ovat vain osa laajaa yksityisyyden käsitteen olemusta, mutta keskeisimmät tämän tutkielman kannalta.

2.2 Yksityiselämän suoja

Riku Neuvonen on perehtynyt laajasti yksityiselämän suojan käsitteeseen. Hän aloittaa yksityiselämän suojan käsitteen historiallisen taustoittamisen 1970-luvulta, jolloin havaittiin niin sanotun skandaalilehdistön toimintaa, jossa katsottiin monen julkisuuden henkilön yksityisyyden suojan vaarantuneen. Yleisesti kyse oli yhteiskunnallisesta murroksesta, jossa julkisuus lisääntyi, mikä puolestaan herätti niin moraalisen kuin aatteellisenkin keskustelun muun muassa viestintäpolitiikassa³³. Alusta asti ongelmana on ollut yksityiselämän suojan määrittely. Lopulta yksityiselämän alaa ei määritelty lainkaan, vaan sen sijaan rangaistavaksi säädettiin haitan aiheuttaminen toisen yksityiselämälle.³⁴ Hallituksen esityksessä yksityiselämän käsitteen odotettiin muototutuvan soveltamiskäytännössä ja muuttuvan aikojen sekä arvomaailman muuttuessa. Sen

³¹ Neuvonen 2014, 19; ks. mm. Neuvonen 2012, 431–439; Jokitaipale ja muut v. Suomi 6.4.2010 no.:43349/05, Tuomela ja muut v. Suomi 6.4.2010 no.:25711/04 jne.

³² Neuvonen 2014, 21.

³³ ks. mm. viestintäpoliittisen komitean mietinnöt KM 1973:148, 22–24 & 26–27: kyseessä oli yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisen kriminalisointi.

³⁴ Neuvonen 2014, 187.

ydinalueeksi kuitenkin katsottiin ja katsotaan edelleen kuuluvaksi käsityksen siitä, että yksilöllä on tietty suojattu tila, johon kuuluvat asiat hänellä on oikeus pitää omana tietonaan näin halutessaan.³⁵

Yksityiselämä sai suojan itsenäisenä perusoikeutena perusoikeusuudistuksen myötä (1995)³⁶. PL 10 § on nimetty yksityiselämää suojaavaksi pykäläksi. Kuitenkin 10 § on kokonaisuutena monimuotinen ja osittain sekava kokonaisuus. Vaikka se nimensä mukaan onkin yksityiselämän suojasta säättävä perusoikeusnormi, sisältää se myös kotirauhan, kunnian ja luottamuksellisen viestin suojan sekä sääntelyvarauksen henkilötietojen suojasta. Näin yksityiselämä on vain yksi osa-alue perusoikeuden kokonaisuutta.³⁷ Yksityisyyden ja yksityiselämän käsitteiden juridisen sisällön määrittely on ollut ongelmallista³⁸. Nykyään katsotaan, että yksityiselämän suojan lähtökohtana on yksilön oikeus yksityiselämäänsä viranomaisten tai muiden ulkopuolisten mielivaltaista tai aiheetonta puuttumista vastaan. Kuitenkin edelleen nostetaan esille yksityiselämän tarkan piirin määrittelyn vaikeus.³⁹ Hallituksen esityksissä määritellään yksityiselämän suojaan kuuluvaksi ainakin yksilön oikeuden vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön sekä oikeuden määrätä itsestään ja ruumiistaan⁴⁰. Yksityiselämän käsite voidaan nähdä henkilön yksityistä piiriä koskeväksi yleiskäsitteeksi, mutta yleensä yksityisyys ymmärretään yksityiselämän käsitettä laajempänä.

Neuvonen tiivistää perusoikeuksien yleiseksi lähtökohdaksi vapauspiirin luomisen kansalaisille suhteessa valtioon⁴¹. Tämän vertikaalisuhteen keskeinen sisältö tiivistyy esteeseen puuttua lakivarauksen ylittävällä tavalla yksityisyyteen lainsäädäntöteitse⁴². Pidättäytymisvelvollisuuden lisäksi valtiolla on myös aktiivinen toimintavelvoite yksilön oikeuksien suojaamiseksi toisen yksilön mahdollisilta loukkauksilta. Rikoslainsäädäntö on konkreettinen keino, jolla oikeusjärjestys suojaa yksityiselämää.⁴³ Yleisesti ottaen tämä kansalaisten välinen perusoikeuksien horisontaalivaikutus on tullut perusoikeusajatteluun verraten myöhään. Tämä pätee osittain myös yksityisyyden suojaan, sillä esimerkiksi kotirauhan suoja tai kirjesalaisuus ovat olleet oikeuksia, joiden on vanhastaan nähty suuntautuneen nimenomaan viranomaistoimintaa kohtaan. Kriminalisointien kautta yksityiselämän suojan horisontaalinen vaikutuspiiri on kuitenkin laajentunut. Nykyään voidaankin katsoa yksityisyyden suojan määrittelevän ennen kaikkea yksityisten välisiä suhteita. Perinteiseen

³⁵ HE 84/1974 vp s. 3–4.

³⁶ HE 187/1999 vp, 5.

³⁷ Neuvonen 2014, 46.

³⁸ Rantaeskola 2007, 8.

³⁹ HE 184/1999 vp, 4–5.

⁴⁰ ks. mm. HE 184/1999 vp, 5; HE 309/1993 vp, 53.

⁴¹ Neuvonen 2014, 161.

⁴² Saraviita 2005, 366–367.

⁴³ HE 309/1993 vp, 53; ks. RL 24 & 27 luku.

vertikaaliseen, kansalaisen ja valtiovallan väliseen suhteeseen liittyvät kysymykset koskevat tässä yhteydessä ennen kaikkea poliisin toimivaltuuksia suhteessa kansalaiseen ja tämän oikeuspiiriin.⁴⁴

2.3 Kotirauhan suoja

Kotirauhan suoja on oikeusjärjestyksessämme vanha ja arvostettu perusoikeus. Suomen Hallitusmuodon (HM, 94/1919) alkuperäisessä 11 §:ssä kansalaisten kotirauha määriteltiin loukkaamattomaksi ja sen toiseen momenttiin sisältyi kotietsintää koskeva rajoituslauseke⁴⁵. Vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen yhteydessä myös kotirauhan sisältävä yksityisyyttä koskeva perusoikeussäännös sai nykyisen sanamuotonsa, joka on esitetty edellä kokonaisuudessaan. Myös kotirauhan käsitteellä on sekä vertikaalinen että horisontaalinen ulottuvuus oikeusjärjestelmässämme. Ero tulee merkittävästi huomioitavaksi varsinkin perusoikeuksien rajoitustilanteissa, joihin palaan tarkemmin omassa alaluvussa. Muutoin horisontaalivaikutuksen liittäminen kotirauhan kaltaisiin klassisiin perusoikeuksiin on *Saraviidan*⁴⁶ mielestä vaivalloista. *Jyrängin* mukaan päälinja on niin sanottu välillinen horisontaalivaikutus, jolloin perusoikeuksien vaikutus yksityisten välisiin keskinäissuhteisiin välittyy perusoikeuksia konkretisoivan tavallisen lainsäädännön välityksellä⁴⁷. Esimerkiksi rikoslain (39/1889) 24 luvussa kotirauhan rikkominen on kriminalisoitu muun muassa tekotavoilla luvaton tunkeutuminen, kotirauhan piiriin jääminen tai kotirauhan häiritseminen (24.1 §).⁴⁸

Kotirauhan suhde yksityisyyteen, yksityiselämään ja perhe-elämään voidaan määritellä seuraavasti: kotirauha luetaan kuuluvaksi yksityisyyden käsitteen alle. Yksityisyyteen kuuluva kotirauha ja yksityiselämä voidaan siis pitää käsitteellisesti erossa toisistaan. Kuitenkin Euroopan ihmisoikeussopimuksessa yksityiselämän käsite saattaa esiintyä kodin suojan käsitteen kanssa päällekkäin, jolloin puuttuminen kodin suojan piiriin merkitsee EIS:a tulkittaessa puuttumista myös henkilön yksityiselämään.⁴⁹ Kotirauhan suoja esiintyy useissa perus- ja ihmisoikeusdokumenteissa kansallisen lainsäädäntömme lisäksi, esittelen näitä omassa alaluvussa tarkemmin. Kuitenkaan mitkään säännökset eivät – kuten eivät useinkaan perus- ja ihmisoikeusnormien ollessa kyseessä – pysty antamaan tyhjentäviä vastauksia kotirauhan suojan rajoihin ja tasoon. Merkityksen käytännön

⁴⁴ Neuvonen 2014, 161–162.

⁴⁵ HM 94/1919 11.2 §: *Kotietsinnän edellytyksistä ja toimittamisesta säädetään lailla.*

⁴⁶ Saraviita 2005, 178.

⁴⁷ Jyränki 2003, 480; HE 308/1993 vp, 29.

⁴⁸ Hautamäki 2012, 42.

⁴⁹ Rantaeskola 2007, 12.

tarkentaminen on näin ollen jäänyt tehtäväksi tavallisessa lainsäätämisyjärjestyksessä ja säännöksiin liittyvillä tulkinnoilla.⁵⁰

Kotirauhan suoja on edelleen yhteiskunnassamme korkealle arvostettu oikeushyvä. Tämä ei johdu ainoastaan perustuslaista tai kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista johtuvista säännöksistä vaan kumpuaa myös käytännönläheisesti yksilötasolta. Koti on jokaisen turvallinen, yksityinen paikka yhteiskunnassa, missä ulkopuolisilta saadaan pysyä rauhassa. Jokaisella on lähtökohtaisesti oikeus itse määrätä siitä, kenet hän päästää kotiinsa ja milloin. Tästä syystä myös poliisin päästäminen oman kodin piiriin tuntuu lähtökohtaisesti pakotteelta, johon ei haluttaisi suostua. Oman kodin tutkiminen ulkopuolisten taholta voi tuntua epämiellyttävältä vaikka kyseessä ei olisi henkilöön itseensä kohdistuvaa rikosepäilyä.

Edellä kuvatun hallitusmuodon 11 §:n myötä vakiintuneen tulkintakäytännön mukaan kotirauhan piirin alueellisen ulottuvuuden, ”kodin”, ydinalueen on katsottu koskevan asuntoa. Hallituksen esityksessä suojan on kuitenkin todettu todellisuudessa ulottuvan tätä laajemmalle ja suojan piiriä on tulkittava suhteellisen laajasti⁵¹. PL 10 §:ssä turvattu kotirauhan piiri kattaa lähtökohtaisesti kaikenlaiset pysyväisluonteiseen asumiseen käytetyt tilat⁵². Hallituksen esityksessä⁵³ korostetaan kotirauhan piiriin kuuluvaksi paikkoja, jolloin voidaan turvautua rikoslain 24 luvun 11 §:ssä olevaan kotirauhan piirin rikosoikeudelliseen määrittelyyn, jonka mukaan:

Kotirauhan suojaamia paikkoja ovat asunnot, loma-asunnot ja muut asumiseen tarkoitettut tilat, kuten hotellihuoneet, teltat, asuntovaunut ja asuttavat alukset, sekä asuintalojen porraskäytävät ja asukkaiden yksityisaluetta olevat pihat niihin välittömästi liittyvine rakennuksineen.

Kun kyseessä on muu asumiseen käytetty tila kuin perinteisesti ymmärretty asunto, keskeinen osa kotirauhan piirin arviointia on oleskelun tarkoitus ja pituus. Kotirauhan suoja ulottuu ainoastaan sellaiseen tilaan, jota tosiasiallisesti käytetään pidempiaikaiseen asumiseen, vaikka se olisikin satunnaista (kuten kesäaikana). On kuitenkin hyvä huomioida, että suojan piiri ei ulotu sellaiseen rakennukseen, joka on hylätty, eli jonka käyttö on täysin lopetettu. Loma-asuntojen on myös oltava

⁵⁰ Hautamäki 2012, 36.

⁵¹ HE 309/1993 vp, 53.

⁵² ks. mm. PeVL 16/2004 vp, 5.

⁵³ HE 222/2010 vp, 101.

asumiseen tarkoitettuja oikeusjärjestyksessä hyväksytyllä tavalla. Toisin sanoen ”pimeästi” rakennetut asuinrakennukset ovat vailla kotirauhan suojaa.⁵⁴

Suojan piiri ei siis koske hetkellistä oleskelua tai majoittumista teltassa tai hotellihuoneessa. Esimerkiksi mikäli esitutkintaviranomaisella olisi tietoa siitä, että rikoksesta epäilty tapaavat hotellihuoneessa ainoastaan esimerkiksi kaupan tekemiseksi anastetusta omaisuudesta, hotellihuonetta ei tällöin käytettäisi asumiseen. Kuitenkin, vaikka tilaa ei olisi tarkoitettu asumiseen, mutta sitä siihen tarkoitukseen tosiasiallisesti käytetään, olisi kysymys asumiseen käytetystä tilasta. Edellytyksenä kuitenkin on, että tila on edellä kuvatun RL 24 luvun 11 §:n määritelmän mukaan kotirauhan suojaama. Esimerkiksi teollisuusalueella sijaitsevaa varastohallia ei voida pitää kotirauhan suojan piirissä, vaikka sitä käytettäisiinkin tosiasiallisesti pidempiaikaiseen asumiseen.⁵⁵ Liikkuvien ”asuintilojen” kohdalla on lisäksi huomioitava, että niillä on oltava lupa sijaita siinä, missä ne ovat. Esimerkiksi toisen alueella luvatta oleskelu ei luo kotirauhan suojaa. Näin ollen toisen mailla luvattomasti telttaileva saadaan poistaa sellaiselta alueelta, mikäli leiriytymisen kesto ilman lupaa ylittää sen, mitä voidaan jokamiehenoikeuksien perusteella pitää hyväksyttävänä. Mikäli taas asuntoauto on pysäköity väärin, kotirauhan suojaa voidaan ajatella olevan voimassa kohtuullisen ajan. Kuitenkin jo liikenneturvallisuuden vaarantaminen poistaisi asuntoautolta tämän suojan.⁵⁶

Tilanne voi vaatia harkintaa myös toisin päin. Oikeusministeriön komiteamietinnössä pohditaan muun muassa tilannetta, jossa tila tai huoneisto olisi tarkoitettu mutta ei tosiasiallisesti käytetty vakituiseen asumiseen, kuten niin sanottu piilokonttori. Tällöin asumistarkoitus synnyttäisi oletettaman kotirauhan piiriin kuuluvasta tilasta, joka voisi kumoutua vastakkaiseen asiantilaan viittaavan selvityksen perusteella.⁵⁷ Suojan piiri riippuu siis kohteena olevan tilan tosiasiallisesta käyttötarkoituksesta ja -tavasta.

Kuten rikoslain määritelmässä todetaan, myös asumiseen soveltuvat kulkuneuvot, kuten asuntoautot sekä yöpymiseen soveltuvat veneet ja alukset, kuuluvat kotirauhan piiriin, joskin ne luokitellaan kuuluvaksi kotirauhan suojan reuna-alueelle⁵⁸. Omakotitaloihin puolestaan kuuluu tavallisesti suurempi tai pienempi maa-alue, jota lakitekstissä (puhekielen mukaan) nimitetään ”pihaksi”. Rikoslain 24:11 §:n mukaan kotirauha kattaa myös piha-alueet, kuten myös niissä sijaitsevat

⁵⁴ HE 184/1999 vp, 37.

⁵⁵ OM 2009:2, 463.

⁵⁶ Frände, Wahlberg & Matikkala 2018, 371.

⁵⁷ OM 2009:2, 198.

⁵⁸ ks. PeVL 8/1994 vp, 2/1996 vp, 6/1998 vp ja 17/1998 vp.

rakennukset. Rikoslain esitöiden⁵⁹ mukaan näihin rakennuksiin lukeutuvat muun muassa autotallit sekä saunarakennukset. Pääsääntöisesti piha-aluetta koskevan määrittelyn soveltamisessa ei synny käytännössä ongelmia, sillä enemmistö suomalaisista tonteista on niin sanotusti normaaleissa mitoissa. Lakiteksti tai esityöt eivät kuitenkaan anna varsinaista johtoa sen määrittelemiseksi, kuinka suuri piha-alue voi kuulua edelleen kotirauhan suojan alaisuuteen. Tämä ei yllätä, sillä asiaa ei ole mahdollista ratkaista yleisillä määräyksillä vaan arviointi on tehtävä *in casu*. Lähtökohtana voidaan pitää yleisesti hyväksytyjä kriteerejä. Esimerkiksi aidalla tai nurmikolla ja istutuksilla, samoin kuin piharakennusten sijoittelulla, on arvioinnissa tärkeä merkitys.⁶⁰

Kotirauhan suoja perusoikeutena määrittelee sen, miltä osin kotirauha tulee suojata rikosoikeudessa ja kuinka lainsäädännössä kotirauhaa voidaan rajoittaa. Rikosoikeudellinen suoja voi olla laajempi muttei kapeampi kuin perustuslain 10 §:ssä. Suojan alaa ei voida vakiintuneesti määritellä vaan vaaditaan edellä kuvattua tilannekohtaista harkintaa. Kotirauha turvaa fyysisen ja tiedollisen yksityisyyden edellä kuvatuissa yksityisissä tiloissa, kuten asunnossa. Keskustelu kotirauhan suojasta on keskittynyt suurelta osin sen rajoitustilanteisiin, erityisesti viranomaistoimien yhteydessä. Kotirauhan suoja, kuten moni muukin perusoikeus, on kavennettavissa, jos siihen on olemassa päteviä syitä.⁶¹ Tarkastelen perusoikeuksien ja edellä kuvattujen etsintämenettelyyn liittyvien oikeuksien rajoitusedellytyksistä 2.6 alaluvussa.

2.4 Oikeusturva etsintämenettelyssä

Perustuslaissamme oikeusturvan käsite kiteytyy ennen kaikkea PL 21 §:än. Oikeusturva kytkeytyy jokaisen oikeuteen saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomioistuimessa tai muussa viranomaisessa. Lisäksi jokaisella on oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi. Pykälän toisessa momentissa turvataan lisäksi lailla käsittelyn julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, saada perusteltu päätös sekä hakea muutosta, samoin kuin muutkin oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja hyvän hallinnon takeet.

Tämän lisäksi PL 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. PL 22 §:lle on kuitenkin kehittynyt tätä syvempi merkitys. Säännös on ollut useassa

⁵⁹ HE 184/1999 vp, 13.

⁶⁰ Frände ym. 2018, 371.

⁶¹ Neuvonen 2014, 111 & 113.

perustuslakivaliokunnan lausunnossa perusteluna tilanteille, joissa tiettyä perusoikeutta on rajoitettu muiden ihmisten oikeusaseman turvaamiseksi⁶². Juuri PL 22 § on mahdollistanut merkittävien rajausten säätämisen muun muassa kotirauhan suojaan. Rajoitukset on katsottu voivan kohdistaa toisten ihmisten turvallisuutta vaarantamien henkilöiden perusoikeussuojaan. Esimerkkeinä on mainittu terroristit tai rikoksesta epäillyt. Pykälän merkitys on korostunut 2000-luvulla järjestäytyneen rikollisuuden ja terrorismin nousun myötä.⁶³

Helminen ym. mukaan oikeusturvalla tarkoitetaan *niiden oikeudellisten järjestelyjen kokonaisuutta, joilla pyritään turvaamaan yksityisten oikeussubjektien oikeuksia ja etuja suhteessa julkiseen valtaan*. Tavoitteena on siis hallintotoimien ja -päätösten oikeellisuus ja oikeudenmukaisuus. Tähän pyritään sekä ennalta vaikuttavin että jälkikäteisin keinoin. Ennakoivia keinoja ovat muun muassa virkamiesten asianmukainen kouluttaminen ja riittävä sääntely, kun taas jälkikäteisiä keinoja ovat muun muassa erilaiset oikaisukeinot. Oikeusturvajärjestelytkään eivät aina takaa sitä, että toimenpide on tarkoituksenmukaisin ja paras mahdollinen, sillä pelkin oikeudellisin kriteerein tehtävä arvio ei ole täydellinen. Myös tilannekohtaiset näkökulmien painotukset saattavat johtaa perustellusti erilaisiin ratkaisuihin. Viranomaisen ratkaisutoimintaan kuitenkin vaikuttavat yleiset periaatteet, jotka rajoittavat hajontaa ja siten mielivallan vaaraa.⁶⁴

Oikeusturvaa suojaa myös niin sanottu hallinnon lainsalaisuuden periaate, eli legaliteettiperiaate. PL 2 §:n 3 momentin mukaan *kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia*. Lauseke korostaa kaiken hallintotoiminnan sidonnaisuutta lakiin ja muihin oikeuslähteisiin. Yksityisen oikeudet ja velvollisuudet suhteessa julkiseen valtaan tulee olla riittävän täsmällisesti ja tarkkarajaisesti säänneltynä lainsäädännössä. Viranomaisen kannalta se asettaa toimivallan riittävän täsmällisen sääntelyn vaatimuksen. Lainsalaisuuden periaatteeseen sisältyy myös edellä mainittu jälkikäteisen valvonnan mahdollisuus, eli yksityisellä henkilöllä on oltava tosiasialliset mahdollisuudet saattaa oikeusasemaansa koskevat hallintotoimet ja -ratkaisut lainkäyttöelimen tutkittavaksi.⁶⁵

Erityisesti yksilön mahdollisuus jälkikäteiseen valvontaan nähtiin vanhan pakkokeinosääntelyn aikana vajavaisena. Oikeussuojan todellisen toteutumisen perusedellytys on, että yksityiselle

⁶² ks. esim. PeVL 44/1998.

⁶³ Saraviita 2005, 132.

⁶⁴ Helminen ym. 1999, 313–314.

⁶⁵ Helminen ym. 1999, 315.

ihmiselle merkittävät kysymykset voidaan saattaa riippumattoman viranomaisen tutkittavaksi. Suomi sai vuonna 2011 EIT:ltä kaksi langettavaa ratkaisua⁶⁶ koskien kotietsintämenettelyn kohteen oikeusturvaa. EIT katsoi, että kummassakin tapauksessa rikottiin EIS 8 artiklaa (*oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta*) sen vuoksi, että Suomen lainsäädäntö ei tarjonnut yksilölle riittäviä oikeussuojakeinoja. Tämä johti siihen, että PKL 8:18 § mahdollistaa nyt sille, kenen luona kotietsintä on toimitettu, oikeuden vaatia etsinnän lainmukaisuuden saattamista tuomioistuimen tutkittavaksi. Kysymys on merkittävästä oikeussuojakeinosta, joka lainsäädännöstämme puuttui.

Rikosprosessin yksi keskeinen funktio on rikosvastuun toteuttaminen (rikostentorjuntafunktio). Kuitenkin rikosprosessissa on huolehdittava myös yksilön oikeusturvan toteutumisesta, mikä asettaa prosessille myös oikeusturvafunktion. Perus- ja ihmisoikeuksien korostuminen lainkäytössämme on asettanut rikosprosessille muitakin vaatimuksia kuin vain tarkoituksenmukaisuuden ja aineellisesti oikean lopputuloksen saavuttamisen. Menettelyn on lisäksi täytettävä oikeusvaltion tunnusmerkkeihin kuuluvan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusedellytykset.⁶⁷ Nykyaikaisessa oikeusvaltiossa rikosprosessin tavoitteena on *aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääseminen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä ja eettisesti hyväksyttävällä tavalla*⁶⁸. Yksilön oikeuksia ei saa missään vaiheessa loukata tai vaarantaa, syyttömien ei tule joutua pakkokeinojen kohteiksi eikä syytetyiksi, eivätkä missään tapauksessa tuomituiksi. Rikosprosessissa rikoksesta epäillyn oikeusturvaa ja toisaalta rikostentorjuntafunktiota on pidetty ristiriitaisina tavoitteina. Rikosprosessuaalisen lainsäädännön ja soveltamiskäytännön tehtäväksi on nähty tämän ristiriidan lieventäminen. Kysymystä on pääasiassa tarkasteltu syyttäjän ja syytetyn edustamien yksityisten ja julkisten intressien välisenä jännitteenä. Jännitettä ei tietenkään aina synny. Epäillyn asema ei suoraan tarkoita, että henkilö on todellisuudessa syyllinen rikokseen, eikä syyllisenkään tule joutua epäoikeudenmukaisten pakkokeinojen tai rangaistusten kohteeksi. Tällainen ei voi olla, eikä ole yleisen intressin mukaista oikeusvaltiossa.⁶⁹

Rikosprosessissa on selkeästi kyse tilanteesta, jossa useammat intressit kamppailevat keskenään. Toisaalta on kyse rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisvelvoitteen, toisaalta yksilön oikeusturvaintressin toteutumisesta. Esitutkinnassa ensin mainittu pelkistyy lähinnä rikoksen selvittämisentressiksi. Yleisesti ottaen selvittämisentressi on korkealla, kun harkitaan tutkintaa

⁶⁶ ks. Heino v. Suomi & Harju v. Suomi.

⁶⁷ Jokela 2018, 9–10.

⁶⁸ Jokela 2016, 72.

⁶⁹ Jokela 2018, 9–10.

tehostavia keinoja (kuten pakkokeinot), joita oikeusturvaintressin korostuessa taasen pidättäydytään. Perusoikeudet voivat vaikuttaa kummankin intressin painoarvoon. Esimerkiksi selvittämisentressin painoarvo nousee silloin, kun rikos on loukannut tärkeää perusoikeutta. Vastaavasti oikeusturvaintressin painoarvo nousee sitä enemmän, mitä voimakkaammin yksilön oikeusaseman ydinaluetta aiottu toimenpide loukkaisi.⁷⁰

Poliisiorganisaatiossa oikeusturvaa tehostetaan yleisten poliisin toimintaa koskevien säännösten lisäksi sisäisellä ohjauksella ja valvonnalla. Tähän, ja muihin edellä mainittuihin oikeusturvan keinoihin palaan tarkemmin oikeussuojakeinoja käsittelevässä luvussa 5. Poliisin toimivaltaan ja toimintaan vaikuttaviin periaatteisiin palaan tarkemmin poliisin toimivaltaa käsittelevässä pääluvussa 3.

2.5 Kansainvälinen sääntely

Käsitteellisesti on hyvä tehdä ero perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien kesken. Perusoikeuskäsite viittaa ensi sijassa valtionsisäiseen asiayhteyteen, jolloin kyse on perustuslaintasoisesta sääntelystä. Ihmisoikeus-käsite taas viittaa kansainväliseen asiayhteyteen: kyse on kaikille ihmisille kansainvälisesti tunnustettu arvo tai oikeus, jolle on vaadittu kansainvälistä tunnustusta. Kansallisen perustuslakimme perusoikeussäännöksillä on läheinen kytkeä Suomea velvoittaviin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, vaikkei perusoikeusluku olekaan sisällöltään identtinen minkään ihmisoikeusdokumentin kanssa.⁷¹

Kansallisen perusoikeussääntelyn taustalla vaikuttaa siis kansainvälisesti tunnustetut ihmisoikeudet. Kansallisen sääntelyn lisäksi Suomi on erikseen sitoutunut noudattamaan useita kansainvälisiä sopimuksia. Kenties keskeisin näistä on Euroopan ihmisoikeussopimus, jonka 8 artiklan 1. kohdan mukaan jokaisella on oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä, kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa kohdistuvaa kunnioitusta. Artiklan 2. kohdassa todetaan, että viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi silloin, kun laki sen sallii ja se on demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätöntä kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan talouden hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen ja rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi. Toinen merkittävä sopimusteksti on

⁷⁰ Jonkka 1998, 1260.

⁷¹ Jyränki 2003, 501.

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kansainvälinen yleissopimus: kansalais- ja poliittisten oikeuksien sopimus (KP-sopimus). Sopimuksen 17 artikla suojaa jokaisen yksityiselämää, perhettä, kotia ja kirjeenvaihtoa mielivaltaiselta tai laittomilta puuttumisilta. Artikla suojaa myös yksilön kunniaa ja mainetta loukkaavilta hyökkäyksiltä. Molemmat näistä sopimuksista on inkorporoitu Suomen oikeuteen tavallisella lailla – ei perustuslailla. Näin ollen pelkästään valtiosisäisessä oikeudessa perusoikeussäännöksillä on hierarkkisesti korkeampi asema kuin inkorporoiduilla ihmisoikeuksilla. On kuitenkin hyvä huomata, että poikkeuslaeilla voidaan rajoittaa ainoastaan perusoikeuksia: kansainvälisiä ihmisoikeuksia ei voida rajoittaa (muuta kuin rikkomalla kansainvälisiä velvoitteita).⁷²

Euroopan unionin oikeudessa Lissabonin sopimuksen voimaantulo 1.12.2009 korosti myös perusoikeuksien asemaa unionilainsäädännön tasolla. Lissabonin sopimukseen perusoikeuksien kunnioittaminen on kirjattu unionin valtiosäännön peruseriaatteenksi. Sen yhteydessä hyväksyttiin sopimuksen liitteenä oleva EU:n perusoikeuskirja (2000/C 364/01), jossa on unionin perusoikeuksien julistus. Perusoikeuskirjan säännökset ovat sellaisenaan sitovia ja suoraan sovellettavaa oikeutta kansallisellakin tasolla.⁷³ Oikeus yksityisyyteen, perhe-elämään sekä kotiin on turvattu perusoikeuskirjan 7 artiklassa. Perusoikeuskirjassa suojatut oikeudet ovat pitkälti yhdenmukaiset EIS:n vastaavien artiklojen kanssa. EIS:n artiklat ovat osittain sanamuotonsa puolesta laajempia kuin perusoikeuskirjan yleisen tason pelkistetyt artiklat, tosin vastapainoksi joistakin oikeuksista on säädetty vain perusoikeuskirjassa.⁷⁴ EU:n perusoikeussäätelyn merkitys kasvaa tilanteissa, joissa on kyse unionin toimivaltaan kuuluvasta asiasta ja esimerkiksi tietojenvaihdosta unionin ulkopuolelle. Näissä tilanteissa on kuitenkin useimmiten enemmänkin kyse 8 artiklan suojaamasta henkilötietojen suojasta, johon ei ole tarkoitus perehtyä tässä tarkemmin.⁷⁵

Kansainväliset ihmisoikeudet turvaavat myös oikeusturvan toteutumista sopijavaltioissa. Mikäli yleissopimuksissa tunnustettuja oikeuksia ja vapauksia on loukattu, tulee kansalaisella olla oikeus tehokkaaseen oikeussuojakeinoon kansallisen viranomaisen edessä. Tämä on turvattu niin EIS:n 13 kuin myös KP-sopimuksen 2.3 artiklassa. Palaan näiden pykäliden konkreettiseen merkitykseen oikeussuojakeinoja käsittelevässä 5 luvussa.

⁷² Jyränki 2000, 279–280.

⁷³ Kujala 2014, 123–124.

⁷⁴ vrt. esim. 16 artikla: *elinkeinovapaus*.

⁷⁵ Neuvonen 2014, 55.

2.6 Perusoikeuksien rajoitusedellytykset

2.6.1 Yleistä rajoitusedellytyksistä

Perustuslain perusoikeussäännökset eivät yleisesti ottaen voi olla sillä tavoin ehdottomia, ettei niistä voisi missään laajuudessa eikä millään edellytyksillä rajoittaa. Tämä koskee myös niitä säännöksiä, joissa ei ole erikseen mainintaa rajoitusmahdollisuudesta.⁷⁶ Perusoikeuksien rajoittaminen tarkoittaa *perusoikeussäännöksen soveltamisalan piirissä olevan oikeuden kaventamista tai perusoikeussäännöksen suojaamaan yksilön oikeusasemaan puuttumista julkisen vallan toimenpitein*. Tällöin estetään yksilön mahdollisuus käyttää perusoikeuttaan täysimääräisesti siltä osin, kuin sitä on PL:n edellyttämässä menettelyssä ja sallimalla tavalla rajoitettu. Jotta kyse voisi olla perusoikeuden rajoittamisesta, on ratkaistava, *onko kyse ylipäätään perusoikeussäännöksen soveltamisalan piiriin kuuluvasta asiasta*, eli onko perusoikeussäännöksellä merkitystä yksilön oikeusasemaan puuttuvan sääntelyn kannalta. Kotirauhan piirin määrittelykysymykset, joita esittelin edellä, ovat tästä hyvä esimerkki, kun punnitaan kotirauhan suojan vaikutusalueita.⁷⁷

Rajoitusedellytykset voivat täytyä erilaisissa tilanteissa. *Jyrängin* mukaan lähtökohtaisesti hyväksyttäviä rajoitusperusteita ovat muut perusoikeudet, muut perustuslain säännökset sekä perustuslain ulkopuoliset perusteet, kuten painava yhteiskunnallinen tarve⁷⁸ Tietyn perusoikeuden käyttämisestä voivat rajoittaa toisen ihmisen perusoikeudet. Luonnollisestikaan yksilön perusoikeudella ei voi olla niin ehdotonta suojaa, että se johtaisi toisen yksilön perusoikeuksien loukkaukseen. Tällaiset kahden tai useamman perusoikeuden kollisiotilanteet ratkaistaan pääsäännön mukaan punninnalla. Punnintatilanteissa korostuu perusoikeuksien periaatevaikutus: perusoikeussäännökset nähdään tällöin optimointikäskyiksi, joiden tarkoituksena on turvata mahdollisimman hyvin kunkin yksilön perusoikeuksien toteutuminen. Kollisiotilanteissa pyritään ratkaisuun, joka mahdollisimman hyvin turvaisi kaikkien kilpailevien perusoikeuksien samanaikaisen toteutumisen. Kyse on siis eri perusoikeusintressien tasapainottelutilanteesta. Perusoikeuksien välisiä kollisioita joudutaan ratkaisemaan paitsi konkreettisissa lainsoveltamistilanteissa, luonnollisesti myös jo lakien säätämisvaiheessa.⁷⁹

⁷⁶ Viljanen 2011a, II: 3 luku: *Perusoikeuksien rajoittaminen*.

⁷⁷ Viljanen 2001, 14–15 .

⁷⁸ Jyränki 2003, 488.

⁷⁹ Viljanen 2011a, II: 3 luku: *Perusoikeuksien rajoittaminen*.

Jyrängin mukaan perusoikeussäännöstö ei ole sisäisesti ristiriidaton kokonaisuus. Yhden perusoikeuden tiukka toteuttaminen helposti kaventaa toisen perusoikeuden toteutumista.⁸⁰ *Jyränki* itse nostaa esille aina ajankohtaisen sananvapauden ja yksityisyyden suojan suhteen, kun taas *Viljanen* kuvaa tilannetta, jossa henkilö A käyttää perustuslain mukaista liikkumisvapauttaan kävellessään henkilön B pihan poikki. B puolestaan katsoo, että henkilö A tällä käyttäytymisellään häiritsee hänen niin ikään perustuslaissa turvattua yksityiselämäänsä ja kotirauhan loukkaamattomuutta.⁸¹ Toisten ihmisten perusoikeuksien ohella perusoikeuksien rajoittamista saattavat vaatia myös muut painavat yhteiskunnalliset intressit, mikä onkin ollut näin korona-aikana hyvinkin paljon konkreettisesti esillä⁸².

Perusoikeuksilla on tietty hierarkkinen asema valtiosääntöoikeudellisessa ajattelussa johtuen niiden sijoittumisesta perustuslain säädöstekstiin. Perusoikeudet ovat muutettavissa, kumottavissa tai niistä voidaan tehdä rajattuja poikkeuksia vain PL 73 §:ssä säädetyssä perustuslain säätämisyjärjestyksessä. Perusoikeussäännöksillä on PL 106 §:n mukaan etusija tavallisen lain säännöksen soveltamiseen nähden tilanteissa, joissa lain säännöksen soveltaminen olisi ilmeisessä ristiriidassa perusoikeussäännöksen kanssa. Lisäksi PL 107 §:n mukaan tuomioistuimien tai muun viranomaisen ei saa soveltaa asetuksen tai muun lakia alemmanasteisen säännöksen säännöstä, joka on ristiriidassa perustuslain kanssa.⁸³ Näin ollen perusoikeuksien rajoittamisesta tulee olla tarkkaan säädetty.

Perusoikeusuudistukseen johtaneessa hallituksen esityksessä nostettiin esiin myös kehittämistarpeet koskien perusoikeuksien rajoittamisedellytyksiä. Tätä ennen perustuslaissa ei oltu täsmennetty perusoikeuksien rajoittamisedellytyksiä lainkaan, jolloin rajanveto sallitun ja kielletyn perusoikeuksien lainsäädännöllisen rajoittamisen välillä jäi hyvin tulkinnanvaraiseksi, mitä ei voida pitää oikeusvaltioperiaatteiden mukaisena. Eräiden perusoikeuksien lakivaraukset mahdollistivatkin hyvinkin pitkälle menevät, tavallisella lailla toteutettavat perusoikeuksien rajoitukset. Esityksen myötä rajoitusedellytyksiä on täsmennetty ja nykyisin ne ovatkin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti määritellyt.⁸⁴ Perustuslakivaliokunta on antamassaan lausunnossa johtanut perusoikeusjärjestelmän kokonaisuudesta ja perusoikeuksien yleisestä luonteesta joitakin yleisiä rajoittamista koskevia vaatimuksia. Näitä ovat:

⁸⁰ Jyränki 2000, 289.

⁸¹ Viljanen 2001, 138.

⁸² esim. koronarajoitusten vaikutukset elinkeinovapauteen on ollut jatkuva puheenaihe poikkeusaikana.

⁸³ Viljanen 2001, 140–141.

⁸⁴ HE 309/1993 vp, 14.

1. lailla säätämisen vaatimus
2. lain täsmällisyyden ja tarkkarajaisuuden vaatimus
3. rajoituksen hyväksyttävyyden vaatimus
4. suhteellisuusvaatimus
5. perusoikeuden ydinalueen koskemattomuuden vaatimus
6. vaatimus oikeusjärjestelyiden riittävydestä sekä
7. vaatimus ihmisoikeusvelvoitteiden noudattamisesta⁸⁵

Ensimmäinen kohdan vaatimus on, että rajoitus perustuu eduskunnan säätämään lakiin. Tähän liittyy myös delegointikielto: perustuslain rajoittamista koskevaa toimivaltaa ei voida antaa lakia alemman asteiselle säädökselle. Näin rajoitus ja sen perustuslainmukaisuus on eduskunnan välittömässä valvonnassa. Täsmällisyys ja tarkkarajaisuus edellyttää, että rajoitusten on oltava selkeästi määriteltyjä ja olennaisen sisällön on ilmettävä laista. Rajoitusperusteiden on oltava myös hyväksyttäviä. Tämä tarkoittaa, että rajoittamisen tulee ensinnäkin olla painavan yhteiskunnallisen tarpeen vaatima. Lisäksi hyväksyttävyyttä arvioitaessa saatetaan joutua arvioimaan myös kansainvälisiä sopimuksia ainakin siltä osin, jos niihin sisältyy tyhjentävä luettelo ihmisoikeuksien hyväksyttävistä rajoitusperusteista. Rajoitukset eivät muutoinkaan saa olla ristiriidassa Suomen kansainvälisten sopimusten kanssa. Suhteellisuusvaatimus edellyttää, että rajoitusten tulee olla välttämättömiä hyväksyttävän tarkoituksen saavuttamiseksi. Rajoitus ei saa mennä pidemmälle kuin on perusteltua ottaen huomioon taustalla vaikuttavan intressin painoarvon suhteessa rajoitettavaan oikeushyvään. Rajoitustilanteissa on aina jätettävä perusoikeuden ydinalue koskemattomaksi sekä huolehdittava riittävästä oikeusturvajärjestelyistä.⁸⁶

Osa perusoikeussäännöksistä on kirjoitettu täsmällisiksi ja ehdottomiksi kielloiksi, joista ei voida tavallisella lailla poiketa. Tällaisia ovat esimerkiksi syrjintäkielto (PL 5.2 §), kuolemanrangaistuksen, kidutuksen ja ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kieltö (PL 6.2 §) ja taannehtivan rikoslain kieltö (PL 6a §). Tällainen ”ei saa” -lauseke, eli perusoikeuden ehdottomuus, merkitsee näissä yhteyksissä, ettei kyseistä oikeutta ole mahdollisuutta lainkaan rajoittaa lailla. Kaikenlainen rajoittaminen näissä tapauksissa on toteutettavissa ainoastaan poikkeuslailla, edellyttäen että kyseessä on rajattu poikkeus ja ettei kansainvälinen velvoite kiellä rajoittamista.⁸⁷ Perusoikeuksien rajoittaminen on mahdollista myös erityisissä poikkeusoloissa (PL 23 §). Tästä olemme saaneetkin nähdä esimerkkejä nykyisen Covid-19 pandemian aikana, mutta näitä erityistilanteita ei esitellä tässä tarkemmin, sillä ne eivät tule etsintätilanteissa sovellettaviksi.

⁸⁵ PeVM 25/1994 vp, 4–5.

⁸⁶ Jyränki 2000, 294–295.

⁸⁷ Jyränki 2000, 291–292.

2.6.2 Etsintään liittyvät rajoituslausekkeet

PL 10.3 § sisältää suoran lakivarauksen liittyen kotirauhan suojaan. Sen mukaan lailla voidaan säätää perusoikeuksien turvaamiseksi tai rikosten selvittämiseksi välttämättömistä kotirauhan piiriin ulottuvista toimenpiteistä. Samansisältöinen lakivaraus sisältyi jo vuoden 1919 hallitusmuotoon, joten kotirauha on aina ollut altisteinen rikosten selvittämislle ja muiden perusoikeuksien toteuttamiselle. Selvää on, että mitkä tahansa motiivit eivät täytä perusoikeuden turvaamisen edellytyksiä ja siten salli kotirauhan suojan rajoittamista.⁸⁸ Perustuslaissa ei ole asetettu erityisiä kvalifikaatioita niille rikoksille, joiden selvittämiseksi kotietsinnän suorittaminen on mahdollista, mutta kotietsintävaltuuksia ei voida kytkeä kuinka vähäisiin rikoksiin tahansa.⁸⁹ Kotietsintävaltuuksien sallittavuus riippuu paitsi perusoikeuksien yleisistä rajoitusedellytyksistä, myös toimenpiteiden välttämättömyyden luonteesta.

On hyvä myös huomioida, että ennen kuin voidaan edes puhua perusoikeuksien rajoittamisesta on arvioitava, *onko kyse ylipäätään perusoikeussäännöksen soveltamisalan piiriin kuuluvasta asiasta*. Tämä tulee hyvin esiin nimenomaan kotirauhan suojaa arvioitaessa kun pohditaan, onko kyseessä kotirauhan suojan piiriin kuuluva alue, johon ollaan kohdistamassa pakkokeinoja.⁹⁰ Kotirauhan suojan alaa on käsitelty edellä yksityiskohtaisesti ja vaikka sen ydinalue onkin edelleen asunto, on sen ulottuvuus selkeästi monimuotoisempi ja altisteinen tilannekohtaiselle arvioinnille.

Viittaus perusoikeuksien turvaamisesta hyväksyttävänä perusteena kotirauhan piiriin puuttumiselle ilmentää *Viljasen* mukaan ajatusta, jonka mukaan perusoikeudet ovat samalla hierarkiatasolla säädettyinä lähtökohtaisesti toistensa hyväksyttäviä rajoitusperusteita. Kotirauhan suojaa rajoittavan toimenpiteen yhteyden toiseen perusoikeussäännökseen tulee olla kuitenkin selvä ja riittävän läheinen.⁹¹ Kun poliisi tunkeutuu kotirauhan suojaamalle alueelle, kyse on usein toisen oikeushyvän tavoitteellisesta turvaamisesta.

⁸⁸ Neuvonen 2014, 113.

⁸⁹ PeVL 23/1997 vp, 4; PeVL 6/1998 vp, 2.

⁹⁰ Viljanen 2001, 15–16.

⁹¹ Viljanen 2011b, III luku 6.

3 POLIISIN TOIMIVALTUUDET

3.1 Yleistä

Poliisi on osa maamme turvallisuusviranomaisten laajaa organisaatiota. Poliisin tehtävistä säädetään yleisesti poliisilaissa (872/2011). Sen 1 §:ssä poliisin tehtäviksi on tiivistetty oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, kansallisen turvallisuuden suojaaminen sekä yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen. Tämän lisäksi tehtäviin kuuluu rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Poliisi toimii näissä tehtävissä yhteistyössä muiden viranomaisten, yhteisöjen ja asukkaiden kanssa ja huolehtii tehtäviinsä kuuluvasta kansainvälisestä yhteistyöstä. Tämän lisäksi poliisin tehtävänä on hoitaa lupahallintoon liittyvät ja muut sille laissa erikseen säädetyt tehtävät. Poliisin on lisäksi ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin, mikäli henkilön epäillä kadonneen tai joutuneen onnettomuuden uhriksi.

Tämä poliisilain tehtävämäärittely ei ole toimivaltasäännös, eli se ei perusta poliisille yleistä toimivaltaa ryhtyä kaikentyypisiin poliisitoimiin niiden tehtävien toteuttamiseksi. Kun toimenpiteellä joudutaan puuttumaan yksityisen tai yhteisön oikeuspiiriin, tulee toimivallan perustua nimenomaiseen säännökseen. Tehtävämäärittely on kuitenkin lähtökohta arvioitaessa poliisin toimenpiteiden sallittavuutta ja muodostaa pohjan toimivaltasäännösten tulkinnalle.⁹² *Helminen ym.* määrittelevät poliisin toimivallan lain normeihin perustuvana mahdollisuutena puuttua kansalaisten asemaan oikeudellisesti vaikuttavalla tavalla siitä riippumatta, merkitseekö ilman valtuutta puuttuminen rangaistavaa tekoa tai ei, suorittaa muita toimenpiteitä, jotka ilman valtuutta olisivat rangaistavia sekä ratkaista hallintolupa-asioita, kuten aselupiin liittyviä kysymyksiä.⁹³

Vaikka poliisin tehtäviä määrittävät säännökset eivät kuulu toimivaltanormeihin, ne rajaavat sen tehtäväkentän, jonka piirissä poliisi saattaa joutua turvautuman toimivaltasäännöksiensä tarjoamiin mahdollisuuksiin. Useinkaan yksittäisen poliisivirkamiehen ei tarvitse turvautua toimivaltasäännösten suomiin mahdollisuuksiin, kuten henkilön kiinniottamiseen tai tarkastukseen, jokapäiväisissä tehtävissään. Käytännön työssä on kuitenkin tärkeää osata havaita tilanteet, jolloin

⁹² Helminen ym. 1999, 19.

⁹³ Helminen ym. 1999, 43.

tehtävän hoitaminen edellyttää yksilön oikeusasemaan puuttumista. Kotietsintä on selkeä esimerkki tilanteesta, jossa sen suorittaminen olisi rangaistavaa ilman poliisin toimivaltuussäännöksiä.⁹⁴

Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidon lisäksi poliisilain tehtäväluettelossa mainitaan lisäksi *rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen*. Tämä on rikospoliisin keskeisin tehtäväalue ja poliisiorganisaatio on maamme tärkein esitutkintaviranomainen. Esitutkinta on osa laajempaa rikosprosessia, jonka tavoitteena on sen selvittäminen, onko rikos tapahtunut ja kuka tai ketkä ovat rikokseen syyllisiä. Laajemmin ymmärrettynä esitutkinnan (kuten koko rikosprosessinkin) tavoitteena on siten rikosoikeudellisen vastuun toteuttaminen ja tehdä rikosoikeuden tavoitteiden (yleispreventio, oikeudenmukaisuus ja humanisuus) toteutuminen mahdolliseksi.⁹⁵

Poliisin tehtäviin kuuluu muun muassa yksilöiden oikeuksien, ennen kaikkea erityistä oikeudellista suojaa nauttivien perus- ja ihmisoikeuksien turvaaminen. Toisaalta poliisin toimenpiteillä joudutaan usein puuttumaan ja rajoittamaan näitä oikeuksia. Edellä on esitetty perusoikeuksiin liittyvät yleiset rajoitusperusteet. Samoin poliisin toimintaa oikeuttavien toimivaltanormien lisäksi on säännöksiä, jotka puolestaan rajoittavat niitä. Poliisin asianmukainen toiminta edellyttää molempien muistamista yhtä aikaa.⁹⁶ Alaluvussa 3.4 perehdytään tarkemmin poliisin toimintaan liittyviin rajoituksiin.

3.2 Esitutkintamenettely

Rikosprosessissa selvitetään rikoksen tunnusmerkistön mahdollista täyttymistä ja sen jokaisella vaiheella on oma tehtävänsä. Tunnusmerkistön täyttävissä rikoksissa on kysymys toisen henkilön perusoikeudellisen oikeuden loukkauksesta, kuten tämän tutkielman kannalta relevanttien yksityiselämän, kotirauhan ja kunnian sekä omaisuuden suojan loukkauksista. Rikosprosessiin laajassa merkityksessä kuuluvat esitutkinta, syyteharkinta ja tuomioistuinkäsittely sekä rangaistuksen täytäntöönpano.⁹⁷ Tässä tutkielmassa keskitytään esitutkintavaiheeseen.

Rikosasioissa pyritään niin sanottuun prosessiekonomiseen käsittelyyn, eli tehokkuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen, mutta erityisesti painotetaan oikeusvarmuutta, eli asian saattamista oikeaan lopputulokseen mahdollisimman nopeasti ja edullisesti. Esitutkinta on tämän prosessin

⁹⁴ Helminen ym. 1999, 44–45.

⁹⁵ Niemi-Kiesiläinen 2000, 11.

⁹⁶ Helminen ym. 1999, 47.

⁹⁷ Rantaeskola 2019, 16.

ensimmäinen vaihe ja siinä selvitetään epäiltyä rikosta. Rikosprosessia sääntelevästä lainsäädännöstä tärkeimmät ovat oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu laki (ROL, 689/1997), oikeudenkäymiskaari (OK, 4/1734), esitutkintalaki ja pakkokeinolaki, joista tässä tutkielmassa keskitytään erityisesti kahteen jälkimmäiseen, kaiken taustalla vaikuttavaa perustuslakia unohtamatta.⁹⁸ Esitutkintalaki yleislakina sisältää yleiset esitutkinnassa noudatettavat periaatteet ja lisäksi yksityiskohtaisempia säännöksiä tutkinnasta, erityisesti siltä osin kun on kysymys yksityishenkilön asemasta tutkinnassa. Kuten edellä oikeusturvaa käsittelevässä osiossa esitettiin, ei oikeusvaltiossa voida pyrkiä rikosvastuun toteuttamiseen kaikkia keinoja käyttäen unohtaen epäillyn oikeusturvavaatimuksen.⁹⁹

Poliisilla on niin sanottu esitutkinnan toimittamisvelvollisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että mikäli on syytä epäillä, että rikos on tehty, on poliisin ryhdyttävä esitutkintatoimenpiteisiin (ETL 3:3.1 §). Epäily voi tulla poliisin tietoon esimerkiksi rikosilmoituksen perusteella tai poliisin itsensä tekemien havaintojen johdosta. Esitutkinnan alkaessa rikoksesta epäiltyä ei tarvitse olla tiedossa. Lain sanamuoto *on syytä olettaa* tarkoittaa alhaista todennäköisyyttä. Esitutkinta on siis lähtökohtaisesti suoritettava aina, kun on syytä epäillä rikosta. Tästä pääsäännöstä on kuitenkin muutamia poikkeuksia, joista ensimmäinen on vähäiset rikokset. Esitutkinta voidaan jättää suorittamatta niissä tapauksissa, joissa rikoksesta ei olisi odotettavissa kuin sakkoa eikä asianomistajalla ole asiassa vaatimuksia (ETL 3:9.1 §). Näissä tapauksissa syyllisyys on selvä ja poliisi voi antaa esimerkiksi asiassa huomautuksen. Esitutkinta voidaan jättää myös toimittamatta silloin, kun syyttäjää tulisi tekemään asiassa syyttämättäjättämispäätöksen tai jos tutkinnan kustannukset olisivat selvässä epäsuhdassa tutkittavan asian laatuun ja mahdollisesti aiheutuviin seurauksiin nähden (ETL 3:9–10 §).

ETL 2 §:n mukaan esitutkinnassa on tarkoitus 1) selvittää onko rikos tapahtunut ja mikäli näin on, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asiaan liittyvät henkilöt sekä muut syyteharkintaan tarvittavat seikat, 2) mahdollisuuksien mukaan palauttaa rikoksella saatu omaisuus sekä selvittää mahdollisuudet rikoksen johdosta menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöönpanemiseksi, 3) selvitetään asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, mikäli tämä on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen asiaansa ja 4) suostuuko asianomistaja ja rikoksesta epäilty asian käsittelyyn kirjallisessa menettelyssä (ROL 9 §). Esitutkinta on suoritettava kattavasti ja huolellisesti siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen

⁹⁸ Rantaeskola 2019, 17 & 19.

⁹⁹ Niemi-Kiesiläinen 2000, 11 & 14.

valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti, todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa tai asia voidaan ratkaista ilman asianomaisten suullista kuulemista kirjallisessa menettelyssä.¹⁰⁰

Esitutkintalaissa asetettu velvollisuus tutkia, onko tiettyä tekoa pidettävänä rikoksena, ei tyhjenny pelkästään sen selvittämiseen, täyttääkö tutkittavana oleva tapahtumaketju rikoksen tunnusmerkistön. Tämän lisäksi tutkinnassa on mahdollisuuksien mukaan selvitettävä myös rikoksen rakenteeseen kuuluvat seikat, eli teon *oikeudenvastaisuus* sekä tekijän *syylisyys*. Tunnusmerkistön mukaisuuden lisäksi esitutkinnassa on selvitettävä, onko epäilty tehnyt tekonsa jonkin *oikeuttamisperusteen* vallitessa. Tällainen tilanne voisi olla käsillä esimerkiksi hätävarjelu- tai pakkotilanteessa. Syylisyyteen liittyvistä seikoista selvitetään esimerkiksi sitä, mikä on ollut epäillyn *syylisyyden aste* tekoa tehdessä.¹⁰¹ Rikosoikeudellinen vastuu edellyttää syylisyyttä, jonka yhtenä vaatimuksena on, että tekijä osoittaa rangaistavaa tahallisuutta tai tuottamuksellisuutta. Rikoslain mukaan ainoastaan tahallisesti tehty teko on rangaistava, ellei toisin ole säädetty. Näillekin rikosoikeudellisen vastuun käsitteille on lisäksi tarkempia tilannekohtaisia määritelmiä (kuten tarkoitustahallisuus, varmuustahallisuus sekä törkeän tuottamuksellisuuden asteet).¹⁰²

3.3 Pakkokeinot esitutinnan välineenä

Pakkokeinot ovat esitutkinnassa epäillyn rikoksen oikeudelliseksi selvittämiseksi käytettäviä toimenpiteitä. Näistä toimenpiteistä säädetään pakkokeinolaissa. Rikosprosessissa on käytössä kolme näytön tasoa: *on syytä epäillä*, *epäilyyn on todennäköiset syyt* ja *syylisyydestä ei jää epäilystä*. Näytön tasot liittyvät ensinnäkin esitutkintaprosessin eri vaiheisiin, mutta vaikuttavat myös pakkokeinojen käytön edellytyksiin.¹⁰³ Pakkokeinolain soveltamisen ja tätä kautta pakkokeinojen käytön edellytyksenä on, että vähintään *syytä epäillä* -kynnys täyttyy. Tämä tarkoittaa, että esitutkintakynnys on ylittynyt, mikä on matalin näytön taso. Mikäli näin ei ole, ei pakkokeinojen käytölle lähtökohtaisesti ole edellytyksiä.¹⁰⁴ Päätöksen siitä, onko esitutkintakynnys ylittynyt, tekee

¹⁰⁰ Yllä esitettyjen seikkojen lisäksi *Ekelöf* on Ruotsissa pitänyt yhtenä esitutinnan funktiona sitä, että epäilty saa esitutkinnassa tiedon syyttäjän todistusmateriaalista ja sen mahdollisista puutteista. Tämä antaa epäillylle tilaisuuden tarpeen vaatiessa täydentää esitutkintamateriaalia ja näin jo esitutkintavaiheessa edesauttaa omaa puolustustaan tehokkaasti. Tämä voi johtaa myös suoraan syyttämättäjäätämispäätökseen. ks. Vuorenää 2009, 140 (Ekelöf ym. 1998). Suomessa tämä käytännössä tapahtuu loppulausuntoprosessin välityksellä.

¹⁰¹ Vuorenää 2009, 141.

¹⁰² HE 44/2002 vp, 15–16.

¹⁰³ Rantaeskola 2019, 22.

¹⁰⁴ Rantaeskola ym. 2014, 28.

tutkinnanjohtaja. Kuten edellä on kuvattu, esitutkinta on toimitettava aina kun syytä epäillä kynnys täyttyy muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta.

Varsinaisten pakkokeinojen edellytysten arvioinnissa käytetään erilaisia näytön vaatimuksia osoittamaan pakkokeinon välttämättömyyttä suhteessa perusoikeuden lailliseen rajoittamiseen. Mikäli pakkokeino kohdistetaan rikoksesta epäillyn sijaan ulkopuolisiin tahoihin tai paikkoihin, pakkokeinolta vaaditaan suurempaa tuloksellisuutta. Tällöin käytetään esimerkiksi muotoilua: *...jos muuten voidaan erittäin painavin perustein olettaa etsinnästä löytyvän...* Pakkokeinoja arvioitaessa käytettävät näytön tasot liittyvät joko rikoksen tapahtumien todennäköisyyden tai epäillyn henkilön syyllisyyden todennäköisyyden asteeseen. Rantaeskola havainnollistaa näytön tasoja pyramidilla, jossa alin taso kuvaa yleisintä käytettävyyden tasoa, kun taas *ei ole syytä epäillä* on kokonaan pakkokeinojen käyttömahdollisuuden ulkopuolella (kuva 1). Näillä näyttökynnyksillä ei siis välttämättä osoiteta epäillyn syyllisyyden tasoa rikoksen tunnusmerkistön täytyessä, vaan pakkokeinoilla on tarkoitus hankkia näyttöä itse rikoksen tunnusmerkistön täyttymisestä.¹⁰⁵

Kuva 1: Pakkokeinoissa käytettävät näytön tasot, jotka ovat osin vastaavat kuin rikosprosessissa (ks. Rantaeskola 2019, 1.1.4 alaluku) (Rantaeskola 2019, 284).

Pakkokeinoja käytettäessä on otettava huomioon pakkokeinolain 1 lukuun listatut periaatepäätökset. Vanha laki (450/1987) tunnusti periaatteina suhteellisuusperiaatteen, kohtuuttoman pidättämisen kiellon ja kohtuuttoman vangitsemisen kiellon. Nykylainsäädäntö erittelee omina kohtinaan vähimmän haitan periaatteen sekä hienotunteisuusperiaatteen. Muutoksen johdosta kohtuuttoman pidättämisen ja vangitsemisen kiellot on sijoitettu näitä koskeviin nimenomaisiin säännöksiin – ei yleisten pakkokeinoperiaatesäännösten joukkoon. Myös esitutkintalaissa säädetyt periaatteet on

¹⁰⁵ Rantaeskola 2019, 284.

otettava huomioon pakkokeinojen käytön yhteydessä – onhan kyseessä esitutkintaan kuuluva toimenpide.¹⁰⁶

Pakkokeinojen käyttö ei ole mahdollista ilman toimivaltuussäännöstä. Kuten edellä on esitetty, jokaisen virkamiehen tulee toimiessaan tietää ja tunnistaa häntä koskevat toimivaltuussäännökset ja niiden rajat. Pakkokeinojen käyttämisessä on kysymys toisaalta rikosvastuun toteuttamisesta, toisaalta perusoikeuksiin puuttumisen kautta oikeusturvavaatimuksen yhteensovittamisesta.¹⁰⁷ Kaikkien pakkokeinolain pakkokeinojen käytön edellytyksenä on, että toimenpidettä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon käsillä olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen sekä muut asiaan vaikuttavat seikat. Toisin sanoen pakkokeinojen käyttöä sääntelee suhteellisuusperiaate eräänlaisena yleisperiaatteena. Tiettyä pakkokeinoja voidaan käyttää vain, *jos sen käytöllä saavutettava etu tai tavoiteltu päämäärä on järkevässä suhteessa pakkokeinon aiheuttamiin haittoihin tai vastakkaisiin etuihin tai arvoihin.*¹⁰⁸ Edellytyksiä arvioitaessa säännöksiä tulee tulkita suppeasti. Jälkikäteen on pystyttävä kriittisesti arvioimaan, että edellytykset pakkokeinojen käytölle ovat olleet olemassa.¹⁰⁹

Koska pakkokeinoilla puututaan perustuslain suojaamiin oikeushyviin, kuten kotirauhan suojaan, on niiden sääntelyssä noudatettava erityisen tarkkaa legaliteettiperiaatetta. Pakkokeinoissa tämä näkyy siten, että kunkin pakkokeinon käytön edellytyksistä on säädetty hyvin täsmällisesti ja tarkkarajaisesti.¹¹⁰ Pakkokeinoja voidaan käyttää vain laissa säädettyssä tarkoituksessa ja lain määräämiin edellytyksiin. Niiden käyttöön liittyy myös paljon menettelytapasäännöksiä, joten edellytysten täyttymisen lisäksi kunkin pakkokeinon osalta on määritelty, miten kussakin tilanteessa tulee menetellä. Pakkokeinojen käyttö on mahdollista missä tahansa rikosprosessin vaiheessa.

Pakkokeinot ovat poliisin tärkein tapa hankkia näyttöä rikoksesta. Pakkokeinojen käytön ehtojen täytyessä niitä tulisi myös käyttää, jottei saatavilla olevaa näyttöä menetetä. Myöhemmin näytön kerääminen saattaa olla mahdotonta ja esitutkinnan toimittaminen hyväksyttävästi saattaa vaikeutua. Jo asian viivästyminen saattaa aiheuttaa näytön menettämisen.¹¹¹ Tästä syystä lainsäädäntöön onkin

¹⁰⁶ Rantaeskola ym. 2014, 30.

¹⁰⁷ Rantaeskola 2019, 279.

¹⁰⁸ HE 222/2010 vp, 2 & 245.

¹⁰⁹ Rantaeskola 2019, 280.

¹¹⁰ Niemi-Kiesiläinen 2000, 43.

¹¹¹ Rantaeskola 2019, 274.

otettu poikkeamamahdollisuuksia, mikäli tutkinnan turvaaminen sitä edellyttää. Palaan siihen, mitä tämä tarkoittaa etsintöjen osalta tarkemmin etsintöjen muotomääräyksiä koskevissa luvuissa.

*Rantaeskola*¹¹² on listannut pakkokeinojen tavoitteet seuraavasti:

- rikosprosessin häiriöttömän etenemisen turvaaminen (koko käsittelyn ajan)
- aineellisesti oikean lopputuloksen selvittäminen (aineellinen totuus)
- rikoksella hankitun omaisuuden palauttaminen oikealle omistajalle
- rikoksella aiheutetun vahingon korvaaminen tai tilan palauttaminen ennalleen (asianomistajan näkökulma)
- rikollisen toiminnan jatkumisen estäminen

Kuten voimme todeta, monet *Rantaeskolan* listaamat asiat vastaavat esitutkinnan yleisiä tavoitteita. Pakkokeinot voidaan jaotella monin eri tavoin, mutta perusoikeudet ovat aina jaottelun perustana. Yksityiskohtainen jaottelu jakaa pakkokeinot vapauteen, esineisiin ja paikkaan sekä henkilöihin ja viestintään kohdistuviin toimenpiteisiin. Seuraavassa pääluvussa perehdytään esineisiin ja paikkoihin kohdistuviin pakkokeinoihin poliisin suorittamien etsintämenettelyjen yhteydessä.

3.4 Poliisin toimivallan rajoitukset

Poliisilain ensimmäisen luvun yleisiin säännöksiin on listattu poliisin toimintaa koskevat yleiset periaatteet. Nämä lakiin kirjatut säännökset vastaavat vakiintunutta poliisikäytäntöä, ne koskevat kaikkien poliisitehtävien hoitoa ja kaikkea poliisivaltuuksien käyttöä. Keskeisimmät poliisilakiin listatut poliisin toimivallan käyttöä rajoittavat periaatteet ovat perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen vaatimus (2 §), suhteellisuusperiaate (3 §), vähimmän haitan periaate (4 §) ja tarkoitussidonnaisuuden periaate (5 §). Rajoittavien periaatteiden rooli korostuu erityisesti tilanteissa, joissa poliisitoimenpiteiden yhteydessä puututaan yksilön perusoikeuksiin. Käytännön poliisityössä on poliisimiehen pysyttävä ottamaan huomioon toimivaltaa luovien ja niitä rajoittavien normien kokonaisuus, sillä aina asianomaiset poliisille valtaa luovat normit eivät suoraan ilmennä niihin liittyviä rajoituksia.¹¹³

Edellä on jo esitelty esitutkintamenettelyä ja siihen liittyviä vaatimuksia. Kuten on todettu, poliisi ei voi selvittää rikoksia mihin hintaan hyvänsä. Tutkintamenetelmien käyttöä suunniteltaessa on

¹¹² Rantaeskola 2019, 275.

¹¹³ Helminen ym. 1999, 72–73.

otettava huomioon rikoksenselittämistressin lisäksi epäillyn ja asianomistajan oikeusturvakysymykset. Tähän oikeusturvapyrkimykseen liittyvät myös esitutkinnassa poliisin toimintaa rajoittavat esitutkintaperiaatteet, jotka on kirjattu esitutkintalakiin.¹¹⁴ Näistä käsittelen tässä tämän tutkielman kannalta keskeisimpinä periaatteina puolueettomuus, eli objektiivisuusperiaatteen (4:1 §), jo edellä esitetyt suhteellisuus ja vähimmän haitan periaatteet (4:4–5 §), hienotunteisuusperiaatteen (4:6 §), joutuisuusperiaatteen (3:11 §) sekä epäillyn oikeuden puolustautua (4:16 §). Syyttömyysolettama on myös yksi keskeinen periaate (4:2 §), mutta sivusin tätä jo edellä, joten en mene siihen enää tässä tarkemmin. Kuten on havaittavissa, esitutkintalain ja poliisilain toimintaa ohjaavat periaatteet ovat osittain päällekkäisiä ja tukevat toisiaan. Periaatteet on otettava huomioon yhtenäisenä kokonaisuutena suoritettaessa mitä tahansa poliisitoimintaa, mutta erityisesti rajoitettaessa kansalaisen perustuslaillisia oikeuksia.

Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeudessa edellä kuvatuilla oikeusperiaatteilla on keskeinen merkitys. *Helminen ym.* mukaan tämä johtuu siitä, että esitutkintaa ja pakkokeinoja koskevat säännökset kirjoitetaan usein melko yleisluonteisiksi. Tämä johtuu tapausten tilannesidonnaisuudesta. Yksittäistapauksiin liittyvät yksityiskohdat voivat vaihdella suuresti. Esitutkintaperiaatteilla on tällöin erityinen ohjausfunktio: ne ohjaavat yksittäisen normin soveltamista.¹¹⁵ *Jyrki Virolaisen* näkemyksen mukaan esitutkintaperiaatteiden tehtävänä on ohjata esitutkinnan toimittamista ja pakkokeinojen käyttöä sekä auttaa löytämään tasapaino rikosvastuun toteuttamisen ja asianosaisten oikeusturvan välillä.¹¹⁶ *Niemen* mukaan periaatteiden tarkoitus on täydentää konkreettisia normeja¹¹⁷.

Oikeusperiaatteet luovat siis toimintaa ohjaavat kehykset poliisin suorittaessa esitutkintatoimenpiteitä. Jotkin periaatteista ovat yksiselitteisiä ja ehdottomia, kuten tasapuolisuuden periaate ja suhteellisuusperiaate. Sen sijaan *Mika Launialan* mukaan hienotunteisuusperiaatteen voidaan katsoa olevan enemmän suuntaa-antava, vaikka yksittäistapauksessa voidaan yleensä hyvin yksiselitteisesti todeta, mitä vaatimuksia se asettaa. Tasapuolisuusperiaatteen tehtävänä on toteuttaa menettelyllistä oikeusturvaa, kun taas suhteellisuusperiaate antaa yksilölle oikeussuojaa suoraan viranomaista vastaan. Hienotunteisuusperiaatteessa on kyse esitutkinnan laatuvaatimuksesta ja sen taustalla olevista odotuksista esitutkinnan inhimillisyydestä. Näillä periaatteilla on katsottu olevan

¹¹⁴ Vuorenpää 2009, 147.

¹¹⁵ Helminen ym. 2014, 90–101.

¹¹⁶ Virolainen & Vuorenpää 2021, *Esitutkinnan ja syyttämisen periaatteet*.

¹¹⁷ Niemi 2012, 842.

ennemminkin oikeussäännön asema, oikeusperiaatteen sijasta, ja ne ovat tiukasti viranomaista velvoittavia.¹¹⁸ Esittelen seuraavaksi edellä mainitut periaatteet lyhyesti.

Tasapuolisuus, eli objektiviteettiperiaatteen mukaan esitutkinnassa on selvitettävä sekä rikoksesta epäiltyä vastaan, että hänen puolestaan puhuvat seikat ja todisteet. Esitutkinnassa selvitettävät seikat on esitelty edellä ja objektiviteettiperiaate osaltaan ohjaa esitutkintaviranomaista tämän arvioidessa, hankkiiko se jostakin seikasta selvitystä esitutkintatoimenpiteen tai pakkokeinon avulla. Objektiviteettiperiaate varmistaa, että esitutkinta suoritetaan ennakkoluulottomasti, riittävän laajasti ja huomioiden vaihtoehtoiset tapahtumakulut.¹¹⁹

Suhteellisuusperiaate on yleinen viranomaistoimintaa koskeva periaate. Sen mukaan viranomaisten toiminnan intensiteetin tulee olla hyväksyttävässä suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden.¹²⁰ Suhteellisuusperiaate on kirjattu paitsi poliisilakiin myös erikseen sekä pakkokeino- että esitutkintalakiin (PKL 1:1 §; PolL 1:3 §; ETL 4:4 §). Suhteellisuusperiaate edellyttää, että viranomaisen arvioi jokaisen tapauksen kohdalla erikseen, onko aiottu toimenpide laadultaan ja laajuudeltaan oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään.¹²¹

Vähimmän haitan periaatteeseen kuuluu välttämättömyyседелlytys, mikä asettaa ensimmäisen todellisen kynnyksen suunnitellulle esitutkintatoimenpiteelle. Mikäli suunniteltu toimenpide loukkaa jonkun oikeutta, toimenpiteen pitää olla välttämätön esitutkinnan tarkoituksen saavuttamiseksi, jotta siihen voidaan ryhtyä. Mikäli tämä edellytys ei täyty, vähimmän haitan periaate estää toimenpiteen suorittamisen. Välttämättömyyседелlytys karsii toimenpiteistä ne, joita ei voida käyttää käsillä olevassa tilanteessa kaikki seikat huomioon ottaen. Esitutkintaviranomaisen velvollisuutena on valita samanarvoisista vaihtoehdoista se, joka puuttuu yksilön oikeuksiin vähiten. Lisäksi minimointivelvollisuuden mukaan esitutkintatoimenpide on suoritettava siten, että sen suorittamisesta aiheutuu vähiten haittaa tai vahinkoa kohteelle. Kyse on valitun toimenpiteen konkreettisesta suorittamisesta ja sen suorittamistavasta. *Hienotunteisuusperiaate* ohjaa yhdessä vähimmän haitan periaatteen kanssa esitutkinnan toimittamista. Viranomaisen on suoritettava valittu toimenpide tahdikkaasti sekä henkilön persoonaa ja arvoja kunnioittaen.¹²²

¹¹⁸ Launiala 2013, 35–36.

¹¹⁹ Launiala 2013, 41.

¹²⁰ Helminen, Lehtola & Virolainen 2005, 66.

¹²¹ Launiala 2012, 8; ks. Lindberg, Gunnel: *Straffprocessuella tvångsmedel – när och hur får de användas?* Thomson Reuters 2009, 26–27.

¹²² Launiala 2013, 41–42.

Tarkoitussidonnaisuuden periaate korostuu erityisesti pakkokeinojen käytön yhteydessä, mutta se kattaa koko esitutkimamenettelyn. Se kieltää minkään esitutkimatoimenpiteen suorittamisen ilman rikosepäilyä. Toimenpiteiden tulee koskea ainoastaan tutkittavana olevaa rikosta, toimenpiteiden motiivina ei saa olla mikään muu syy.¹²³

Lainsäätäjä on toistuvasti painottanut esitutkimaperiaatteiden merkitystä kansalaisten oikeusturvan toteuttajina. Periaatteiden kirjaaminen lakiin korostaa niiden merkitystä ja helpottaa viranomaistoiminnan ohjaamista sekä jälkivalvontaa. Useimmat periaatteet ovat alun perin kehitetty tasaamaan sitä epäsuhtaa, joka vallitsee rikoksesta epäillyn ja julkista valtaa käyttävän esitutkimaviranomaisen välillä. Esitutkimaperiaatteet suojaavat edelleen ensi sijassa rikoksesta epäiltyä, mutta ne koskettavat myös muita asianosaisia, kuten todistajia tai muita ulkopuolisia henkilöitä joihin esitutkiminta vaikuttaa. Esitutkimaperiaatteet ovat myös yleiseurooppalaisia periaatteita ja ovat tietyiltä osin osa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin käsitettä EIT:n ratkaisukäytännön kautta.¹²⁴

¹²³ Launiala 2009, 12.

¹²⁴ Launiala 2013, 43.

4 ETSINTÄÄ KOSKEVA SÄÄNTELY

4.1 Yleistä

Poliisin suorittamista etsintätoimenpiteistä säädetään pääasiassa pakkokeinolain 8 luvussa. Vanhassa pakkokeinolaissa (450/1987) etsintää koskeva osuus oli huomattavasti suppeampi (luku 5: 1–13 §) ja eri etsintätilanteiden tarkempi määrittely puuttui kokonaan. Nykylainsäädännössä etsintää koskeva 8 luku on yli puolet vanhaa lainsäädäntöä laajempi sisältäen huimat 34 §:ää. Jo tämä kertonee vanhan lainsäädännön puutteellisuudesta. Poliisin toimivaltaa ja pakkokeinoja koskevien lakien kokonaisuudistus oli tarpeen sääntelyn yhtenäistämiseksi sekä lakitekstin selkeyttämiseksi. Tavoitteena oli toisaalta viranomaistoiminnan tehostaminen ja sääntelyn täsmentäminen, toisaalta perus- ja ihmisoikeuksien tasapuolisuuden huomioonottaminen. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei kansallinen lainsäädäntömme vanhassa muodossaan taannut tarpeellisia oikeussuojakeinoja kohteelle poliisin suorittamissa etsintätilanteissa. Nykylainsäädäntö on paitsi selkeämpi, myös yksilön oikeuksia paremmin suojaava kokonaisuus.

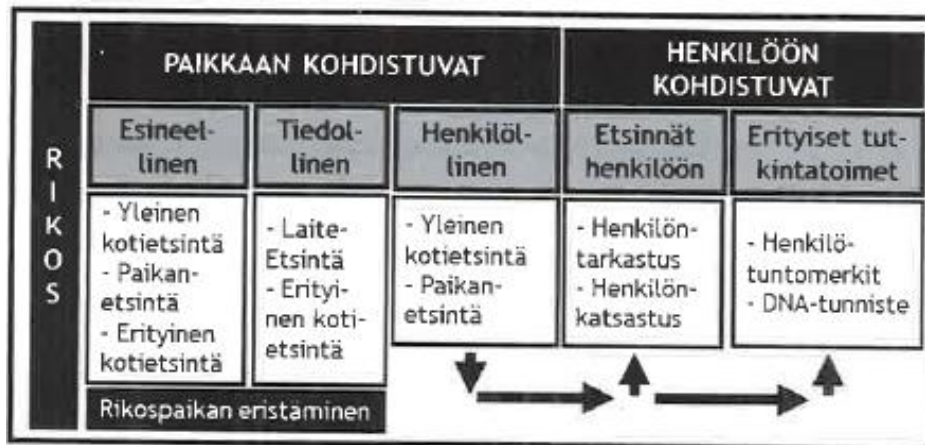
Etsinnät voidaan jaotella paikkaan kohdistuvaan etsintään ja henkilöön kohdistuvaan etsintään. Tässä tutkielmassa perehdytään paikkaan kohdistuvan etsinnän lajeihin¹²⁵. Paikkaan kohdistuva etsintäkin voi olla esineellistä tai henkilöllistä, mitä ei pidä sekoittaa henkilöön kohdistuvaan etsinnän käsitteeseen. Esineellisen etsinnän tavoitteena on esineiden, eli näytön löytäminen, ja henkilöllinen paikanetsintä suoritetaan henkilön tavoittamiseksi.¹²⁶ Henkilön tavoittamisen jälkeen häneen voidaan kohdistaa henkilöön kohdistuvia etsintätoimia, kuten henkilöntarkastus, mihin ei tässä tutkielmassa perehdytä tarkemmin¹²⁷. Paikkaan kohdistuva esineellinen etsintä voi olla paikanetsintää tai kotietsintää. Etsinnän turvaamiseksi etsintäkohde voidaan eristää, mikä tarkoittaa kohteen sulkemista tai kieltojen määräämistä (kuten pääsyn epääminen tietylle alueelle tai esineen siirtämisen kieltö). Henkilön tavoittamiseksi paikkaan kohdistuva etsintä voi tarkoittaa yleistä kotietsintää tai paikanetsintää. Etsintämenettely on kohteelle avoin pakkokeino, eli sitä ei voida tehdä kohteelta salaa. Satu Rantaeskolan teoksessa on eri etsintälajit esitelty havainnollistavassa kuvassa (kuva 1). Salaiset pakkokeinot ovat kohteelta salattuja ja niistä säännellään tarkasti erikseen.¹²⁸

¹²⁵ Teknisesti laite-etsintä (PKL 8.20–29 §) luetaan kuuluvaksi paikkaan kohdistuvaksi, vaikka kyseessä on tiedollinen etsintä (digitaalisen todistusaineiston löytäminen). Tässä tutkielmassa laite-etsintään liittyvät kysymykset on kuitenkin rajattu pois.

¹²⁶ Rantaeskola 2019, 334–335.

¹²⁷ ks. mm. Rantaeskola 2019, 6.8.2 luku; PKL 8:30–33 §.

¹²⁸ Rantaeskola 2019, 334–335.

Kuva 2: Etsintöjen eri muodot. (Rantaeskola 2019, 335.)

4.2 Etsintä salaisena pakkokeinona

Vaikka erityisesti poliisin suorittamat etsintätoimenpiteet on nähty perinteisesti pakkokeinoina, joita ei voida tehdä niiden kohteelta salassa, on tästäkin mahdollisuudesta ollut keskustelua. Helsingin sanomat uutisoivat aiheesta jo keväällä 2015. Artikkelissa läpikäytiin sisäministeriön arviosta, jonka mukaan poliisilla pitäisi tietyissä tapauksissa olla oikeus tehdä kotietsintä kohteelta salassa. Arvion mukaan etsintöjä tulisi voida tehdä tiedonhankintatarkoituksessa rikosten ennaltaehkäisemiseksi. Tarve laajennettujen valtuuksien käyttöön olisi erityisesti erittäin vakavien rikosten torjunnassa, kuten maanpetos-, vakoilu- ja terrorismirikosepäilytapauksissa. Tämän lisäksi tarve voisi koskea myös muita törkeitä rikosmuotoja, kuten murhaa, tappoa tai näiden valmistelua, törkeää rahanpesua tai törkeää huumausainerikosta ja sen valmistelua. Uutisoinnin mukaan muistiossa todetaan, että jälkikäteen ilmoitettavan etsinnän mahdollisuus olisi voinut antaa esitutkintaviranomaisille useissa tilanteissa mahdollisuuden todisteiden keräämiseen ja henkilöiden saamiseen rikosoikeudelliseen vastuuseen tilanteissa, joissa tähän tavoitteeseen ei päästy nykyisillä tutkintakeinoilla. Kaikissa muissa Pohjoismaissa jälkikäteen ilmoitettavalla kotietsinnällä on pystytty estämään terroritekoja ja myös suuressa osassa EU-maita on mahdollisuus salaiseen kotietsintään.¹²⁹ Vuonna 2020 oikeusministeriö asetti erillisen työryhmän tarkastelemaan pakkokeinolain muutostarpeita. Työryhmän muistiossa käsiteltiin myös tätä niin sanotun salatun etsinnän mahdollisuutta. Työryhmä tuli kuitenkin tältä osin siihen tulokseen, että menettelyyn liittyvien erityiskysymysten vuoksi aihe

¹²⁹ ks. mm. Helsingin sanomat 2015: *Poliisi haluaa tehdä salaisia kotietsintöjä*. Uutisen pohjana sisäministeriön arviomuistio, 13.03.2015: *Selvitys poliisilain tiedonhankintasäännösten riittävydestä yhteiskunnan kannalta kaikkein vakavimpien rikosten ennalta estämisessä ja paljastamisessa*.

vaatisi vielä lisäselvitystä. Lisäksi mietinnössä päädyttiin siihen, että jälkikäteen ilmoitettava etsintä kohdistuisi pääasiassa rikosten ennalta estämiseen, ei niinkään rikosten selvittämiseen. Tästä johtuen työryhmä ei päätenyt valmistelemaan asiaa koskevaa sääntelyä.¹³⁰

Salaisten tiedonhankintakeinojen käyttöönoton laajentamisen taustalla on ollut pyrkimys vastata yhteiskunnan turvallisuudelle asettuneisiin uhkiin, joita on katsottu seuraavan esimerkiksi ammattimaisen ja järjestäytyneen rikollisuuden sekä edellä kuvatun muun vakavan rikollisuuden vuoksi. Tavanomaiset rikosten tutkintakeinot on nähty riittämättömiksi ja salaisten pakkokeinojen käyttö onkin mahdollistettu myös poliisitoiminnan tietyissä muodoissa, kuten peitetoiminnassa tai telekuuntelulla.¹³¹ Tämä ei kuitenkaan toistaiseksi ole koskenut kotietsintämenettelyä. Salaisten pakkokeinojen laajentamista on perusteltu muun muassa rikollisuuden muutoksilla sekä kansainvälisellä ja teknologisella kehityksellä. Poliisin on pystyttävä vastaamaan tutkinnallisesti nykyajan haasteisiin.

Asia on luonnollisesti herättänyt keskustelua niin puolesta kuin vastaan. Huolenaiheena on tietenkin toimenpiteen kohteen oikeusturvakysymykset, mikäli poliisi saisi toimia kohteen tietämättä. Nykyäänkin etsintätoimenpiteisiin on mahdollista kohdistaa tehokkaita oikeusturvakeinoja lähinnä jälkikäteen, salaisten pakkokeinojen kohdalla muita keinoja ei olekaan käytettävissä. Pelkona nähdään poliisin oikeuksien laajentaminen kansalaisten oikeuksien kustannuksella. *Metsäranta* huomauttaa, että vaikka esimerkiksi rikollisuudessa tai kansainvälisellä tasolla tapahtuisikin muutoksia, tulee myös huolellisesti harkita, mitä toimenpiteitä tosiasiallisesti tarvitaan uusiin haasteisiin vastaamiseksi. Lisäksi hän korostaa sen huomioon ottamista, miten perus- ja ihmisoikeudet asettavat rajoja näiden toimenpiteiden käytölle. EIT on katsonut, että jo pelkkä salaisen tiedonhankinnan mahdollistava lainsäädäntö voi muodostaa yksityiselämän suojan rajoituksen. Puuttuminen on vielä tavanomaisia rajoituksia vakavampi, sillä yksilö tai muu yhteiskunta ei voi kontrolloida yksilöön kohdistuvien toimien oikeellisuutta samalla tavoin kuin avoimien pakkokeinojen kohdalla.¹³² Suomen Asianajajaliitto ilmaisi myös lähtökohtaisesti kielteisen näkökantansa työryhmämuistioon, vaikka asiaa ei tässä yhteydessä enempää käsiteltykään¹³³.

¹³⁰ OM 2022:1, 51–53.

¹³¹ Metsäranta 2015, 44.

¹³² Metsäranta 2015, 29 & 48.

¹³³ Suomen asianajajaliitto 2022, 6.

Myös poliisihallitus on antanut lausuntonsa edellä esitettyyn oikeusministeriön työryhmämuistioon (2022:1). Poliisihallitus on esittänyt eriävän mielipiteen siltä osin, ettei niin sanotun salaisen etsinnän toimivaltuudelle olisi tarvetta myös esitutkinnassa. Lausunnon mukaan vakavien rikosten torjunnassa tulee liian usein vastaan tilanteita, joissa jälkikäteen ilmoitettava etsintä olisi ollut välttämätöntä ja siksi tämän mahdollisuuden lainsäädännöllinen tarkastelu olisi tärkeää. Lausunnossa poliisihallitus muistuttaa, että esimerkiksi muihin kuin vakituiseen asumiseen käytettäviin tiloihin tehtävät salaiset etsinnät on jo mahdollistettu siviili- ja sotilastiedustelulainsäädännössä.¹³⁴ Poliisihallituksen kanssa yhtenäistä linjaa esitetään myös sisäministeriön antamassa lausunnossa. Lausunnossa tuodaan ilmi, että salaisia tiedonhankintakeinoja voidaan käyttää samoilla edellytyksillä sekä rikosten ennalta estämiseen että niiden selvittämiseen. Mikäli jälkikäteen ilmoitettavaa etsintää voitaisiin hyödyntää ainoastaan rikosten estämiseksi, ja kuitenkin etsinnän aikana ilmenisi seikkoja, joiden mukaan *syötä epäillä* -kynnys täytyy, olisi se hankala tilanne poliisin toiminnan kannalta. Sisäministeriö kuitenkin oli yhtä mieltä siitä, että on kenties tarkoituksenmukaisempaa tarkastella tätä kysymystä erillisessä valmisteluprosessissa.¹³⁵

Suorittamani kyselyn perusteella poliisiorganisaation sisällä tämä mahdollisuus nähdään edelleen potentiaalisena ja toivottuna tulevaisuuden näkymänä. Salaisen pakkokeinojen käyttö on jo mahdollista esitutkintaprosessissa, joten kotietsintämenettelyn lisäämisellä tähän keinovalikoimaan ei nähty olevan suuria yksilön oikeusturvaa entisestään vaarantavia puolia. Salaisista etsinnöistä tulisi kyselyn mukaan säätää erikseen ja erityisen tarkkarajaisesti, jotta toimenpiteen käyttö olisi mahdollisimman selkeää ja perusteltua. Tarve salaisen etsinnän suorittamiselle nähtiin ennen kaikkea muistiossakin mainittujen vakavien rikosten kohdalla esimerkiksi tilanteissa, joissa on selkeä tutkinnan vaikeuttamisvaara. Tällainen tilanne voisi koskea esimerkiksi useamman rikoksesta epäillyn sisältävää ammattimaista rikosepäilytoimintaa. Niin sanotusti vähempiarvoisiin massarikoksiin menettelyn ei nähty sopivan, eikä tämä lienekään ehdotuksen tarkoitus. Vastauksissa huomioitiin myös poliisin vastuu julkisen vallan toimijana ja koettiin, että lähtökohtainen linja on avoimuus ja luottamuksen säilyttäminen poliisityöhön. Tästäkin syystä riittävän valvontakoneistoa ja päätösprosessia säätelevän sääntelyn kehittäminen olisi ensiarvoista.

¹³⁴ POL-2022-10803, 6–7.

¹³⁵ VN/13190/2020, 1–2.

4.3 Yleinen kotietsintä

4.3.1 Edellytykset

Yleisellä kotietsinnällä tarkoitetaan rikoslain kotirauhan määritelmäsäännöksessä (RL 24:11 §) tarkoitettua kotirauhan suojaamassa paikassa suoritettua etsintää. Tällaisia paikkoja ovat muun muassa asunnot, loma-asunnot ja muut asumiseen tarkoitettut tilat, kuten hotellihuoneet, asuntovaunut tai asuttavat alukset, sekä asuintalojen porraskäytävät ja asukkaiden yksityisaluetta olevat pihat niihin välittömästi liittyvine rakennuksineen. Kulkuvälineissä, joissa on edellä mainittuja nukkumiseen tarkoitettuja alueita, on myös kuljettamiseen tarkoitettu alue. Näissä myös kuljettamiseen tarkoitettu alue nauttii kotirauhan suojaa. Etsinnän kohdetta siis käytetään asuinpaikkana joko vakituisesti tai satunnaisesti. Olennaista on, että paikassa joko asutaan parhaillaan tai se on asumiseen tarkoitettu. Tällainen kohde kuuluu kotietsinnän suojan piiriin, vaikka viranomaisella olisi aihetta olettaa, ettei kohteessa etsintähetkellä ole ketään. Kotietsinnän piiriin kuuluu myös paikka, jota ei yleensä käytetä asumiseen, mutta jota kyseessä olevassa tilanteessa siihen käytetään. Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos henkilö käyttää luvallisesti asumiseen esimerkiksi varastorakennuksen huonetta, jota ei ole alun perin asumiseen tarkoitettu. Tällöin tilan kodinomainen luonne voidaan päätellä esimerkiksi henkilökohtaisista yöpymistarvikkeista. Huomioitavaa kuitenkin on, että paikka ei saa kodin suojaa, jos kyseessä on vain tilapäinen joitakin päiviä kestävä oleskelu. Tilan omistus- ja hallintasuhteilla ei ole merkitystä kotietsinnän piirin ulottuvuutta punnittaessa, vaikkakin se vaikuttaa kotietsinnän varsinaisen suorittamisen arviointiin.¹³⁶

Lainsäädäntö korostaa esitutkintaviranomaisen selonottovelvollisuutta. Mikäli tutkintakohde on asumiseen tarkoitettu, vallitsee eräänlainen lähtökohtaolettama siitä, että tila on samalla asumiseen käytettävä ja näin kotirauhan suojaamaa aluetta. Tämä lähtökohta voidaan kumota vastakkaista asiantilaa koskevalla selvityksellä. Vastaavasti, jos tilaa ei ole tarkoitettu asumiseen, vallitsisi samankaltainen lähtökohtaolettama.¹³⁷

Pakkokeinolaissa on kotietsinnän edellytykset jaoteltu selkeämmin vanhaan lainsäädäntöön verrattuna, mutta suuria muutoksia ei ole tehty. Kuten edellä on esitetty kotietsinnän tavoitteena voi olla joko näytön tai henkilön tavoittaminen. Tiettyjen menettelytapasäännösten on täyttyävä, jotta

¹³⁶ HE 222/2010 vp, 290–292.

¹³⁷ OM 2009:2, 464.

kotietsintään voidaan ryhtyä. Yleisenä edellytyksenä kotietsinnän suorittamiselle esineen löytämiseksi on se, että on syytä epäillä rikoksen tapahtuneen ja rikoksen ankarin rangaistus on vähintään kuusi kuukautta vankeutta tai selvitettävänä on yhteisösakon tuomitsemiseen liittyvät seikat. Etsintä suoritetaan takavarikoitavan tai väliaikaiseen hukkaamiskieltoon tai vakuustakavarikkoon pantavan esineen tai omaisuuden löytämiseksi. Tarkoituksena voi olla myös muun sellaisen seikan tutkiminen, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämisessä. Pääsääntö on, että etsinnän kohteena olevan tilan tulee olla sen hallinnassa, jota on syytä epäillä rikoksesta. Muussa tapauksessa etsintä saadaan suorittaa edellä mainituin edellytyksin vain, mikäli kyseessä on rikoksen tapahtumapaikka tai epäily on otettu kyseisessä paikassa kiinni taikka jos muuten voidaan erittäin pätevin perustein olettaa, että etsinnässä löytyy laissa tarkoitettu esine, omaisuus, asiakirja, tieto tai seikka. (PKL 8:2 §)

Yllä esitetyt ovat kotietsinnälle asetettuja yleisiä edellytyksiä. Näiden lisäksi on niin sanottuja erityisiä edellytyksiä, jotka liittyvät etsinnän tuloksellisuuden arviointiin ja erityisen kotietsinnän osalta etsinnän kohdetta koskevaan erityisvaatimukseen, josta kerrotaan seuraavassa luvussa tarkemmin. Yleinen (ja erityinen) kotietsintä saadaan suorittaa, mikäli etsinnästä *voidaan olettaa löytyvän* tutkittavana olevaan rikokseen liittyvä takavarikoitava esine, omaisuus, asiakirja tai tieto¹³⁸, takavarikoimisen sijasta jäljennettävä asiakirja¹³⁹, vakuustakavarikkoon määrättävä omaisuus tai muu seikka, jolla voi olla merkitystä rikoksen selvittämiseksi.¹⁴⁰ *Voidaan olettaa* -ilmaisu asettaa etsinnän toimittamiselle oman kynnyksensä, jota ei vanhassa lainsäädännössä ilmaistu. Kysymys on ennen kaikkea sääntelyn selkeyttämisestä. Lisäyksen tarkoituksena on painottaa sitä, että kotietsinnällä voidaan perustellusti olettaa saavutettavan esitutkinnan kannalta merkityksellistä materiaalia tai tietoa. *Voidaan olettaa* -kynnys ei ole sinänsä esitutkintaprosessissa vieras, kuten voidaan nähdä myös esimerkiksi tilanteissa, joissa arvioidaan etsintää suoritettavaksi muussa kuin epäillyn hallinnassa olevassa paikassa.¹⁴¹

PKL 8:2.1 § edellyttää rikosepäilyä etsinnän perusteeksi. Hallituksen esityksessä nostettiin esiin tilanteita, joissa eduskunnan apulaisoikeusasiamies (AOA) on pitänyt toimitettuja kotietsintöjä kyseenalaisina niiden liittyessä henkilön aikaisempaan rikollisuuteen tai rikosepäilyn asemesta tiedustelutyypin tiedon hankkimiseen.¹⁴² Tällaista ainoastaan kohteen entisyyteen perustuvaa

¹³⁸ ks. PKL 7:1 §.

¹³⁹ ks. PKL 7:2 §.

¹⁴⁰ Rantaeskola ym. 2014, 218–219.

¹⁴¹ HE 222/2010 vp, 293.

¹⁴² HE 222/2010 vp, 292.

päätöksentekoa ei voida pitää hyväksyttävänä. Etsintöjen edellytyksenä on aina oltava konkreettinen, jo tehtyyn rikokseen liittyvän epäilyn olemassaolo. Etsintöjen ei tulisi perustua ainoastaan vihjetietoon vaan olemassa on oltava muuta rikosepäilyä tukevaa selvitystä tai tietoa.¹⁴³ Tämä on läheisessä kytköksessä oikeusjärjestelmämme vahvaan syyttömyysolettamaan, jonka tulisi ohjata myös poliisin toimintaa jo esitutkintaprosessin aikana. Esimerkiksi epäillyn aiempi rikostausta ei ole riittävä peruste pakkokeino toimenpiteisiin vaikka käytettävissä olisi vihjetietoa. Tämän lisäksi on oltava riittävät konkreettiset perusteet. Mikäli poliisi voisi toimia tällaisella niin sanotusti mutua tuntumalla, se nähdäkseni romuttaisi täysin oikeusjärjestelmämme ja johtaisi lopulta poliisin imagon romuttumiseen. Ainakin näennäisen mielivallan riski olisi suuri. Syyttömyysolettaman merkitys on vahvistettu myös hovioikeus tasolla, kun Vaasan hovioikeus katsoi eräässä tapauksessa, ettei henkilön hermostunut käytös ja aiempi rikostausta vielä riittänyt oikeuttamaan etsintätoimenpiteisiin ryhtymistä, kun konkreettinen näyttö rikosepäilystä puuttui.¹⁴⁴

Henkilöllisessä etsinnässä on kyse kotietsinnästä henkilön löytämiseksi ja siitä säädetään PKL 8:3 §:ssä. Tällaisia tilanteita ovat esitutkintaan noudettavan, kiinni otettavan, pidätettävän tai vangittavan, tuomioistuimeen tuotavan tai sinne rikosasian vastaajaksi haastettavan taikka henkilötarkastukseen toimitettavan löytymiseksi suoritettu etsintä. *Esitutkintaan noudettava* -tilanne on lainsäädännössä uusi ja mahdollistaa täten yleisen kotietsinnän myös näissä tilanteissa¹⁴⁵. Henkilön tavoittamiseksi suoritettu etsintä tulee toteuttaa yksinomaan henkilön löytämiseksi. Näissä yhteyksissä paikkaa ei saa tutkia laajemmalti kuin mainitun tavoitteen toteuttamiseksi on välttämätöntä. Esimerkiksi ihmistä pienempien laatikoiden availu ei ole sallittua yleisessä kotietsinnässä henkilön löytymiseksi. Hallituksen esityksessä linjataan, että komero voidaan avata, jos henkilön on mahdollista piiloutua siihen, mutta tällöinkään ei saada tarkastella komerossa olevia tavaroita, ellei kyseessä ole samalla esineellinen kotietsintä.¹⁴⁶

Henkilöllisessäkin paikanetsinnässä etsinnän kohteena on etsityn henkilön hallinnassa oleva paikka. Muussa kuin etsittävän henkilön hallinnassa olevassa paikassa etsintä saadaan suorittaa vain, mikäli voidaan erittäin pätevin syin olettaa kyseisen henkilön olevan siellä. Vanha lainsäädäntö mahdollisti etsinnän myös sellaisessa paikassa, jossa *rikoksenteijöillä on tapana oleskella*¹⁴⁷. Tämän sääntelyn

¹⁴³ HE 222/2010 vp, 292.

¹⁴⁴ ks. MTV3 uutiset: *Hovioikeus piti kotietsintätuomion voimassa – hermostuneen kuskin kotia ei saanut tutkia ilman perusteita* (18.09.2017); ks. myös mm. EOA ratkaisu 1562/4/03.

¹⁴⁵ vrt. vanha lainsäädäntö mahdollisti tämän PolL 13 §:ssä. Nykyisessä PolL:ssa säännös mahdollistaa henkilön kiinniottamisen koskee vain poliisitutkintaan noudettavia henkilöitä (PolL 2:4 §).

¹⁴⁶ HE 222/2010 vp, 294.

¹⁴⁷ vanha PKL (27.6.2003/646) 5:1.3 & 5:2.2 §.

katsottiin rakentuvan vanhanaikaiselle epäilyolettamalle. Poistamista säännöstekstistä perusteltiin myös sillä, että tällaiselle sääntelyllä oli myös vaikea löytää itsenäistä soveltamisalaa, kun otetaan huomioon muut kotietsintää koskevat säännökset ja paikanetsintää koskeva pykälä.¹⁴⁸

KO:2021:861: A:n asunnossa suoritettiin kotietsintä etsintäkuulutetun henkilö B:n löytämiseksi. A katsoi, ettei poliisilla ollut oikeutta suorittaa etsintää hänen asunnossaan. B on A:n poika ja karannut tahdon vastaisesta hoidosta. Poliisi perusteli vastineessaan, että oli erittäin pätevä syyt olettaa B:n majoilevan A:n asunnossa. Poliisiin oli ollut yhteydessä henkilö C, joka oli ilmoituksensa mukaan toimittanut B:n tämän äidin asunnolle. Etsinnästä päättänyt komisario oli ennen etsintää määrännyt selvitettäväksi C:n suhteen B:en sekä varmistaa, ettei ilmoitus ole perätön. Puhelimitse saatujen lisätietojen sekä väestörekisterijärjestelmästä saatujen osoitetietojen perusteella, joiden mukaan B:n toinen osoite oli A:n asunnolla, oli erittäin pätevä peruste olettaa B:n olevan kohdeasunnossa.

KO katsoi ratkaisussaan, että poliisin on sairaalassa työskentelevän virkasuhteisen lääkärin pyynnöstä velvollinen antamaan virka-apua karanneen henkilön palauttamiseksi sairaalaan (mielenterveyslaki 31 §). KO katsoi, että tapauksessa ilmenneiden seikkojen perusteella poliisilla on ollut edellytykset sekä erittäin pätevä peruste suorittaa kotietsintä A:n asunnossa B:n löytämiseksi eikä menettelyssä oltu toimittu lainvastaisesti.

4.3.2 Muotomääräykset

Yleisen kotietsinnän suorittamisesta päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies (POV)¹⁴⁹. Tämä johtuu osaltaan siitä erityisestä asemasta, joka kotirauhan suojalla perusoikeutena oikeusjärjestelmässämme on. Yksilöllä on oltava riittävät oikeusturvatakeet viranomaistoimintaa kohtaan, minkä vuoksi määräysvalta kotirauhan suojan rajoittamisesta on annettu näin korkealle taholle.¹⁵⁰ Suomen käytäntö kuitenkin eroaa tässä länsieurooppalaisesta toimintatavasta, jossa pääsääntöisesti päätösvalta etsinnöistä on annettu tuomioistuimelle tai syyttäjälle. Päätösvallan kuuluminen poliisille kertonee siitä erityisestä luottamuksesta, josta Suomen poliisi nauttii yhteiskunnassamme. Kuitenkin haastajia tälle näkökannallekin löytyy. Huolena on erityisesti etsinnän kohteen oikeusturvakysymykset kun poliisilla on mahdollisuus itse päättää etsinnän suorittamisesta.

¹⁴⁸ HE 222/2010 vp, 102.

¹⁴⁹ Pidättämiseen oikeutetun virkamiehen määritelmä löytyy PKL 2:9 §:stä. Sen mukaan pidättämiseen oikeutettuja virkamiehiä ovat muun muassa: poliisiylijohtaja, poliisin eri päälliköt tai apulaispäälliköt, esitutkintatehtäviin määrätty tarkastajat tai ylitarkastajat, rikosylikomisario, ylikomisario, rikoskomisario ja komisario; tullin eri virkamiehet, kuten Tullin rikostorjunnan tulliyli tarkastaja; rajavartiolaitoksen eri työntekijät, kuten rajavartiolaitoksen päällikkö; sekä syyttäjä. Pidättämiseen oikeutetuista puolustusvoimien virkamiehistä säädetään laissa erikseen.

Erityisen kotietsinnän suorittamisesta sekä siihen liittyvän etsintävaltuutetun määräämisestä päättää kuitenkin tuomioistuin (PKL 8:15.1 §).

¹⁵⁰ Ruuska 2007, 149.

Kyselyyn vastanneet tutkinnanjohtajat olivat tässä kysymyksessä yksimielisiä. He eivät nähneet hyödylliseksi tai tarpeelliseksi päätöskanavan uudistamista ja siirtämistä tuomioistuin- tai syyttäjänvirastoon. Yhdeksi keskeiseksi ongelmakohdaksi nähtiin resurssit sekä käytännön poliisitoiminnan hidastaminen turhalla byrokratialla. Nykyisellä vahvuudella syyttäjänvirasto tai tuomioistuinlaitos ei voisi ottaa päätösprosessia kokonaan kannettavakseen. Tutkinnanjohtajien ollessa poliisissa heillä on myös usein kaikkein kattavin käsitys käsillä olevasta tutkintaprosessista. Mitä kauemmaksi operatiivisesta toiminnasta päätöksenteko siirretään, sitä sokeampaa se on. Pahimmillaan muutoksen nähtiin voivan johtavan esitutkinnan vaarantumiseen esimerkiksi hävittämiskaavan kasvaessa byrokratian hidastaessa päätöksentekoa. Nykyinen päätöksentekojärjestelmä on hyväksi ja tehokkaaksi koettu. Lisäksi huomioitiin, että oikeusjärjestelmämme tarjoaa kattavat oikeussuojakeinot etsinnän kohteelle eikä esimerkiksi tuomioistuin ole todennut poliisin toiminnan pääsääntöisesti olleen moitittavaa. Tämä nosti vastauksissa kysymykseksi, miksi toimivaa menettelytapaa pitäisi muuttaa.

Myös poliisimies saa suorittaa kotietsinnän ilman pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätöstä tietyin edellytyksin. Ensinnäkin, jos henkilöä tai esinettä on voitu seurata tai jäljittää rikoksen tekemisestä niin sanotusti verekseltään. Toiseksi etsintä on mahdollista suorittaa ilman POV:n päätöstä silloin, kun etsinnän välitön suorittaminen on kiireellisyysperusteisesti välttämätöntä (PKL 8:15.3 §). Se, milloin kiireellisyysvaatimus täyttyy, pitää harkita tapauskohtaisesti. Kiireellisyysvaatimus voi täytyä esimerkiksi silloin, jos on syytä uskoa, että etsinnän viivyttäminen vaarantaisi etsinnän todellisen tarkoituksen. Kohdehenkilö saattaisi esimerkiksi hävittää todisteita tai hän saattaisi itse paeta poliisin ulottuvilta etsintämääräystä odoteltaessa.¹⁵¹

Kiireellisyys on käsitteenä hyvin epämääräinen ja muuttuva. Tapauskohtaisesti kiireellisyysvaatimukseen voidaan perustella lähes miten tahansa. Kiireellisyysperuste onkin yksi eniten EOA:lle osoitettujen kanteluiden kohde. Mikäli kiireellisyysvaatimukseen vedotaan etsintään ryhtyessä, on mielestäni jälkikäteisessä dokumentoinnissa esitettävä erityisen tarkkaan ne seikat, miksi asian toimittaminen ei sietänyt kyseisessä tapauksessa viivytyksiä. Perusteluiden laatuun tulee myös kiinnittää huomiota, sillä kiireellisyys on tapauskohtaisesti vaihteleva käsite. Jotta voitaisiin välttyä mahdollisilta epäilyiltä sekä jälkikäteisiltä oikeustoimilta, on toimien oltava perusteltuja ja dokumentoitu riittävällä tarkkuudella. Tämä koskee myös myöhemmin esille tulevaa läsnäolo-oikeutta. Käytännössä

¹⁵¹ Kinnunen 2018, 13.

poliisimiehen itsenäisesti tekemien etsintäpäätösten määrä on suorittamani kyselyn mukaan vähäinen. Kymmenestä vastauksesta ainoastaan kahdessa todettiin tällaisen tilanteen harvoin olleen käsillä, ja tällöinkin kyseessä on ollut verekseltään-tilanne. Käytännössä POV on aina puhelimitse tavoitettavissa, joten kiireellisissäkin tilanteissa päätös voidaan saada suoraan häneltä.

Varsinaista kotietsintäpäätöstä koskeva säännös löytyy PKL:n 8 luvun 16 §:stä. Se on muotoiltu ehdottomaan muotoon, eli se rajaa tarkkaan ne seikat, jotka ainakin on kirjattava päätökseen. Kotietsintäpäätöksestä on käytävä mahdollisuuksien mukaan ja riittävällä tarkkuudella ilmi etsinnän kohde, etsinnän perustelut ja mitä etsinnällä haetaan. Jos asian kiireellisyyden vuoksi kirjallista päätöstä ei saada etukäteen, on se kirjattava etsinnän toimittamisen jälkeen. Päätös on aina tehtävä kirjallisesti joko etukäteen tai, mikäli asian kiireellisyyden vuoksi tämä ei ole mahdollista, mahdollisimman pian etsinnän jälkeen. Ylimpien laillisuusvalvojen ratkaisukäytännön mukaan kirjallista päätöstä ei tarvitse esittää, mikäli määräyksen antamiseen toimivaltainen POV toimittaa itse kotietsinnän.¹⁵² Poliisihallitus kuitenkin painottaa päätöksen kirjaamista etukäteen ensisijaisena toimintatapana¹⁵³. Lisäksi on syytä huomata, että kyse on ainoastaan mahdollisuudesta päätöksen jälkikäteeseen kirjaamiseen. Itse päätös tulisi saada aina päällystöltä ennen kotietsintätoimenpiteiden aloittamista. Tästä on EOA antanut huomautuksen Sisä-Suomen poliisille kun partio oli ilmoittanut kotietsinnästä eteenpäin vasta sen jälkeen kun varsinainen toimenpide oli jo suoritettu ja he olivat palaamassa poliisiasemalle. Näin ollen POV:llä ei ollut tilaisuutta ottaa etsintäpäätökseen kantaa edes suullisesti. Tapauksessa meneteltiin selvästi moitittavasti ja lainvastaisesti.¹⁵⁴

Sille, jonka luona kotietsintä toimitetaan, tai hänen poissa ollessaan jollekin paikassa asuvalle, työskentelevälle tai muuten luvallisesti oleskelevälle on kerrottava etsinnän tarkoitus ja annettava etsintäpäätöksen jäljennös. Mikäli etsintä on suoritettu kiireellisenä eikä kirjallista päätöstä vielä ole, on hänelle ilmoitettava suullisesti etsinnän tarkoitus sekä oikeudesta saada pyynnöstä päätöksen jäljennös myöhemmin. Lisäksi hänelle on ilmoitettava hänen muut oikeutensa, kuten oikeudesta saattaa kotietsintä tuomioistuimen tutkittavaksi. Tämä oikeus ja siitä ilmoittaminen kohteelle on olennainen, sillä sen lisäksi lakiin oli yksi merkittävä osa PKL:n muutosta ja yksilön oikeusturvan parantamista. Palaan tähän tarkemmin oikeussuojakeinoja käsittelevässä luvussa. Etsintäpäätös on siitä oleellinen, että kotietsinnällä on noudatettava siinä olevia määräyksiä: päätös on eräänlainen ohjenuora etsintää suoritettaessa. (PKL 8:6.2 §) Tästä syystä etsintäpäätös olisi mahdollisuuksien

¹⁵² Rantaeskola ym. 2014, 255; AOA/72/4/16, 5 (ks. AOA/1317/4/93).

¹⁵³ POL-2020-26351, 12.

¹⁵⁴ EOAK/4506/2021, 8.

mukaan pyrittävä aina kirjaamaan ennen etsinnän aloittamista.¹⁵⁵ Kirjallinen päätös vähentää mahdollisia virheitä ja lisäksi lisää poliisin läpinäkyvyyttä ja näin luotettavuutta jo etsinnän alusta alkaen. Myös itse etsinnästä on ilman aiheetonta viivytystä laadittava kotietsintäpöytäkirja, jossa selostetaan etsintämenettely riittävällä tarkkuudella ja se on pyynnöstä toimitettava sille, kenen luona etsintä on suoritettu tai, jos tarpeen, muulle henkilölle, jota asia koskee (PKL 8:19 §).

Kotietsintä on suoritettava niin, ettei siitä aiheudu suurempaa haittaa tai vahinkoa kuin on etsinnän suorittamisen kannalta täysin välttämätöntä. Etsintää ei myöskään saa toimittaa ilman erityistä syytä kello 22:n ja 7:n välisenä aikana.(PKL 8:6.2 § & 8:4 §) Tätäkin muutettiin lakiuudistuksessa, kun aiemmin kyseinen aikaraja oli kello 21:n ja 6:n välillä. Muutoksen perusteluissa vedottiin ihmisten muuttuneeseen vuorokausirytmiiin¹⁵⁶. Tämä osaltaan kuvastaa sitä pyrkimystä, jolla halutaan minimoida viranomaisoimista aiheutuvat turhat haitat yksilöille. Suhteellisuusperiaatteen huomioon ottaminen on tärkeä osa poliisin jokapäiväistä toimintaa ja kun on kyse perustuslaillisen suojan alueesta, on sen merkitys erityisen suuressa asemassa.¹⁵⁷ Yöaikaan suoritetusta etsinnästä on tehtävä merkintä pöytäkirjaan. Yöaikaan tehty etsintä tulee olla hyvin perusteltu, esimerkiksi kiireellisyysvaatimuksen ja hävittämisvaaran perusteella.

4.3.3 Yksilön oikeudet etsintätilanteessa

Etsinnän kohteella on tiettyjä oikeuksia, jotka poliisin on otettava huomioon jo ennen etsinnän aloittamista ja mahdollisesti myös etsinnän aikana. Ensinnäkin sille, jonka luona etsintä suoritetaan, on varattava tilaisuus olla läsnä kotietsinnässä. Mikäli pakkokeinon kohdehenkilö on poissa paikalta, on tämä oikeus varattava esimerkiksi muulle etsintäkohteessa asuvalle, työskentelevälle tai muuten luvallisesti oleskelevälle. Säännös on yksikkömuodossa, joten läsnäoloa ei tarvitse varata kaikille kohteessa esimerkiksi asuville henkilöille. Kuitenkin, mikäli rikosepäily kohdistuu kaikkiin asunnon haltijoihin, on heille kaikille lähtökohtaisesti annettava tilaisuus olla läsnä toimituksessa.¹⁵⁸ Yhden rikoksesta epäillyn läsnäolo-oikeuden takaaminen ei itsessään poista tätä oikeutta muilta.

Läsnäolo-oikeuden lisäksi kohdehenkilöllä on mahdollisuus kutsua paikalle todistaja. Nämä oikeudet on turvattava aina, elleivät ne merkittävästi viivytä etsinnän toimittamista. On myös huomioitava että läsnäolo-oikeus ja todistajan kutsumisoikeus ovat erillisiä oikeuksia, joten kohteen halutessa on

¹⁵⁵ Kinnunen 2018, 14.

¹⁵⁶ HE 222/2010 vp, 103.

¹⁵⁷ Kinnunen 2018, 14.

¹⁵⁸ Rantaeskola ym. 2014, 227.

molempien toteutuminen pyrittävä turvaamaan. Jollei kukaan edellä mainituista henkilöistä ole etsinnässä paikalla, tulee sille, jonka luona etsintä on suoritettu viipymättä ilmoittaa hänen oikeutensa, kuten oikeudesta saada kotietsintäpöytäkirja ja saattaa kotietsintä tuomioistuimen käsiteltäväksi.(PKL 8:5 §) Läsnaolo-oikeus ja todistajan kutsumisoikeus ovat nousseet myös korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä esille. Ratkaisussa todetaan näiden oikeuksien turvaamisen ehkäisevän epäilyksiä viranomaistoiminnan väärinkäytöksistä. Läsnaolo-oikeuden kautta kohteen haltijalla, joka usein on myös rikoksesta epäilty, on keino valvoa etujaan. KKO totesi läsnaolo-oikeuden itsessään lieventävän etsintämenettelyyn sisältyvää puuttumista kotirauhan ja yksityisyyden suojaan.¹⁵⁹

KO:2021:246: Sisä-Suomen poliisi oli suorittanut kotietsinnän rikoksesta epäilty A:n hallinnassa olevassa varastorakennuksessa. A:ta ei oltu yritetty tavoittaa ennen etsinnän alkamista tai sen jälkeen, joten hänellä ei ollut ollut mahdollisuutta olla etsinnässä läsnä tai nimetä siihen todistajaa. Näin ollen A:lle olisi pitänyt ilmoittaa viipymättä kotietsinnästä ja oikeudesta saada etsintäpäätöksen jäljennös, oikeudesta saattaa kotietsintä tuomioistuimen tutkittavaksi ja oikeudesta saada pöytäkirjan jäljennös. Etsinnän jälkeen paikalle oli jätetty tieto suoritetusta etsinnästä lapulla, jossa oli rikoskomisario X:n nimi ja numero.

Ilmoitusvelvollisuus kotietsinnästä poissa olleelle on ehdoton. Huomiota tulee kiinnittää myös ilmoituksen riittävään yksilöintiin kotietsinnän perusteiden kannalta. Paikanhaltijan on ilmoituksen perusteella kyettävä arvioimaan kotietsinnän edellytysten olemassaoloa sekä saatava tietoonsa hänen oikeutensa. KO katsoi, että paikalle jätetty ruutupaperi ei täyttänyt ehdottoman ilmoitusvelvollisuuden vaatimuksia. Merkitystä ei ollut sillä, että A oli myöhemmin saanut asiakirjat haltuunsa avustajansa välityksellä, sillä poliisilla on velvollisuus oikeuksien ilmoittamiseen. KO katsoi poliisin menetelleen PKL 8:5.2 §:n vastaisesti.

Läsnaolo-oikeus ei kuitenkaan ole täysin ehdoton. Mikäli epäillään, että henkilö aiheuttaa käyttäytymisellään häiriötä ja siten viivästyttää tai vaarantaa etsinnän suorittamista, voidaan läsnaolo-oikeudesta luopua. Laillisuusvalvojen mukaan läsnaolon epääminen kuitenkin edellyttää erittäin vahvaa todennäköisyyttä häiriökäyttäytymisen suhteen. Läsnaolo-oikeuden toteuttaminen tulisi olla aina lähtökohtana jo siitakin syystä, että henkilön käyttäytymistä on yleensä melko vaikea ennustaa etukäteen.¹⁶⁰ Mikäli henkilö ryhtyy käyttäytymään häiritsevästi vasta etsinnän aikana, saadaan hänet tietenkin poistaa paikalta. Kuitenkin hallituksen esityksen linjaus korostaa poliisilain yleisten periaatteiden huomioon ottamista näissäkin tilanteissa ja pyrkiä sovinnolliseen ratkaisuun esimerkiksi puhuttamalla kohdetta ennen tämän poistamista. Poistamisen osalta olisi noudatettava vähimmän

¹⁵⁹ KKO 2017:20.

¹⁶⁰ AOA 642/4/02, 120.

haitan periaatetta.¹⁶¹ Poistamistarvetta on lisäksi arvioitava PKL 9:1 §:n mukaisen tutkimuspaikan tai -kohteen eristämisen valossa. Mikäli henkilön läsnäolo ja etsinnän turvaaminen voidaan mahdollistaa henkilön liikkumatilaa rajoittamalla, tämä tulisi mahdollistaa ennen täydellistä poistoa. Henkilön liikkumistilaa etsintäpaikalla voidaan myös rajoittaa sen estämiseksi, ettei hänen tietoonsa tule salassa pidettäviä tietoja. Poistamisen ja rajoittamisen edellytyksenä on, että se on tilanteessa välttämätöntä etsinnän tarkoituksen sekä työturvallisuuden turvaamiseksi. (PKL 8:6.3 §)

EOAK/5294/2019: Kantelussa rikoksesta epäilty A oli sijoitettu etsinnän ajaksi olohuoneeseen. Poliisin vastineen mukaan tästä pisteestä A on nähnyt ”suurin piirtein koko asunnon”. A:n mukaan asunto oli niin iso, ettei hänellä ollut todellisuudessa mahdollisuutta seurata edes pientä osaa tapahtumista. EOA totesi ratkaisussaan, että poliisi on ottanut haltuunsa erilaista tavaraa mm. makuuhuoneesta ja keittiöstä ja etsintää on ollut ilmeisen mahdotonta seurata olohuoneesta käsin. Poliisin selvityksissä ei tuotu esille konkreettista PKL 8:6.3 §:n mukaista perustetta läsnäolo-oikeuden rajoittamiselle. Selvityksistä ei käynyt ilmi, että A olisi käyttäytynyt aggressiivisesti tai muutoin läsnäolo oikeuden rajoittamista edellyttävällä tavalla. EOA katsoi, ettei tilanteessa ollut syytä rajoittaa A:n liikkumista etsinnän aikana. Lisähuomautuksena EOA totesi, että rajoittamistoimista pitäisi aina kirjata kotietsintäpöytäkirjaan, muutoin pöytäkirjan läsnäolo merkintää voidaan pitää harhaanjohtavana.

Eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan lakia ei voida tulkita kuitenkaan siten, että poliisilta olisi tarkoitus edellyttää erityisiä toimenpiteitä yhteyden saamiseksi paikan haltijaan, jos hän ei ole kohteessa läsnä tai helposti tavoitettavissa kohteen läheisyydestä. NykYTEknologia mahdollistaa kuitenkin sen, että paikanhaltijaa voidaan tavoitella nopeastikin ja näin tulisi myös menetellä.¹⁶² EOA on korostanut esitutinnan avoimuutta asianosaisiin nähden ja läsnäolo-oikeuden roolia osana tämän tavoitteen saavuttamista. Takaamalla läsnäolo-oikeuden toteutuminen voidaan ehkäistä esimerkiksi epäilyjä ja väitteitä viranomaisten väärinkäytöksistä.¹⁶³

Jälleen voimme huomata poikkeuslausekkeena käytettävän *merkittävän viivyytyksen* -käsitteen. Läsnäolo- ja todistajan kutsumisoikeus ovat aina lähtökohta, mutta niistä voidaan poiketa mikäli se viivyyttää toimitusta. *Rantaeskola ym.* mukaan merkittävyyslausekkeella on haluttu korostaa sitä, että aina on tarkkaan harkittava, kuinka kiire etsinnän toimittamisella on ja kuinka kauan tilaisuuden vaarantamiseen menee. Arviointi on luonnollisesti aina tapauskohtaista. Esimerkiksi rikostutkinnalliset syyt saattava edellyttää pikaista etsinnän toimittamista.¹⁶⁴ Kuitenkin, nykyaikana

¹⁶¹ HE 222/2010 vp, 297.

¹⁶² K 9/2005 vp, 121–122.

¹⁶³ EOAK/5294/2019, 3.

¹⁶⁴ Rantaeskola ym. 2014, 229.

ihmisten tavoittaminen on huomattavasti nopeampaa kuin aiemmin. Kiireellisyysperusteen tulee olla erityisen hyvin perusteltu, mikäli näitä oikeuksia tahdotaan supistaa.

Mainitut rikostutkinnalliset syyt voivat myös yleisesti olla läsnäoloa rajoittavia tekijöitä. Esimerkiksi poliisikoiran käyttö vaatii kaiken ylimääräisen häiriötoiminnan minimoimista. Tämä voi tarkoittaa läsnäolo-oikeuden rajoittamista koiran käytön aikana. EOA kuitenkin korostaa, että koiran käyttö ei sinänsä voi poistaa läsnäolo-oikeutta vaan sen epäminen on oltava perusteltua ja välttämätöntä tutkinnallisista syistä.¹⁶⁵

KO:2021:862: Sisä-Suomen poliisia koskevassa Pirkanmaan käräjäoikeuden ratkaisussa otettiin kantaa läsnäolo-oikeuteen tilanteessa, jossa käytettiin poliisikoiraa. Tapauksessa rikoksesta epäilty A asui yhdessä avopuolionsa B:n kanssa ja etsintäkohde oli heidän yhteinen asuntonsa. A suostui luopumaan läsnäolo-oikeudestaan nimeten B:n toimitustodistajaksi etsinnälle. B oli kuitenkin ohjattu poistumaan asunnosta, koska asunnossa oli ollut A:n ja B:n koira, joka täytyi poistaa poliisikoiran käytön ajaksi. KO piti selvänä sitä, ettei koira voinut jäädä asuntoon poliisikoiran käytön ajaksi, mutta huomautti, että poliisin oli täytynyt havaita koira asunnossa jo etsinnän alkaessa. Kun B oli nimetty todistajaksi, on poliisin täytynyt tietää, ettei todistaminen tule käytännössä onnistumaan. KO katsoi, että oikeus todistajan läsnäoloon kotietsinnällä menettää merkityksensä, jos todistaja ei todellisuudessa pysty olemaan etsinnässä läsnä. Oikeus katsoi, että tilanne olisi ollut poliisin ennakoitavissa ja siten vältettävissä. KO katsoi, ettei etsinnällä oltu menetelty PKL 8:5.2 §:n edellyttämällä tavalla.

Huomioon on otettava myös työturvallisuuteen liittyvät seikat. Kotietsintäkohde saatetaan joutua tarkastamaan turvallisuussyistä ennen varisnaisen etsinnän alkua. Tällöin luonnollisesti läsnäolo-oikeutta ei ole. EOA kuitenkin korostaa, että tällaista asunnon varmistamista ei saa miltei osin tehdä rikoksen selvittämistarkoituksessa. Ratkaisun mukaan ideaalitalanne olisi, että varmistuksen suorittaisi kokonaan tutkinnasta erillinen partio. Kuitenkin ratkaisussa todetaan, että tämä tuskin on aina mahdollista jo resurssisyistä. Mikäli yksilön oikeuksia joudutaan syystä tai toisesta rajoittamaan etsinnän aikana, olisi näistä aina tehtävä merkintä kotietsintäpöytäkirjaan. Tämä edelleen lisäisi poliisin toiminnan avoimuutta ja toiminnan luotettavuutta.¹⁶⁶

¹⁶⁵ EOAK/5294/2019, 5–6.

¹⁶⁶ EOAK/5294/2019, 5–6.

4.4 Erityinen etsintä

4.4.1 Yleistä

Vanhoihin etsintäsäännöksiin tehtiin huomattavia muutoksia lakiuudistuksen yhteydessä. Tuolloin etsinnän edellytyksiä tiukennettiin erityisesti silloin, kun etsintä kohdistuu sellaiseen kohteeseen, jossa on syytä olettaa olevan salassapitovelvollisuuden tai -oikeuden, tai takavarikkokiellon piiriin kuuluvaa tietoa.¹⁶⁷ Lainvalmisteluvaiheessa nostettiin esiin valtioneuvoston apulaisoikeuskanslerin ratkaisu, joka koski asianajotoimistossa suoritettua etsintää. Ratkaisussa korostetaan, että yksilön oikeusturvan kannalta erityisen arka vaihe on aineiston etsintävaihe. Halutun aineiston löytäminen edellyttää pääsääntöisesti etsimistä, jolloin poliisin tietoon voi tulla myös todistamiskiellon piiriin kuuluvaa tai täysin asiaan kuulumattomien henkilöiden arkaluonteista tietoa. Apulaisoikeuskansleri toteaa ratkaisussaan EIT:n korostaneen sitä, että viranomaisen toimivaltuudet tulee tällaisessa tilanteessa olla erityisen tarkkarajaisesti säännelty. EIT on edellyttänyt etsinnän kohteena olevan aineiston yksityiskohtaista rajaamista päätöstä tehtäessä ja ennen kaikkea etsintävaiheen yksityiskohtaista sääntelemistä.¹⁶⁸

Säädöstekstiin muodostui uusi, *erityisen kotietsinnän* käsite, jolla tarkoitetaan etsintää sellaisessa tilassa, jossa etsinnän kohteeksi on syytä olettaa joutuvan tietoa, josta henkilö ei saa todistaa oikeudenkäynnissä tai josta tämä saa kieltäytyä todistamasta (PKL 8:1.3 §). Yleinen kotietsintä on sidoksissa kotirauhan käsitteeseen, kun taas erityinen kotietsintä kytkeytyy oikeudenkäymiskaaren vaitiolovelvollisuuteen sekä kieltäytymisoikeuteen¹⁶⁹. Hallituksen esityksen mukaan tällaisia tiloja ovat yleensä esimerkiksi asianajotoimistot, lääkärin vastaanottotilat sekä virkamiesten työhuoneet¹⁷⁰. Todistuskielto ja kieltäytymisoikeus on sidottu oikeudenkäymiskaaren 17 luvun todistelusäännöksiin. Luvun 12–14 §:ssä on mainittu sellaisia virkanimikkeitä, joita koskee todistamiskielto, kuten julkisyhteisön palveluksessa olevaa virkamiestä. Huomionarvoista on, että virkamiehenkään kohdalla kyse ei aina välttämättä ole erityisestä kotietsinnästä. Virkamiehillä ei välttämättä ole samassa määrin salassa pidettävää aineistoa työhuoneessaan kuin esimerkiksi asianajajilla.¹⁷¹ Etsintämuotoon vaikuttaa ennen kaikkea se, mitä etsintäpäätöksen perusteella paikasta etsitään ja mitä sieltä tutkitaan¹⁷². Tämä kuvastaa etsintäpäätöksen merkitystä.

¹⁶⁷ Jokela 2018, 225.

¹⁶⁸ K 13/2004 vp, 80.

¹⁶⁹ Rantaeskola ym. 2014, 203.

¹⁷⁰ HE 222/2010 vp, 291.

¹⁷¹ Rantaeskola ym. 2014, 209.

¹⁷² HE 222/2010, 292.

Poiketen yleisestä kotietsinnästä tai paikanetsinnästä, erityisen kotietsinnän suorittamisesta päättää pääsääntöisesti tuomioistuin. Tästäkin voidaan poiketa, mikäli kiireellisyysperuste sitä edellyttää, jolloin päätöksen voi tehdä myös pidättämiseen oikeutettu virkamies.(PKL 8:15.2 §) Erityiseen etsintään on myös aina nimitettävä erillinen etsintävaltuutettu, joka valvoo edellä kuvatun tiedon tutkimista etsinnän aikana. Näiden erityisten edellytysten lisäksi erityiseen kotietsintään sovelletaan niitä yleisiä ja erityisiä edellytyksiä, jotka mainittiin yleisen kotietsinnän edellytysten yhteydessä ylempänä.

Arvioitaessa etsinnän luonnetta yleisen ja erityisen etsinnän välillä keskeiseksi lähtökohdaksi nousee säännöksen sanamuoto: *syytä olettaa joutuvan tietoa*. Erityisen kotietsinnän kynnyksellä riippuu siitä, onko kyseessä salassapitovelvollisen tai oikeutetun työhuone, liiketila tai muu ammatinharjoittamispaikka vai onko kysymyksessä muu tila. Mikäli kyseessä on esimerkiksi edellä esitetty työtila ja etsinnän kohteena ovat nimenomaan asiakirjat ja tiedot, on ennen etsinnän aloittamista harkittava tarkkaan, onko kyseessä erityinen kotietsintä. Mikäli kohteena on suojattu tieto, lähtökohdaksi on erityisen kotietsinnän menettelysäännökset. Työtilojen kohdalla saattaa olla helpostikin arvioitavissa salassa pidettävän tiedon todennäköisyys, mutta muiden tilojen osalta tulee olla nimenomaista tietoa siitä, että kohteesta saattaa löytyä kysymyksessä olevaa tietoa. Aina arvioinnissa vaikuttaa se, mitä etsintäpäätökseen on kirjattu: mitä kohteesta etsitään ja mitä siellä tutkitaan. Arvioon saattaa vaikuttaa myös se, minkälaisen henkilön salassapitovelvollisuudesta tai -oikeudesta on kyse. Kuten edellä on esitetty, virkamiehen ja esimerkiksi asianajajan tai lääkärin kohdalla tilanne voi olla erilainen. Mikäli arvio tilan luonteesta osoittautuu vääräksi kesken etsinnän, voi yleinen etsintä tai paikanetsintä muuttua erityiseksi etsinnäksi kesken toimenpiteen.¹⁷³ Myös näissä tilanteissa päätöksen muutoksesta voi tehdä myös pidättämiseen oikeutettu virkamies, mikäli asian kiireellisyys sitä edellyttää (PKL 8:15.2 §).

Säännöksen *syytä olettaa* -ilmaisu tarkoittaa sitä, että paikkaan kohdistuvan etsinnän määrittäminen erityiseksi kotietsinnäksi ei riipu kategorisesti siitä, mihin tarkoitukseen kohteena olevaa tilaa yleensä tai pääasiallisesti käytetään. Kohteena voi olla esimerkiksi asianajajan asunto, mikäli hän tekee töitä kotonaan tai jos siellä muuten säilytetään salassa pidettäviä asiakirjoja. Vastaavasti asianajotoimistossa voidaan suorittaa tavallinen etsintä, mikäli kohteena ei selkeästi ole salattu tieto,

¹⁷³ Rantaeskola ym. 2014, 209–210.

kuten henkilön tai tietyn esineen etsiminen todistelutarkoituksessa¹⁷⁴. Lain tarkoitus on suojata nimenomaan salassapitovelvollisuutta ja -oikeutta – ei tiettyjä tiloja¹⁷⁵. Harkinta erityisen kotietsinnän vaativista tilanteista on jätetty etsintäpäätöksen valmisteluvaiheeseen, jossa on käytettävä huolellista tapauskohtaista harkintaa.¹⁷⁶

Vaikka tässä tutkielmassa ei perehdytä takavarikkosäännöksiin, on hyvä huomata, että erityisen etsinnän vaativissa tiloissa saattaa tulla voimaan myös tiettyjä asiakirjoja koskevat takavarikkorajoitukset (PKL 7:3.2 §). Yleisen kotietsinnän tai paikanetsinnän yhteydessä saatetaan joutua tekemään teknistä tutkintaa asiakirjoihin, jotka kuuluisivat erityisen etsinnän piiriin. Näissä tilanteissa on noussut kysymys, pitääkö koko etsintä tällöin suorittaa erityisen etsinnän muotovaatimuksien mukaan. *Rantaeskolan ym.* mukaan vastausta kysymykseen tulee arvioida siitä näkökulmasta, käytetäänkö asiakirjaa todisteena rikosasiassa. Mikäli asiakirjasta haetaan esimerkiksi sormen- tai jalanjälkiä tai DNA:ta, todisteena käytetään saatua lausuntoa – ei salattua asiakirjaa itseään. Tällöin edellä kuvatussa tilanteessa ei tarvitse arvioida erityisen etsinnän muotomääräyksiä. Sen sijaan, mikäli itse asiakirjaa tarvitaan todisteena (esimerkiksi väärennetyn allekirjoituksen vuoksi), tulee tilannetta arvioida erityisen kotietsinnän kautta.¹⁷⁷ Sen sijaan, vaikka etsinnän kohteena olisi yksilöity asiakirja tai muu tieto, joka ei kuulu takavarikkokiellon alaisuuteen, mutta sitä on mahdotonta erotella kielletyn aineiston joukosta käymättä näitä läpi, on tilannetta syytä tarkastella erityisen etsinnän ja etsintävaltuutetun näkökulmasta. Esimerkiksi asianajajan tietokoneella todennäköisesti on myös muiden, tutkittavana olevaan asiaan lainkaan liittymättömien henkilöiden salassa pidettäviä tietoja. Tällöin etsintävaltuutetun on syytä olla paikalla varmistamassa, että mahdollinen takavarikko kohdistetaan ainoastaan sallittuihin tietoihin.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Asiaa havainnollistaa hyvin asianajaja Markku Fredman: Mikäli varas tunkeutuu asianajotoimistoon tai lääkäriasemalle, ei rikospaikkatutkinta -- edellytä etsintävaltuutettua tai tuomioistuimen lupaa. Kyseessä on tällöin murtojälkien tutkinta ja pyrkimys varkaan kiinniottoon. Jos kuitenkin anastuksen kohteena näyttäisi olleen asiakas- tai potilastietoja, on tilanne hankalampi. Tällöin poliisi ei halua takavarikoida mitään, vaan selvittää sitä, puuttuuko asiakastietojen joukosta joitakin asiakirjoja. Takavarikkokiellolla suojattavien intressien kannalta olisi tärkeää, että vältetään perehtymästä asiakirjoihin, joita ei saisi takavarikoida. (Fredman 2014, 159).

¹⁷⁵ ks. esim. EOA 2657/2014 (29.5.2015): Tapauksessa oli tehty etsintä rikoksesta epäillyn yrityksen tiloihin ja suoritettu laite-etsintä tämän tietokoneeseen, joka sisälsi kirjeenvaihtoa hänen ja hänen asianajajansa välillä. EOA linjasi, että kyseessä on salassa pidettävän tiedon takavarikko, johon on sovellettava erityisen etsinnän muotomääräyksiä. Kysymykseen ei vaikuttanut se, että varsinainen tutkinta suoritettiin yleisen kotietsinnän piiriin kuuluvalla alueella, kun etsinnän kohteena oleva tieto oli erityisen etsinnän piiriin kuuluvaa.

¹⁷⁶ HE 222/2010 vp, 291.

¹⁷⁷ Rantaeskola ym. 2014, 211.

¹⁷⁸ Fredman 2014, 159. Ks. myös KKO 2001:39: tapauksessa oli kyse asianajajaan kohdistuneesta rikoskumppanuus epäilystä. Asianajotoimistossa tehdyn etsinnän yhteydessä takavarikoitiin asianajajan tietokone, joka sisälsi myös henkilöiden B, C, ja D tietoja. Lopulta KKO palautti tapauksen HO:lle vedoten tapauksen ulkopuolisten henkilöiden salassapito-oikeuteen.

Arvioitaessa erityisen kotietsinnän edellytyksiä ei riitä, että otetaan huomioon ainoastaan rikoksesta epäillyn ammatti ja asema. Mikäli etsintää suunnitellaan rikoksesta epäillyn kotiin tai toimistoon, on mahdollisuuksien mukaan otettava huomioon myös hänen asuinkumppaninsa tai muut työtoverit. Esimerkiksi mikäli rikoksesta epäilty ei itse ole lääkäri tai lakimies, mutta hänen asuinkumppaninsa on, pitää epäillyn kotiin tehtävää etsintää arvioida erityisen kotietsinnän näkökulmasta.¹⁷⁹

4.4.2 Muotomääräykset

Erityisen kotietsinnän luonteesta johtuen sitä varten on määrättävä etsintävaltuutettu huolehtimaan siitä, että takavarikko tai asiakirjan jäljentäminen ei kohdistu sellaiseen tietoon, josta henkilö ei saa todistaa oikeudessa tai josta tämä saa kieltäytyä todistamasta (PKL 8:7 §). Etsintävaltuutettuina voivat toimia asianajajat, julkiset oikeusavustajat ja muut tehtävään asiantuntemukseltaan sopivat ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet henkilöt (PKL 8:8 §). Sopivuutta arvioitaessa on otettava huomioon myös riippumattomuus ja esteettömyysnäkökulmat. Laissa ei esimerkiksi ole erikseen säädetty, että esitutkintaviranomaisen palveluksessa oleva ylemmän korkeakoulututkinnon suorittanut henkilö ei voisi toimia etsintävaltuutettuna, mutta *Fredman* ei esimerkiksi pitäisi tällaista henkilöä sopivana kyseiseen tehtävään ymmärrettävästä syystä¹⁸⁰. Luonnollisesti sellainen henkilö, joka toimii etsintäkoneiston ulkopuolella herättää enemmän luottamusta rikoksesta epäillyn oikeuksien näkökulmasta. Vastaavasti esimerkiksi lääkäriasemalla kyseeseen voisi *Fredmanin* mukaan tulla aluehallintoviraston lääkäri.¹⁸¹ Etsintävaltuutettuna ei voi toimia henkilö, joka on epäiltynä, syytteessä tai tuomittu rikoksesta, joka on omiaan vähentämään hänen luottamustaan ja uskottavuuttaan toimia tehtävässä (PKL 8:8.1 §). Tämän lisäksi etsintävaltuutettuun sovelletaan soveltuvien osin niitä määräyksiä, jotka on kirjattu esitutkintalaissa avustajan kelpoisuusvaatimuksista (11:3 §). Sen mukaan etsintävaltuutettuna ei voi toimia esimerkiksi henkilö, joka on toiminut tutkittavana olevan rikoksen rikoksesta epäillyn neuvonantajana.¹⁸²

Erityisestä kotietsinnästä ja etsintävaltuutetun määräämisestä päättää tuomioistuin (PKL 8:15.1 §). Tuomioistuin ratkaisee, tuleeko kyseisessä tapauksessa kyseeseen erityisen etsinnän määrämuotovaatimukset ja päättää siitä, onko syytä antaa lupa etsinnän suorittamiseen, mikäli näin

¹⁷⁹ Rantaeskola ym. 2014, 212.

¹⁸⁰ Fredman 2014, 169.

¹⁸¹ Fredman 2014, 169.

¹⁸² Fredman huomauttaa, että asianajaja voi olla esteellinen myös hyvään asianajajatapaan liittyvällä perusteella. Hänen mukaansa ei liene sopivaa, että etsintävaltuutettu työskentelee toimistossa, jossa asiakkaan vastapuolena on etsinnän kohteena olevan asianajotoimiston asiakas. Tämän vuoksi etsintävaltuutettu voidaan joutua hankkimaan toiselta paikkakunnalta. (Fredman 2014, 169).

on. Luvan myöntäminen liittyy suhteellisuusperiaatteeseen (PKL 1:2 §), jonka mukaan pakkokeinoihin voidaan tukeutua ainoastaan, mikäli se on hyväksyttävää ottaen huomioon rikoksen selvittämisen tärkeys sekä muun muassa rikoksesta epäillylle aiheutuva oikeuksien loukkaus. Kyse on myös vähimmän haitan periaatteen punninnasta lupaa harkittaessa (PKL 1:3 §). Luvan myöntämiseen pätevät samat edellytykset kuin yleisessä kotietsinnässä.¹⁸³

Päätöksen ja luvan erityiselle kotietsinnälle antaa syyteasiassa toimivaltainen tuomioistuim. Ennen syytteen nostamista etsinnästä saa päättää myös se käräjäoikeus, jonka tuomiopiirissä etsinnän kohteena oleva paikka sijaitsee. Käräjäoikeus on päätösvaltainen myös yhdellä puheenjohtajalla. (PKL 8:17.1 §) Myös erityisen kotietsinnän kohdalla voidaan päätösvallosta poiketa kiireellisyysperusteella, mutta tällöinkin etsinnän edellytykset on pikimmiten saatettava tuomioistuimen tarkastettavaksi. Vaatimuksen käräjäoikeudelle esittää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Vaatimus on otettava käsittelyyn viipymättä joko vaatimusta esittäneen virkamiehen läsnä ollessa tai mahdollisesti videoyhteyden avulla. Kuulemistilaisuudessa ei tietenkään kuulla sitä, jonka luona etsintä on tarkoitettu toimittaa, jotta voidaan taata toiminnan yllätyksellisyys ja tuloksellisuus.(PKL 8:17.2 §)

Etsintävaltuutettua koskevat tietyt lain säätämät velvollisuudet. Hänen tehtävänä on huolellisesti ja ilman aiheutonta viivytyksiä valvoa, ettei takavarikkokiellosta rikota takavarikoimalla tai jäljentämällä takavarikkokiellon alaista materiaalia (PKL 8:9 §). Etsintävaltuutettu on siis yksinomaan etsinnän valvoja, ei etsinnän suorittaja. Hän ei myöskään vastaa muiden etsintään liittyvien muotomääräysten toteutumisesta.¹⁸⁴ Hallituksen esityksessä korostettiin sitä, että etsintävaltuutetun mielipiteillä olisi todellista merkitystä¹⁸⁵. Tämä onkin otettu huomioon lakitekstissä, mikä tarkoittaa sitä, että vastoin etsintävaltuutetun käsitystä poliisin haltuun otettu aineisto sinetöidään, kunnes kysymys sen käytettävyydestä rikostutkinnassa on ratkaistu. Kiistanalainen aineisto on rajattava sillä tavalla, mikä on tarkoituksenmukaista tuomioistuinkäsittelyn ja riittävän vaitiolovelvollisuuden sekä -oikeuden toteutumisen kannalta.(PKL 8:11 §) Aineiston tutkiminen tai muu hyödyntäminen voisi vaarantaa suojan kohteena olevan salassapitovelvollisuuden tai -oikeuden. Asia on kuitenkin ratkaistava nopeasti, jotta esitutkinnassa voidaan hyödyntää kaikkea tarpeellista ja asiaan kuuluvaa materiaalia.¹⁸⁶ Sinetöidyn materiaalin käsittelystä päättää tuomioistuim ja siitä säädetään tarkemmin

¹⁸³ ks. 38 & PKL 8:2 §.

¹⁸⁴ Rantaeskola ym. 2014, 241.

¹⁸⁵ HE 222/2010, 153.

¹⁸⁶ HE 222/2010, 301.

pakkokeinolain 8 luvun 12 §:ssä. Sinetöintiin on ryhdyttävä myös epävarmoissa tilanteissa ja lopullinen päätäntävalta on jätettävä tuomioistuimelle täyden suojan toteutumisen takaamiseksi¹⁸⁷

Suorittamani kyselyn perusteella erityinen etsintä on vielä kohtuullisen tuntematon käsite. Vastanneista ainoastaan talousrikostutkinnassa oli kokemusta prosessista, mikä lieneekin ymmärrettävää. Niin sanotuissa massarikoksissa harvoin tulee vastaan sellaisia tilanteita, joissa jouduttaisiin harkitsemaan erityisen kotietsinnän tarvetta. Vastauksissa, joissa erityisestä etsinnästä oli kokemusta, nähtiin menettelytapa positiivisessa valossa. Prosessin hyödyt nähtiin tulevan parhaiten esille yksittäiselle poliisimiehelle käytännön kokemusten kautta, eli kun pääsee itse seuraamaan erityistä etsintää sekä etsintävaltuutetun työtä. Nekin vastanneista, jotka eivät olleet itse päätyneet käyttämään erityistä etsintää, kokivat sääntelyn selkeäksi ja ongelmattomaksi.

4.5 Paikanetsintä

Paikanetsinnällä tarkoitetaan sellaista etsintää, joka toimitetaan muussa kuin yleisen tai erityisen etsinnän piiriin kuuluvassa paikassa. Kohteena voivat olla myös sellaiset tilat, joihin ei ole yleistä pääsyä tai johon pääsy on rajattu tai estetty kyseisenä ajankohtana. Kyseessä voi olla myös kulkuneuvo riippumatta siitä, onko se suljettu vai ei¹⁸⁸. (PKL 8:1.4) Esimerkkeinä paikoista, joihin on yleinen pääsy, ovat esimerkiksi myymälät, virastot ja kahvilat. Näiden ollessa suljettuna, ne kuuluvat myös paikanetsinnän piiriin. Muita yleisöltä rajattuja paikkoja ovat esimerkiksi henkilökunnan pukuhuoneet, puutarhat tai teollisuuslaitoksen aidattu alue.¹⁸⁹ Vanhaan lain tuntema paikantarkastus muutettiin siten, että suljettu säilytyspaikka tai kulkuneuvo ovat paikanetsinnän piirissä aikaisemman kotietsinnän sijaan. Paikanetsinnän piiriin kuuluu myös tila tai rakennus, joka ei nauti rikoslain mukaista kotirauhaa, vaikka sinne ei olisi yleisöltä pääsyä. Muita suuria muotomääräyksiä ei juurikaan tehty paikantarkastuksen muuttuessa paikanetsinnäksi.

Paikanetsintä, kuten yleinenkin kotietsintä, voi olla joko esineellistä tai henkilöllistä. Paikanetsintä saadaan suorittaa samoissa tilanteissa kuin yleinen kotietsintä. Yleisenä edellytyksenä on etsinnän suorittaminen esineen, omaisuuden, asiakirjan, tiedon tai muun seikan löytämiseksi (PKL 8:4 §). Erityiset edellytykset vastaavat yleisen kotietsinnän edellytyksiä esimerkiksi vakuustakavarikkoon määrättävän omaisuuden löytymisestä. Paikanetsintä henkilön löytymiseksi saadaan suorittaa

¹⁸⁷ Fredman 2014, 170.

¹⁸⁸ vrt. Tarkemmin suojatut, kodiksi luettavat ajoneuvot, kuten asuntoautot.

¹⁸⁹ Rantaeskola ym. 2014, 212.

esitutkinaaan noudettavan, kiinni otettavan, pidätettävän, vangittavan, tuomioistuimeen tuotavan, tuomioistuimeen rikosasianvastaajaksi haastettavan tai henkilökatsastukseen toimitettavan henkilön löytämiseksi.(PKL 8:3.1 §) Paikanetsintää ei voida tehdä yhteisösakon tuomitsemiseen liittyvien seikkojen selvittämiseksi. Etsinnän edellytykset ovat matalammat, sillä paikanetsinnässä ei ole epäiltävälle rikokselle rangaistusmaksimia. Paikanetsinnällä sovelletaan muutoin samoja säännöksiä kuin yleisestä kotietsinnästä koskien muun muassa läsnäoloa, päätösmenettelyä sekä pöytäkirjan kirjausvelvollisuuksia.

Kuten yleisestä kotietsinnästäkin, myös paikanetsinnästä päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies, ellei asia kiireellisyytensä vuoksi siedä viivytystä. Paikanetsintä ei koskaan kuitenkaan sisälly yleiseen tai erityiseen kotietsintään, vaan siitä on tehtävä oma, itsenäinen päätös. Tilannekohtaisesti ja tarkoituksenmukaisuussyistä päätös voidaan tehdä samalle kirjalliselle päätökselle, mutta tällöin tulee huomioida eri etsintätyyppien lainkohtien kirjaaminen sekä kohteiden riittävä yksilöinti päätöksentekohetkellä olevilla tiedoilla. Kulkuneuvon sijaintikin voi vaikuttaa päätöksentekohetkellä. Mikäli etsintä kohdistuu esimerkiksi omakotitaloon, jonka pihalla on ajoneuvo, ajoneuvon osalta tehdään vain erillinen päätös paikanetsinnästä, mutta etsintä kohdistuu kiinteistön ohella myös ajoneuvon. Ajoneuvo ei kuulu kotirauhan tai kotietsinnän piiriin, vaan erikseen lueteltuna kohteena paikanetsinnän piiriin.¹⁹⁰ Samoin kuin yleisen kotietsinnän kohdalla, myös paikanetsintä on mahdollista suorittaa tietyissä tapauksissa ilman POV:n määräystä, esimerkiksi mikäli se on tilanteen kiireellisyyden vuoksi välttämätöntä¹⁹¹.

Rantaeskola ym. nostavat esiin hyvän huomion tilanteesta, jolloin kohteena oleva ajoneuvo sijaitsee naapurin piha-alueella. Tällöin, mikäli paikanetsinnän edellytykset täyttyvät, voidaan paikanetsintä suorittaa ilman yleisen kotietsinnän muotomääräyksiä. Tämä kuitenkin edellyttää, että ajoneuvon on selkeästi havaittavissa piha-alueelta. Mikäli naapurin tontilla jouduttaisiin suorittamaan varsinaisia etsintätoimenpiteitä ajoneuvon kohdentamiseksi, on kyse tällöin yleisestä kotietsinnästä, jota ei voida pelkällä paikanetsintämääräyksellä toimittaa. Kyseessä on muutenkin tiukennettu tilanne, sillä kyseessä on muun kuin rikoksesta epäillyn hallinnassa oleva paikka. Vastaavasti mikäli ajoneuvo on kohteen työauto, josta etsitään salassa pidettävää tietoa (esimerkiksi asianajajan ajoneuvo), kyseessä on erityinen kotietsintä edellä kuvatuilla menettelysäännöksillä.¹⁹²

¹⁹⁰ Rantaeskola ym. 2014, 212–213.

¹⁹¹ ks. 40 & PKL 8:15.3 §.

¹⁹² Rantaeskola ym. 2014, 213.

5 OIKEUSSUOJAKEINOT

5.1 Yleistä

Kuten *Pohjolainen* ja *Tarukannel* kuvaavat, ihanteellisintahan olisi, että hallinnon toiminta olisi alun perinkin virheetöntä ja että päätöksenteon ensi asteilla voitaisiin ennalta varmistaa toiminnan oikeellisuus ja mahdollisimman suuri legitimitetti¹⁹³. Tällaiseen ideaalitalanteeseen ja täydelliseen virheettömyyteen tuskin kuitenkaan aina päästään, etenkin esitutkinnan kaltaisessa tilannekohtaisessa ja toisinaan tulkinnanvaraisessa toiminnassa. *Hildén* toteaaakin perustuslakivaliokuntaa käsittelevässä artikkelissaan, että mikään ennakollinen valvonta, oli se kuinka korkealaatuista hyvänsä, ei voi koskaan kattaa kaikkia niitä kysymyksiä, jotka tulevat esiin vasta konkreettisessa soveltamistilanteessa¹⁹⁴. Oikeusvaltion toiminnan lähtökohtana toimii kuitenkin PL 2 §:n oikeusvaltioperiaate, jonka mukaan julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Lainsäädäntö luo pohjan lainmukaiselle toiminnalle. *Jonkka* tiivistää, että oikeusvaltion peruskivenä on ihmisten luottamus julkisen vallankäytön lainmukaisuuteen¹⁹⁵.

Erityisesti poliisitoiminnassa korostuu laillisuuden valvonnan merkitys moneen muuhun julkisen toiminnan sektoriin verrattuna. Poliisi joutuu usein puuttumaan ihmisten perusoikeutena suojattuihin oikeushyviin sille laissa määrättyjen tehtävien hoitamiseksi. Laillisuusvalvonnan merkitys korostuu tilanteissa, joissa toiminnan kohde tai muu ulkopuolinen taho ei ole paikalla tekemässä havaintoja toiminnasta. Laillisuusvalvonnan merkitystä lisää myöskin se, että poliisiin toimenpiteisiin tai päätöksiin ei useinkaan liity valitusmahdollisuutta.¹⁹⁶

Suomessa oikeusturva pyritään turvaamaan sekä ennakollisin, eli preventiivisin että jälkikäteisin valvontatoimenpitein. Keskeisimmät poliisia koskevat oikeusturvajärjestelyt ovat viranomaisen sisäinen valvonta, ylimpien laillisuusvalvojien suorittama valvonta sekä tuomioistuINVALVONTA.¹⁹⁷ Poliisiin kohdistuva valvonta on siis jaettu paitsi ajallisesti, myös organisaation sisäiseen ja ulkoapäin tapahtuvaan valvontaan. Sisäistä ja ulkoista valvontaa ei voida kuitenkaan tarkastella täysin erillään toisistaan vaan ne toimivat yhteistyössä keskenään.

¹⁹³ Pohjolainen & Tarukannel 2004, 1113.

¹⁹⁴ Hildén 2008, 10.

¹⁹⁵ Jonkka 2004, 46.

¹⁹⁶ Jonkka 2004, 46.

¹⁹⁷ K 8/2021 vp, 249.

Poliisitoimen kohdalla laillisuusvalvonnalla voidaan nähdä useita tehtäviä. Ensinnäkin se paljastaa ja saattaa asianmukaiseen tutkintaan lainvastaisen menettelyn. Toiseksi tehokkaasti toimiva valvonta ennalta estää virheellistä toimintaa. Kolmanneksi laillisuusvalvonta voidaan nähdä laadunvalvojana sekä toiminnan kehittäjänä. Ennen kaikkea uskottava valvonta on tärkeä poliisitoiminnan luotettavuuden kannalta. Kuten *Jonkka* tiivistää, vain *uskottavasti valvottu vallankäyttö voi olla aidosti luottamusta herättävää*.¹⁹⁸

5.2 Ulkoinen ennakkollinen laillisuusvalvonta

Ennakoiva oikeusturva liittyy poliisiviranomaisten päätöksentekoa edeltävään toimintaan ja perustuu pääasiassa menettelyn ja poliisin toimivallan sääntelyyn. Parlamentaarinen valvonta on yksi keskeinen ulkoisen valvonnan muoto. Kyseessä on eduskunnan tai sen yhteyteen asetetun toimielimen suorittamasta laillisuusvalvonnasta. Poliisiasioiden valvonta kuuluu sisäministeriön alaan, joka ohjaa ja valvoo poliisitoimintaa ja valmistelelee sitä koskevan lainsäädännön ja tätä kautta turvaa edellä kuvatun oikeusvaltioperiaatteen toteutumisen. Käytännön valvontatoimista vastaa poliisihallitus. Poliisihallitus on keskusvirasto, joka johtaa ja ohjaa poliisin operatiivista toimintaa.

Periaatteellisesti tärkein lähtökohta on hallinnon lainalaisuus.¹⁹⁹ Yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteiden sekä julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja oltava riittävän tarkkarajaisesti säädetty lain tasolla (PL 2.1 § & 80.1 §). Laintasoisen sääntelyn tarkoituksena on siis vahvistaa ennen kaikkea oikeusvarmuutta ja suojata kansalaista mielivaltaiselta julkisen vallan toimilta²⁰⁰. Poliisin kohdalla tämä edellyttää toimivaltanormien selkeyttä ja tarkkarajaisuutta.

Edellä on kuvattu poliisin toimivaltaan ja toimintaan liittyvää sääntelyä. Nämä sääntelevät tarkasti poliisin toimintaa tässä tutkielmassa kuvatun esitutkintaprosessin ja pakkokeinojen käytön aikana²⁰¹. Tutkielman kannalta keskeisimmät yksilön oikeusturvaa suojaavat lainkohdat käsittelevät ensinnäkin niitä rajoja ja edellytyksiä, joissa kotietsintä voidaan suorittaa ja näin rajoittaa yksilön kotirauhan ja yksityisyyden suoja. Tämän lisäksi keskeisessä asemassa ovat kotietsintämenettelyä koskevat muotomääräykset. Näistä yksilön oikeusturvan kannalta keskeisimmät ovat läsnäoloa ja todistajan

¹⁹⁸ Jonkka 2004, 46.

¹⁹⁹ Mäenpää 2018, Ennalta vaikuttava ja jälkikäteinen oikeusturva.

²⁰⁰ Mäenpää 2018, Ennalta vaikuttava ja jälkikäteinen oikeusturva.

²⁰¹ Myös EIT:n ratkaisukäytäntö edellyttää pakkokeinojen edellytysten tarkkarajaista sääntelyä, ks. esim. Sallinen ym. v. Suomi.

kutsumisoikeutta, kotietsintäpäätöstä sekä päätöksen tekijää sekä erityistä kotietsintää ja etsintävaltuutetun roolia koskevat pykälät²⁰². Kun otetaan huomioon ulkopuolisten tahojen lähes täydellinen puuttuminen etsintäpäätösprosessista, on menettelysäännöksillä erityisen korostunut merkitys.

5.3 Ulkoinen jälkikäteinen laillisuusvalvonta

5.3.1 Yleistä

Preventiivisen, erityisesti lainmukaisuuteen perustuva oikeusturva ei ole aukoton kokonaisuus. Siksi onkin tärkeää, että siltä osin kuin ennakkollinen oikeusturva ei takaa toiminnan ja päätösten virheettömyyttä, on yksilön käytettävissä oltava tehokas jälkivalvontajärjestelmä. Oikeusturvan jälkikäteiset, eli korjaavat takeet kohdistuvat jo tapahtuneeseen virheeseen, laiminlyöntiin, lainvastaiseen menettelyyn tai muuhun loukkaukseen²⁰³. Keskeisimmät toimijat poliisia koskevassa jälkikäteisessä laillisuusvalvonnassa ovat tietenkin kansalaiset itse. Kansalaisten perusoikeudellisen oikeusturvan tosiasiallinen toteutuminen edellyttää, että heillä on mahdollisuudet kyseenalaistaa poliisin heihin kohdistama toiminta sekä saattaa tämä epäily eteenpäin asianmukaisen toimivaltaisen viranomaisen tutkittavaksi. Tämä oikeus on nostettu esiin niin EIS:n oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä suojaavassa 6 artiklassa kuin myös ja tehokasta oikeussuojakeinoja edellyttävässä 13 artiklassa. Myös KP-sopimuksessa Suomi on sitoutunut varmistamaan, että sillä, jonka sopimuksessa turvattuja oikeuksia on loukattu, on käytettävissä tehokas oikeussuojakeino. Artiklassa mainitaan erikseen, että tämä oikeus koskee myös virantoimituksessa tehtyjä loukkauksia. Tässä 2.3 artiklassa on myös mainittu oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimus. Kansainvälisten sopimusten lisäksi oikeusturvaa suojataan tietenkin myös omassa perustuslaissamme (21 §).

Jälkikäteisen oikeusturvan keskeisimmät muodot ovat säännönmukainen muutoksenhaku ja muu laillisuusvalvonta²⁰⁴. Yksi muutoksenhaun muoto on valitus, mikä soveltuu kuitenkin huonosti poliisin täytäntöönpanotoimien jälkivalvonnan muodoksi. Etenkin kotietsintämenettely on luonteeltaan sellainen, minkä perusteella toimenpiteen kohteella on mahdollisuus toimia vasta kun varsinainen etsintätoimenpide on jo suoritettu. Näin mahdollisesti virheellinen virkatoimi ei ole enää korjattavissa. Selvästi tehokkaampina keinoina kansalaiset voivat kohdistaa poliisin toimintaan

²⁰² ks. pääluku 4.

²⁰³ Mäenpää 2018, Ennalta vaikuttava ja jälkikäteinen oikeusturva.

²⁰⁴ Pohjolainen & Tarukannel 2004, 1114.

koskevan kantelun ylemmille viranomaisille tai laillisuusvalvojille. Lisäksi lakimuutos pureutui yksilön oikeusturvan parantamiseen nimenomaan etsintää koskevissa tilanteissa ja nykyainsäädäntö mahdollistaa etsinnän lainmukaisuuden saattamisen myös käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Käsittelen näitä kohtia tarkemmin seuraavaksi.

Laillisuusvalvonnassa kiinnitetään yhä enemmän huomiota mahdollisen lainmukaisuuden valvonnan lisäksi lain soveltamisen tosiasiallisiin vaikutuksiin. Toiminnassa korostuu erityisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen valvonta. Useimmiten kantelut koskevat virkamiehen yksittäistä menettelyä, mutta kyseessä voi olla myös laajemman tapahtumakokonaisuuden ja useiden tilanteessa toimineiden virkamiesten toimien tutkimisesta. Tästä on usein kyse myös kotietsintää koskevissa ratkaisuisissa. Kanteluratkaisuilla on tulkinnallista ja ohjaavaa merkitystä poliisitoimintaa koskevissa laillisuuskysymyksissä.²⁰⁵

5.3.2 Ylimmät laillisuusvalvojat

Eduskunnan oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin tehtävänä on muun muassa poliisiin kohdistuva laillisuusvalvonta. Poliisitoimintaa koskevat kantelut ja ratkaisut ovat näiden valvojen suurimpia asiaryhmiä. Perustuslain 108 § velvoittaa oikeuskanslerin muun muassa valvomaan että viranomaiset sekä muut julkista tehtävää hoitavat tahot noudattavat lakia ja täyttävät velvollisuutensa. Vastaavasti säädetään EOA:n velvollisuuksista PL 109 §:ssä. Tarkemmin ylimpien laillisuusvalvojen tehtävistä säädetään eduskunnan oikeusasiamiehestä annetussa laissa (197/2002) ja valtioneuvoston oikeuskanslerista annetussa laissa (193/2000). Molempien keskeisimpiä toimintamuotoja ovat hallintokantelujen tutkiminen, omat aloitteet sekä tarkastustoiminta. Mikäli tapauksen selvittäminen sitä vaatii, voivat ylimmät laillisuusvalvojat määrätä suoritettavaksi poliisilain mukaisen poliisitutkinnan tai esitutkintalain mukaisen esitutkinnan.²⁰⁶

Kotietsintöjen kohdalla kantelu ylemmille viranomaisille tai laillisuusvalvojille on yksi keskeinen yksilön käytössä oleva oikeusturvan toteuttamisen muoto. Sillä tarkoitetaan valvontaa suorittavalle viranomaiselle tehtyä ilmoitusta siitä, että on syytä epäillä jonkun valvonnan piiriin kuuluvan viranomaisen tai virkamiehen menettelleen lain tai virkavelvollisuutensa vastaisesti. Hallintokantelu ei ole muutoksenhakukeino vaan kyseessä on eräänlainen kansalaisvalvonnan muoto. Menettely

²⁰⁵ Sisäministeriö 2013, 25.

²⁰⁶ Sisäministeriö 2013, 24.

muistuttaa kuitenkin eräissä suhteissa muutoksenhakua ja muutoksenhakuvaatimuksen käsittelyä, mutta kantelu ei voi välittömästi johtaa kantelun kohteena olevan virkatoimen tai päätöksen muuttamiseen.²⁰⁷

Kanteluasian käsittelyssä noudatetaan kuulemisperiaatetta. Tämä tarkoittaa sitä että viranomaiselta tai virkamieheltä pyydetään aina selvitys asiasta. Kantelijalle varataan tilaisuus antaa asiassa oma vastineensa viranomaisen selvityksen johdosta. On hyvä huomata, että kantelun kohteena olevalla virkamiehellä on myös itsekriminointisuoja. Mikäli siis hänellä on vaara joutua asiassa syytteeseen virheellisestä menettelystä, hänellä on salaamisoikeus. Käytännössä tämä tarkoittaa virkamiehelle itselleen raskauttavien seikkojen sivuuttamista, minkä on katsottu olevan linjassa oikeudenkäymiskaaren 17:24.1 §:ssä säännellyn todistajan vaitiolo-oikeuden kanssa.²⁰⁸

Kun tarpeellinen selvitys on saatu, tekee laillisuusvalvoja ratkaisunsa asiassa. Mikäli kantelun johdosta havaitaan viranomaisen tai virkamiehen syyllistyneen rangaistavaan menettelyyn, kysymykseen voi tulla virkasyytteen nostaminen. Lievimmissä tapauksissa voidaan antaa vain huomautus vastaisuuden varalle. Tavallisin lopputulos lievissä tapauksissa on niin sanotun käsityksen lausuminen, eli eräänlainen ohjaus tai lievä arvostelu.²⁰⁹ Tällaisen kielteisen käsityksen EOA on antanut edellä osittain esitellyssä Sisä-Suomen poliisia käsittelevässä ratkaisussaan (EOAK/5294/2019), jossa EOA katsoi poliisin menetelleen monilta osin virheellisesti etsintäprosessin aikana. Erityisesti huomautettavaa löytyi läsnäolo-oikeuden takaamisesta, ilmoitusvelvollisuuden noudattamisesta sekä etsintäpöytäkirjojen kirjauksista.

Poliisitoiminta luonteeltaan hyvin ”kanteluherkkää” ottaen huomioon, että siinä usein toimitaan yksilön oikeuksia rajoittavasti, kuten kotirauhan tai yksityisyyden suojan rajoitukset. Tämä johtaa kanteluiden suureen määrään osoitettuna sekä ylimmille laillisuusvalvojille että suoraan sisäministeriön poliisiosastolle. Tästä johtuen erityisesti ylimpien laillisuusvalvojen poliisia koskevilla kanteluratkaisuilla on käytännössä konkreettista tulkinnallista ja ohjaavaa merkitystä poliisitoimintaa koskevissa laillisuuskysymyksissä.²¹⁰ Tämä on nähty erityisesti poliisin toimintaa sääntelevien lakien kokonaisuudistuksen yhteydessä, jossa EOA:n ja OKA:n ratkaisuille annettiin

²⁰⁷ Helminen ym. 1999, 352–353.

²⁰⁸ Helminen ym. 1999, 345–355; ks. myös Lehtimaja, Lauri: *Selvityspyyntö ja syytteenvaara: näkökohtia virkamiehen prosessuaalisesta asemasta oikeusasiamieheen nähden*. Defensor Legis 1998, 516–131.

²⁰⁹ Helminen ym. 1999, 356–357.

²¹⁰ Helminen ym. 1999, 357.

erityistä painoarvoa. Näin kantelutoiminnalla ja laillisuusvalvojen ratkaisukäytännöllä on ollut suora vaikutus esimerkiksi pakkokeinolain nykymuotoon.

Pasi Koskisen tutkimus toi kattavalla tavalla esille kotietsintäprosessien tilan eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisukäytännön valossa vuosilta 2009–2013. Hänen tutkimuksestaan käy ilmi, että kanteluita tehtiin suhteellisen usein koko Suomen alueella²¹¹ ja erityiset kanteluiden kohteet koskivat läsnäolo-oikeuden, todistajan kutsumisoikeuden, kotietsinnästä ilmoittamisen ja siitä päättämisen toteutumista.²¹² EOA:n 2020 vuosikertomuksen mukaan poliisia koskevien kanteluiden määrä on yleisesti lievässä nousussa. Tässä tilastoinnissa on kuitenkin mukana kaikki poliisin toiminnasta tehdyt kantelut, joista suurin osa koskee poliisin päätöstä olla suorittamatta esitutkintaa. Pakkokeinojen osalta kannellaan useimmiten juuri kotietsinnästä sekä erilaisista vapaudenmenetyksistä. EOA *Petri Jääskeläinen* kuitenkin painottaa, että kanteluiden määrästä tai kanteluratkaisuista ei voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä poliisitoiminnan tilasta. Hän korostaa, että erilaisia poliisitoimenpiteitä tehdään päivittäin tuhansia ja kantelut ovat niistä vain hyvin pieni ja valikoitunut otos.²¹³

EOA:n sivustoilta on mahdollista hakea ratkaisuja vuodesta 2001 alkaen. Verkossa julkaistaan oikeusasiamiehen ratkaisuja, joilla on joko oikeudellista tai yleistä mielenkiintoa²¹⁴. Pyysin tarkempia tietoja eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta koskien kotietsintöjä sekä koko Suomen alueelta että rajattuna Sisä-Suomen poliisilaitoksen alueelle vuosilta 2019–2020. Koko Suomen alueella kotietsintöjä koskevia kanteluita oli tehty 58 kappaletta. Näistä neljä oli vielä vastaushetkellä (4.4.2022) käsittelyssä. Kahdessa tapauksessa oli annettu hallinnollinen huomautus, neljässä EOA ilmaisi moittittavan ja yhdessä ohjaavan käsityksensä asiassa. 13 tapauksessa ei ollut aihetta epäillä lainvastaista menettelyä, 11 tapauksessa ei ollut aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin ja kahdessa tapauksessa EOA totesi toimenpiteiden olleen virheettömiä (liite 2). Sisä-Suomen poliisia koskevia kanteluita oli tältä ajalta yhteensä 8, joista yksi oli vielä vastaushetkellä vireillä. Ratkaistuista kanteluista kahdessa oli aihetta hallinnolliseen huomautukseen, yhdestä annettiin moittittava käsitys ja yhdessä ei ollut aihetta EOA:n toimenpiteisiin (liite 3).

²¹¹ Koko Suomen alueella kanteluita tehtiin kotietsintämenettelyistä yhteensä 213 kpl.

²¹² Koskinen 2016, 95–96.

²¹³ K 8/2021 vp, 226–227.

²¹⁴ ks. oikeusasiamies.fi/ratkaisut.

5.3.3 Tuomioistuinmenettely

Ennen lakiuudistusta tuomioistuimella ei ollut roolia etsintöjä koskevassa pakkokeino menettelyssä. Nykyään tuomioistuimella on päätävävalta erityisen etsinnän osalta edellä kuvatulla tavalla, mutta tämän lisäksi lakiin lisättiin yksilön oikeusturvaa vahvistava 18 §. Pykälä antaa mahdollisuuden saattaa kotietsintä myöhemmin tuomioistuimen tutkittavaksi, mikäli sen lainmukaisuudesta on epäilystä. Tämä tarkoittaa sitä, että sen vaatimuksesta, jonka luona etsintä on toimitettu, on tuomioistuimen todettava ovatko kotietsinnän edellytykset olleet olemassa tai onko sen aikana muutoin menetelty lain vaatimalla tavalla. Vaatimus on tehtävä 30 päivän kuluessa etsinnän suorittamisesta tai siitä ajankohdasta, kun vaatimuksen esittäjä on saanut siitä tiedon.(PKL 8:18.1 §).

Uudistuksen taustalla on erityisesti EIT:n Suomelle antamat langettavat tuomiot, joissa katsottiin, ettei silloinen kansallinen lainsäädäntö tarjonnut yksilölle riittäviä oikeussuojakeinoja poliisia vastaan ennen kotietsintää tai sen jälkeen²¹⁵. Asiaa käsitellyt lakivaliokunta katsoi, että yleisen kotietsinnän lainmukaisuuden arviointi on perusteltua rakentaa nimenomaan jälkikäteiselle kontrollille perustuen kotietsintöjen luonteeseen osana tuloksellista ja tehokasta rikostutkintaa²¹⁶. Uudistus asettaa poliisille myös ilmoitusvelvollisuuden tämän oikeuden käytöstä (PKL 8:6.1 §). Poliisin on annettava tieto 18 §:n oikeuden käyttämisestä niin pian kuin se on mahdollista, mieluiten heti etsinnän aikana. Lakitekstissä ei anneta tämän ilmoitusvelvollisuuden täyttämistä muotovaatimuksia, joten suullinen ilmoittaminen lienee riittävä, kunhan henkilön voidaan olettaa ymmärtäneen oikeutensa. Varminta olisi kuitenkin kirjata tieto myös etsintäpäätöksen liitteeksi kirjallisesti, jotta tiedon voidaan katsoa varmuudella annetun riittävällä tavalla.

Pakkokeinolain 18 § on selkeä edistysaskel niin yksilön oikeusturvan kannalta, kuin myös tavoitteessa saattaa kansallinen lainsäädäntö vastaamaan kansainvälisen sääntelyn asettamaa yhtenäistä tasoa. Kuitenkaan sen ei aikanaan katsottu tarjoavan riittävää suojaa perusoikeusrajoituksia vastaan. Eduskunnan oikeusasiamies on vuonna 2012 lausunut, että pelkkä asian saattaminen tuomioistuimen arvioitavaksi ei vielä täyttäisi EIS 13 artiklan tarkoittaman tehokkaan oikeussuojakeinon vaatimuksia. EOA on katsonut, että oikeussuojakeinon on oltava myös

²¹⁵ Esim. Heino v. Suomi (15.02.2011): ”Etsintä ja takavarikko perustivat olennaisen puuttumisen EIS 8 artiklan takaamiin oikeuksiin. Siten näille toimenpiteille tuli olla erityisen tarkka peruste laissa. Sääntöjen tuli olla selkeitä ja yksityiskohtaisia ja niissä tuli osoittaa takeita mahdollista väärinkäyttöä ja mielivaltaa vastaan.” (ks. myös Harju v. Suomi 15.02.2011)

²¹⁶ LaVM 44/2010 vp, 19–20.

käytännössä tehokas, mitä se ei lain tässä muodossa katsottu olevan.²¹⁷ Kuitenkin tuomioistuinten ratkaisukäytännössä on tuotu esille, että 18 § on tuonut yksilölle riittävät oikeusturvakeinot 13 artiklan tarkoittamalla tavalla. Käsitys oikeusturvakeinon riittämättömyydestä johtuneesta siitä, ettei tuomioistuinkäsittelykään johda välttämättä konkreettiseen hyötyyn kantelijan osalta. EIS 13 artikla ei esimerkiksi edellytä, että loukkauksen kohteeksi joutuneella olisi oikeus aina saada rahallista korvausta²¹⁸. Hyvitykseksi on katsottu riittävän loukkauksen toteava tuomio ilman konkreettisia hyvitystoimia²¹⁹. Ratkaisuista ei myöskään useimmiten johdu varsinaisia kurinpidollisia toimenpiteitä poliisia kohtaan. Varsinaisen sanktiopelotteen voidaan siis katsoa puuttuvan.

On huomionarvoista, että PKL:n 8:14 §:n tarkoittamat paikanetsinnät jäävät tämän 18 §:n ulkopuolelle. Näin ollen paikanetsintöjen lainmukaisuutta ei lähtökohtaisesti voi saattaa tuomioistuimen tutkittavaksi. KKO on ratkaisussaan 2017:40 kuitenkin katsonut, että ilmaisua ”kotietsintä” on perusteltua tulkita perus- ja ihmisoikeuksia edistävällä tavalla laajasti ja näin sisältävän käsitteellisesti niin yleisen kotietsinnän, erityisen kotietsinnän kuin myös paikanetsinnän, joka toimitetaan sellaisessa paikassa, joka EIS 8 artiklaan liittyvän ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännön mukaan nauttii kodin suojaa²²⁰. Oleellisinta on siis jälleen tilan tosiasiallinen käyttötarkoitus. Korkein oikeus on toisessa ratkaisussaan evännyt paikanetsinnän lainmukaisuuden arvioinnin PKL 8:18 §:n mukaisesti tilanteessa, jossa oli kyse puhtaasti henkilöautoon suoritetusta etsinnästä. Tilanteessa valittaja ei ollut käyttänyt autoa asumiseen tai muutenkaan osoittanut tilan nauttivan perustuslain 10 §:ssä turvatun kotirauhan tai EIT:n oikeuskäytännön mukaista kodin suojaa.²²¹ Näin ollen säädöstekstin ja oikeuskäytännön mukaan puhtaasti paikanetsintänä suoritetuista toimenpiteistä ei voi valittaa käräjäoikeuteen. Kuitenkin muut kantelutoimenpiteet ovat mahdollisia.

Sisä-Suomen poliisilaitoksen alueella kanteluita tehtiin käräjäoikeudelle yhteensä 8 kappaletta vuosina 2019–2021. Näistä neljässä todettiin ainakin osittainen menettelyvirhe, yhden osalta kantelija perui hakemuksensa ja kolmessa käräjäoikeus ei katsonut menettelyn olleen virheellistä tai lainvastaista. Vaikka määrällisesti valituksia on tehty verrattain vähän, on mielestäni silti huomionarvoista, että puolissa tapauksista on ollut jonkinlaista huomautettavaa poliisin toiminnasta. Tulos on yhteneväinen EOA:lle tehtyjen kanteluiden kanssa, joista kolmessa todettiin huomautettavaa. Molempien tahojen ratakisuisissa yleisin huomautusperuste oli läsnäolo-oikeuteen ja

²¹⁷ Dnro. 3236/2/11, 1–2.

²¹⁸ ks. mm. KO:2019:583, 3.

²¹⁹ ks. esim. Sallinen ym. v. Suomi 50882/99, kohta 114.

²²⁰ KKO:2017:40, kohta 16.

²²¹ KKO:2019:23, kohdat 14–17.

poliisin ilmoitusvelvollisuuteen liittyvät seikat. Lisäksi toimenpiteiden kirjauksien huolimattomuuteen kiinnitettiin usein huomiota. Nämä ovat sellaisia asioita, jotka tuntuvat toistuvan poliisia kohtaan tehdyissä kanteluissa. Kanteluiden suhteellinen vähäinen määräkin on mielestäni kuitenkin valitettava, sillä niiden syyt vaikuttavat olevan usein suhteellisen helposti estettävissä.

5.4 Sisäinen laillisuusvalvonta

Sisäisellä valvonnalla tarkoitetaan organisaation sisäisesti järjestettyä laillisuus- tai muuta valvontaa, keskeisimpinä keinoina sisäinen tarkastus ja sisäinen laillisuusvalvonta. Valvonnan ja tarkastuksen rajaa ei ole selkeästi määritelty. Varsinaisia laintasoisia säännöksiä sisäisestä laillisuusvalvonnasta ei ole. Sisäisessä valvonnassa ei ole kyse virkarikosten tutkinnasta, eikä sen keinoin voida pyrkiä vahvistamaan mahdollista rikosepäilyä.²²² Käsitteellisesti sisäinen valvonta ja tarkastus voidaan erottaa toisistaan seuraavasi: valvontaa varten ei ole erillistä henkilöstöä, vaan valvonta kytkeytyy sisäisesti viraston toimintoketjuihin. Sitä toteuttavat toimintayksikön henkilöt. Sisäinen tarkastus taas tarkoittaa erillistä toimintoa ja erillistä henkilöstöä.²²³

Poliisin sisäinen laillisuusvalvonta tehostui vuonna 2014 kun jokaiseen poliisilaitokseen perustettiin oma oikeusyksikkö, jonka tehtäviin kuuluu pääasiassa laillisuusvalvonta. Yksiköiden etulyöntiasema on niiden asema lähellä operatiivista toimintaa, verrattuna esimerkiksi kaukaisempaan oikeusasemamiehen tai -kanslerin asemaan. Tämä tarkoittaa EOA *Jääskeläisen* mukaan myös sitä, että mahdolliset korjausliikkeet voidaan tehdä hallinnon sisällä nopeasti.²²⁴ Sisäisen laillisuusvalvonnan vahvuus onkin sen reaaliaikaisuus. Lisäksi valvonnalla on kiinteä yhteys johtamiseen ja itse toimintaan, mikä varmistaa parhaan mahdollisuuden erilaisten ongelmien havaitsemiseen. Heikkoutena voidaan pitää sen uskottavuutta. Onhan luonnollista, että saattaa herätä epäily toiminnan luotettavuudesta, jossa viranomaisen itse puuttuu omiin virheisiinsä. Myös tästä syystä ulkoisella valvonnalla on tärkeä merkitys. Toisaalta mitä lähempänä itse toimintaa valvonta on, sitä tehokkaammin virheitä on mahdollista ennaltaehkäistä. Sisäasianministeriön julkaisun mukaan lähellä toimiva tarkastus voi myös havaita vähäisetkin ongelmat helpommin.²²⁵ Tämä lienee mahdollista, mutta mielestäni yhtä mahdollista on, että joitakin ongelmia ei nähdä liian läheltä tarkasteltuna tai niistä saatua huomautusta ei koeta yhtä suureksi pelotteeksi.

²²² Sisäministeriö 2013, 9–10.

²²³ Heikkilä 2011, 23–24.

²²⁴ K 8/2021 vp, 228.

²²⁵ Sisäministeriö 2013, 10–11.

Lainsäädäntö ja siinä määritellyt etsintää ja poliisin yleistä toimintaa koskevat menettelytapasäännökset luovat pohjan myös sisäiselle laillisuusvalvonnalle. Säännösten noudattaminen, päätöksentekoprosessin ja koko menettelyn eri osien asianmukainen kirjaaminen muodostaa tärkeimmän ennakkollisen sisäisen valvonnan muodon. Lainsäädäntö ohjaa poliisia ja muuta oikeudellista toimijaa lainmukaisesti ja asianmukaisesti menettelytapoihin. Kaikissa valvonnan muodoissa päätöksentekoprosessin ja menettelyn kirjaaminen toimii pohjana valvontatoiminnalle.²²⁶

Käytännön poliisityössä keskeisessä asemassa ennakkollisen valvonnan muotona on tehokkaan koulutuksen tarjoaminen virkamiehille. Poliisivirassa toimivilta henkilöiltä edellytetään heidän toimiaan koskevien säännösten asianmukaista tuntemusta. Erityisesti päätöksentekoprosessin ja menettelytapasäännösten noudattaminen sekä asianmukainen kirjauskäytäntö ovat erityisessä asemassa etsintämenettelyjen kohdalla. Perinteisessä kotietsintämenettelyissä tuomioistuimella ei ole minkäänlaista roolia ennakkollisena valvojana tai päätöksentekijänä, mikä siirtää vastuun täysin poliisiorganisaation sisälle. Vastuu kaatuu erityisesti kotietsintäpäätöksen tekijälle, eli käytännössä pidättämiseen oikeutetun virkamiehen harteille. Etsintäpäätöksen on oltava riittävästi perusteltu ennen mihinkään konkreettisiin toimiin ryhtymistä, vaikka varsinainen kirjallinen päätös tehtäisiinkin jälkikäteen. Esimiestyö ja johtaminen yleisesti ovat myös oleellinen osa ennakkollista valvontaa.

²²⁶ Ikkala 2018, 35.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Sisä-Suomen poliisilaitos

Yksi tutkielmani alakysymyksistä käsitteli Sisä-Suomen poliisilaitoksen etsintätoimenpiteiden lainmukaisuuden tilannearviointia. Tietyn alueen etsintätoimenpiteiden tutkimisen kautta tahdoin paremmin tarkastella miten lainsäädännön voi nähdä toimivan käytännössä. Aluerajaus toimii myös tutkintamateriaalia rajaavana tekijänä, sillä koko Suomen tilannearvion kartoittamiseksi vaadittaisiin laajempaa tutkimusta.

Arviointia varten pyysin edellä kuvatun PKL 8:18 §:n mukaisia kanteluratkaisuja sekä Pirkanmaan että Keski-Suomen käräjäoikeuksilta, sillä ne toimivat Sisä-Suomen poliisin toimialueella. Ajalla 2019–2021 etsintöjä koskevia ratkaisuja annettiin yhteensä 8 kappaletta: 5 Pirkanmaalla ja 3 Keski-Suomessa. Määrä on siis lähtenyt laskuun lakimuutoksen voimaantulon jälkeen²²⁷. Pyysin myös tilastoja EOA:n kansliasta ja Sisä-Suomen poliisia koskevia ratkaisuja oli annettu myöskin 8 kappaletta. Määrät eivät ole suuria, mutta on hyvä huomioida, että kolmessa kahdeksasta EOA:n ja neljässä kahdeksasta KO:n ratkaisusta löytyi huomautettavaa. Lisäksi yksi EOA:n kanteluasia oli vielä tutkielman tekohetkellä kesken. Näin ollen prosentuaalisesti molemmilla tahoilla jonkinlaista huomautettavaa on löytynyt noin puolissa tapauksista.

Keskeisimmät kantelujen perusteet ovat jo edelläkin esille nousseet etsinnän kohteen läsnäolo-oikeus, todistajan kutsumisoikeus, poliisin ilmoitusvelvollisuus ja etsintämenettelyä koskevat kirjauskäytännöt. Edellä olen viitannut tapauksiin, joissa meneteltiin virheellisesti muun muassa läsnäolo-oikeuden ja todistajan kutsumisoikeuden (KO:2021:862) sekä etsinnästä ilmoittamisen osalta (KO:2021:246). Tämän lisäksi todettiin virhe etsinnän edellytysten olemassaolon osalta seuraavassa ratkaisussa:

KO:2021:531: Poliisi oli suorittanut etsinnän A:n asuntoon henkilön B tavoittamiseksi. Etsintä suoritettiin asuntoon, sillä poliisin järjestelmissä B:n osoite oli edelleen etsintäkohde, vaikka tiedossa oli, että väestörekisterin mukaan B:n osoite olisi poste restante ja nykyään osoitteessa asuu henkilö A. Poliisipartio oli paikan päällä kuullut asunnosta ääniä eikä ovea heidän käskytyksestään huolimatta oltu avattu. Partio epäili, että syynä oli B:n oleskelu asunnossa. Partion tietojen mukaan A:n edellinen osoite oli

²²⁷ Tein vastaavan tiedustelun kandidaatin tutkielmaani varten ajalta 27.11.2011–1.1.2018, jolloin päätöksiä oli yhteensä 39 kappaletta (27 Pirkanmaan KO ja 12 Keski-Suomen KO). Vaikka aikajana oli tässä tiedustelussa pidempi, voidaan silti nähdä kanteluiden määrän alentuneen vuosi tasolla (noin 6,5 kanteluratkaisusta vuosi tasolla noin 0,3 ratkaisuun).

Savossa ja B:llä oli aktiivisuutta Savon alueella. Tämän perusteella partio piti mahdollisena, että asunnon haltija ja B tuntevat toisensa. Rikosylikomisario Y antoi puhelimitse päätöksen kotietsinnän suorittamiseen sen perusteella, että oli erittäin päteviä perusteita olettaa, että B on asunnossa piilossa ja tästä syystä ovea ei avata. B:tä ei etsinnällä kuitenkaan löytänyt eikä A tuntenut B:tä. Partio oli kertonut syyn etsintään suullisesti asunnossa olleille, sekä A:n oikeuden saada jälkikäteen pyynnöstä tietoja etsintään liittyen. Tarkempaa tietoa esimerkiksi oikeudesta etsintäpäätökseen, pöytäkirjaan tai etsinnän saattamisesta tuomioistuimen tutkittavaksi ei annettu.

KO on päätöksessään todennut, että etsinnän suorittaminen muussa kuin etsinnän kohteen hallinnassa olevassa paikassa on mahdollista vain, mikäli voidaan erittäin pätevin perustein olettaa etsittävän henkilön olevan kohteessa. KO on nostanut päätöksessään esille epäilyksen todennäköisyyden eri asteet, joista ”erittäin pätevin perustein voidaan olettaa” on tiukin ja se taso, jonka on täytyttävä tämän tapauksen kaltaisessa poikkeustilanteessa. Epäilyksen tueksi vaaditaan konkreettisia perusteita. Päätöstä tehtäessä on ollut tiedossa, ettei henkilön B osoite enää ollut kohdeasunnossa. Myöskin oli tiedossa uuden asukkaan A:n muuttoajankohta kohdeasuntoon. KO katsoi, että näiden tietojen perusteella olisi pitänyt tietää, että poliisin omissa tietojärjestelmissä on vanhaa tietoa. Poliisilla ei ole myöskään ollut mitään konkreettista faktaa tukemaan sitä olettamaa, että B olisi asunnossa. Näin KO katsoi, ettei etsinnän suorittamiselle ollut laissa säädettyjä edellytyksiä.

KO katsoi lisäksi, että menettely oli lainvastaista myös ilmoitusvelvollisuuden osalta niiltä osin, kun se koski oikeutta saada kopio etsintäpäätöksestä sekä -pöytäkirjasta jälkikäteen, kuin myös tieto saattaa etsintä tuomioistuimen tutkittavaksi.

Tässä tapauksessa virhe on ilmeinen ja jopa melko vakava. Kanteluissa harvoin todetaan etsinnän edellytysten puuttuvan kokonaan, mikä tässä tapauksessa selkeästi oli käsillä. Edellytysten olemassaolo on perustunut poliisin tekemiin olettamuksiin, joiden todennäköisyys on lisäksi ollut hyvin pieni. KO korostaa lainsäädännön asettamaa vaatimusta erittäin pätevistä perusteista, mitä tämänkaltaisten olettamusten ei voida mitenkään nähdä täyttävän. Etsintä olisi ollut perusteltua esimerkiksi silloin, jos poliisilla olisi ollut vahvistettua kolmannen osapuolen tietoa B:n oleskelusta A:n asunnolla tai muuta konkreettista tietoa A:n ja B:n välisestä yhteydestä. Tätä ei kuitenkaan ollut. Lisäksi tapauksessa voidaan katsoa rikotun suhteellisuusperiaatetta ja mahdollisesti myös hienotunteisuusperiaatetta ottaen huomioon kantelijan kokemus tilanteesta. Partio on kysynyt A:lta etsintätilanteessa onko hän ollut aiemmin tekemisissä poliisin kanssa. Tätä voidaan pitää asiaan kuulumattomana ja tahdittomana, lähinnä partion omien tilanteeseen liittyvien olettamusten lujittamisena. Asunnossa on myös etsinnän aikana ollut A:n lisäksi ulkopuolinen henkilö, joka on kokenut tilanteen pelottavaksi.

Tapaus oli kanteluratkaisuista poikkeuksellinen, sillä se sisälsi virheellisiä menettelytoimenpiteitä koko etsinnän ajalta. Useimmissa virheellisen menettelyn sisältävissä päätöksissä kyse oli

yksittäisestä virheestä, kuten todistajan siirtämisestä hetkellisesti etsintätilanteen ulkopuolelle tai etsinnän kunnollisen ilmoitusvelvollisuuden rikkomisesta. Tässä tapauksessa selkeästi venytettiin sallittujen edellytysten rajaa, mitä ei missään tapauksessa voida pitää hyväksyttävänä.

Vaikka Sisä-Suomen aluetta koskevien kanteluiden määrä on vähäinen, olisi suurin osa ollut estettävissä menettelytapasäännösten huolellisella noudattamisella. Vaikka etsintöjä joudutaan ja nykyteknologian ansiosta on mahdollistakin suorittaa nopeasti POV:n puhelimitse saadun päätöksen perusteella, tulisi erityisesti jälkikäteisiin kirjauksiin kiinnittää huomiota sekä varmistua siitä, että etsintäkohteessa noudatetaan menettelytapasäännöksiä ja huolehditaan siitä, että etsinnän kohteella on selkeä käsitys etsinnän syistä ja hänen oikeuksistaan. Selvää on, että aiemmin esillä olleessa tapauksessa ruutulapulla suoritettua ilmoitusta ei voida pitää asianmukaisena etenkin, kun kohdehenkilöä ei odotettu paikalle saapuvaksi²²⁸.

EOA:n ratkaisussa EOAK/4506/2021 oli kyse poliisilakiin perustusvasta tehtävästä (kotihälytys), joka kuitenkin muuttui kesken kotietsinnäksi asunnosta löydetyn kannabiskasvattamon myötä. Tässä tapauksessa meneteltiin selvästi virheellisesti, kun toimenpiteitä, eli ilmoitusta koskeneen henkilön etsintää, ei keskeytetty ja otettu heti yhteyttä yleisjohtajaan tilannearvion ja kotietsintäpäätöksen saamiseksi. Partiot ovat sen sijaan suoraan takavarikoineet löytyneen kasvattamon ja kuljettaneet kohdehenkilön kiinniotettuna poliisilaitokselle. Partiot eivät selvityksensä mukaan edes mieltäneet tilannetta PKL 8 luvun tarkoittamaksi kotietsinnäksi, koska kyseessä oli PolL:in perustuva tehtävä. Koska tehtävä kuitenkin selvästi muuttui huumausainerikoksen tutkinnaksi ja kohdeasunnossa suoritettiin takavarikkotoimepiteitä, olisi partioiden käsittääkseni tullut ymmärtää tehtävien toisistaan poikkeavat luonteet. Yleisjohtaja on huomauttanut partioiden virheestä heti tiedon saatuaan, mutta on jälkikäteen kirjannut pöytäkirjaan partioiden toimineen hänen määräyksellään, minkä hän kuitenkin myöhemmin oikaisi. Kotietsintä todellisuudessa suoritettiin ilman määräystä, eikä tätä voi myöhemmin kirjauksilla muuttaa. On hyvä, että yleisjohtaja myönsi virheensä ja teki päätöksen osalta oikaisun, mutta on huolestuttavaa että tällainen tilanteen kaunistelu tapahtui edes hetkellisesti.

Näitä kahta vakavampaa menettelyvirhetapausta lukuun ottamatta tilanne vaikuttaa Sisä-Suomen alueella hyvältä. Kanteluiden määrä on laskenut eikä etsintöjen määrä vaikuta poikkeavan koko

²²⁸ ks. s. 48: KO:2021:246.

Suomen tilanteesta²²⁹. Huolellisuutta ja kenties koulutusta tulisi kuitenkin lisätä, jotta varsinkin edellä kuvatun kaltaiset vakavat virheet saataisiin karsittua kokonaan. Mielenkiintoista olisi myös tarkemmin tutkia, mistä virheet ovat etsinnän aikana johtuneet. Tätä voisi tutkia tarkemmin etsintäpäätöksiä ja käytännön toimintaa vertaamalla, toisin sanoen vastaavatko toimintatavat etsintäpäätökseen kirjattuja, mutta tähän ei tässä tutkimuksessa ja tutkimusluvan puitteissa ollut mahdollisuutta.

6.2 Lopuksi

Kotietsintämenettely on keskeinen poliisin esitutkinnassa käyttämä tutkintamenetelmä. On myös selvää, että kyseessä on perustavanlaatuisella tavalla yksilön perus- ja ihmisoikeuksien rajoittamista vaativista tilanteista. Kuitenkin, kuten edellä on esitetty, on yhteiskunnan toimivuuden kannalta olennaista, että joitakin perusoikeuksia voidaan ja tuleekin voida tietyin edellytyksin rajoittaa. Poliisin on julkista tehtävää hoitavana yksikkönä perustettava toimivaltansa tarkoin lakiin. Tämä tarkoittaa erityisen tarkkaa lakisidonnaisuuden vaatimusta myös niiltä toimenpiteiltä, joita poliisi tehtäviään hoitaessaan suorittaa. Erityisesti kun on kyse perustuslain suojaamien oikeuksien rajoittamisesta, kuten kotietsinnän, paikanetsinnän ja erityisen kotietsinnän menettelytilanteissa on aukottomasti kyse.

PKL:n, ETL:n ja POLL:n kokonaisuudistus oli kattava ja tarpeellinen prosessi, jonka ensimmäinen virstanpylväs saavutettiin 1.1.2014. Yksi kenties merkittävimmistä pakkokeinolain muutoskohdista koski uuden lain 8 luvun 18 §:ä, joka mahdollistaa kotietsinnän edellytysten ja menettelyn lainmukaisuuden saattamisen tuomioistuimen arvioitavaksi. Uudistus oli merkittävä yksilön oikeusturvan toteutumisen kannalta, kuin myös kansallisen lainsäädäntömme saattamisessa lähemmäs eurooppalaista ja EIS:n mukaista oikeuskäytäntöä. Käytännössä voidaan kuitenkin kiistellä siitä, mikä on ollut tämän uudistuksen todellinen vaikutus. Tähän asti tuomioistuimet ovat ottaneet ainoastaan kantaa itse oikeudenloukkauksen mahdolliseen olemassaoloon, mutta sanktioita tai hyvityksiä ei ole määrätty varsinaisesta virheellisestä toiminnasta. Lisäksi nyt keskusteluun on noussut pykälän ulkopuolelle jätetyn paikanetsinnän asema. Tämän tutkielman tekohetkellä käynnissä olevassa PKL:n muutostarpeen arviointimuistiossa halutaan tehdä tähän muutos ja asettaa mahdolliseksi myös paikanetsinnän lainmukaisuuden arvioinnin saattamisen tuomioistuimen

²²⁹ Sisä-Suomen poliisilaitoksen alueella kotietsintöjä tehtiin 2019–2021 välisellä ajalla yhteensä noin 5000 ja paikanetsintöjä noin 3700 kappaletta. Sisä-Suomessa on siis suoritettu noin 15 prosenttia koko Suomen kotietsinnöistä vuosina 2019–2021.

tutkittavaksi tietyissä tilanteissa. Ehdotuksessa tämä olisi mahdollista, jos etsintä vaikutuksiltaan ja menettelyltään vastaisi kotietsintää ja kohdistuisi paikkaan, johon ei ole yleistä pääsyä tai johon pääsy on rajoitettu tai estetty etsinnän toimittamisajankohtana.²³⁰ Tämä lienee tavoiteltava lisäys säädöstehtiin ottaen huomioon paikanetsinnän vaikutukset kohteen yksityiselämän alueelle.

Toinen keskeinen ilmassa leijuva muutos koskee niin sanotun salaisen kotietsinnän mahdollisuutta. Kuitenkin nyt käynnissä olevassa oikeusministeriön lakimuutoksen arvioinnissa tultiin siihen tulokseen, että kyseinen muutos on sen verran laaja, että se vaatii enemmän aikaa ja valmistelua, joten se jätettiin tämän lainvalmisteluprosessin ulkopuolelle. Asian käsittelyn siirtäminen nähtiin lausuntojen perusteella hyväksyttävänä, mutta silti muutamassa otettiin jo alustavasti kantaa tämän toimintamallin mahdollisuuteen. Erityisesti sisäministeriö ja poliisihallitus ovat esittäneet puolustavat kantansa hankkeelle. Positiiviset puolet nähtiin myös edellä esittelemissäni haastatteluaineiston tuloksissa. Kuitenkaan kehitysehdotus ei herätä kattavaa luottamusta ja erityisesti yksilön oikeusturvaan liittyvät kysymykset herättävät huolta. Käsittääkseni niin sanotun salaisen kotietsinnän käyttämöhdollisuudet olisivat hyvin tiukkaan rajatut ja menettelytapasäännökset sisältäisivät tarkat ohjeistukset sille, miten etsinnällä ja sen jälkeen tulee toimia. Esimerkiksi etsinnän kuvaamista on ehdotettu jälkikäteisen avoimuuden ja yksilön oikeusturvan vahvistamiseksi. Ymmärrän hanketta kohtaan nousseen epäluulon, sillä äkkiseltään se vaikuttaisi siirtymistä Amerikan kaltaiseen ”isoveli valvoo” ilmapiiriin ja poliisin ylivaltaiseen asemaan kansalasiin nähden. Kyseessä on kuitenkin toimintatavan sitominen erittäin vakaviin rikoksiin ja niiden valmisteluun, mikä ei koske tavallisen kansalaisen ja poliisin välisiä kanssakäymistilanteita. Mielestäni on perusteltua sanoa, että poliisilla olisi ollut paremmat mahdollisuudet ennalta estää tiettyjä vakavia rikoksia, mikäli tämä etsintämöhdollisuus olisi ollut käytettävissä. Tulevaisuus ja kattavat lausuntokierrokset näyttävät, mihin tässä asiassa lopulta päädytään ja millaiseksi turvallisuustilanne nähdään yhteiskunnassamme.

Nykyllainsäädännössäkkin on nähty olevan tiettyjä ongelmakohtia. Esimerkiksi *Koskisen* tutkielmassa nykykäytännön ongelmakohdaksi nostettiin se, että päätös kotietsinnästä on uskottu täysin poliisille itselleen. Tämä eroaa länsieurooppalaisesta toimintatavasta, jossa päätöksenteko on uskottu tuomioistuimen tai syyttäjän käsiin. *Koskinen* näkee tämän ongelmalliseksi erityisesti epäillyn oikeusturvan kannalta ja vetoaa tässä erityisesti turhaan käytettyyn kiireellisyysperusteeseen²³¹. Suorittamassani kyselyssä asia nähtiin täysin päinvastaisena. Kiireellisyys perusteella tehdyt muun kuin pidättämiseen oikeutetun virkamiehen päätökset ovat nykyään harvinaisia, sillä

²³⁰ OM 2022:1, 114.

²³¹ Koskinen 2016, 98.

työajansuunnittelun mukaan päällystö pidetään lähtökohtaisesti aina tavoitettavissa. Lähtökohtaisesti muu, kuin pidättämiseen oikeutettu virkamies tekee päätöksen etsintätoimenpiteistä ainoastaan verekseltään tapahtuvissa kiiretilanteissa, joissa nähdäkseni toiminta on perusteltua ja kiireellisyys selkeästi todettavissa. On kuitenkin hyvä huomata edellä esitelty virheellinen menettelytilanne, jossa etsintä suoritettiin ilman kiireellisyysperustetta ja ilman POV:n päätöstä. Tämä on käsittääkseni harvinaista, mutta ehdottoman moitittavaa, eikä tällaisia tilanteita tulisi tapahtua. Yleisjohtaja moittikin partion toimintaa heti tiedon saatuaan.

Haastatteluaineiston perusteella poliisiorganisaation sisällä päätösprosessia koskevaa muutostarvetta ei ole. Muutos nähtäisiin päinvastoin toimintaa hidastavana byrokratiana, jossa päätöksenteko siirrettäisiin tapausta koskevan asiantuntija-tahon ulkopuolelle. Tutkinnassa lähimpänä ja mukana olleella tutkinnanjohtajalla on paras käsitys tapauksen kokonaiskuvasta. Pahimmillaan muutoksen nähtiin mahdollisesti estävän etsinnän tarkoituksen hävittämiskaavan kasvaessa. Kallistun itse samalle linjalle haastattelutulosten kanssa siinä, että päätösprosessia ei ole syytä muuttaa pois poliisiorganisaation sisältä yleisen kotietsinnän tai paikanetsinnän osalta. Poliisi ei pääsääntöisesti lähde toimittamaan etsinnän kaltaisia toimenpiteitä täysin mielivaltaisesti ilman esitutkinnallisia perusteita. Varsinaisista päätöksentekijän motiiveista kannellaan harvoin: kantelut koskevat yleensä varsinaisia etsintätoimenpiteitä. Näin ollen voidaan katsoa, ettei nykykäytännössä nähdä varsinaista epäkohtaa.

Kuitenkin tapauskohtaisesti tulisi kenties nykyistä paremmin harkita, onko etsintämenettely paras mahdollinen pakkokeino toivotun tavoitteen saavuttamiseksi. Poliisin on kaikessa toiminnassaan otettava sekä vähimmän haitan periaate että suhteellisuusperiaate huomioon. Joissakin tapauksissa etsinnän välttäminen voi olla sen toimittamista perustellumpaa. On muistettava ottaa huomioon, että perustuslaillisten oikeuksien rajoittaminen vaatii yhteiskunnallisen hyödyn saavuttamista. Jos kyseessä on esimerkiksi mahdollinen epäily marihuanan vähäisen määrän löytymisestä, eikä etsinnän kohde ole menetellyt muutoin epäilyttävästi tai lain vastaisesti, on hyvä harkita, ovatko etsintätoimenpiteet tässä tilanteessa perusteltuja. Usein tämän kaltaisissa tilanteissa poliisi tyytyykin kielletyn aineen takavarikointiin ja antamaan sakon paikan päällä. Usein vähäisten rikkeiden kohdalla on kuitenkin ilmeistä, ettei esitutkintaa lähdetä suorittamaan tai syyttäjä jättää syytteen nostamatta. Turhia toimenpiteitä tulee aina välttää.

Luotto Suomen poliisiin on vahva, mutta tästä huolimatta poliisin toiminnasta kannellaan jopa verrattain usein. Tämä on mielestäni ymmärrettävää, sillä poliisin toimenpiteet ovat usein

kansalaiselle epämieluisa kokemus. Kuitenkaan kanteluiden määrästä ei voida suoraan tehdä johtopäätöksiä poliisin toiminnan lainmukaisuudesta. Sisä-Suomen alueella tilanne vaikuttaa hyvältä eikä kanteluita tehdä erityisen paljon. Myöskään täysin lainvastaista tai moitittavaa menettelyä ei useimmissa tapauksissa todeta löytyneen. Osittaisia huomautuksia kuitenkin annetaan edelleen ja nämäkin olisivat mielestäni vältettävissä. Tämä koskee koko Suomen aluetta, ei ainoastaan lähemmässä tarkastelussa ollutta Sisä-Suomen poliisia.

Huolimatta oikeuslähteiden muodostamasta toimintaohjeperustasta ovat etsintätilanteet yksilöllisiä ja vaativat usein tapauskohtaista harkintaa. Lainsäädännön onkin mahdotonta antaa täsmällistä vastausta kaikkiin tilanneskenaarioihin, eikä näin tule ollakaan. Kuitenkin oikeuskäytäntö ja erityisesti sekä tuomioistuinten että ylimpien laillisuusvalvojen tarjoama ratkaisukäytäntö antaa enemmän ja enemmän viitteitä siitä, miten eri tilanteissa tulisi ainakin lähtökohtaisesti toimia. Poliisiorganisaation sisällä tulisi kiinnittää huomiota näiden ratkaisujen sisältöön ja ottaa ne vakavasti, vaikka varsinaista todellista sanktitoimintaa ei (ainakaan toistaiseksi) ole kehittynyt. Erityistä huomiota virkamiehen tulisi kiinnittää menettelyn asianmukaiseen dokumentointiin ja pöytäkirjojen kirjauksiin. Näillä yksinkertaisilla huolellisuustoimenpiteillä voitaisiin välttyä useilta kantelutilanteilta. Uskoisin lisäksi, että tiukalla raportointivaatimuksella olisi virheellisiä menettelyjä karsiva vaikutus. Totesin jo kandidaatin tutkielmassani että lähtökohtana tulisi aina olla kirjallisten päätösten käyttö, sillä suullisilla määräyksillä on aina heikko jälkikäteisarviointimahdollisuus. Huomiota kiinnitin myös koulutuksen ja sisäisen tiedottamisen tarpeeseen.²³²

Näen edelleen nämä keinoina parantaa ja yhtenäistä poliisin toimintamalleja entisestään ja tätä kautta vähentää mahdollisten kanteluiden määrää. Erityisesti moitittavissa ratkaisussa esitettyjen näkökohtien kokoaminen ja läpikäynti poliisiorganisaation sisällä olisi mielestäni vartenotettavaa. Käsitykseni mukaan nykymenttelystä kanteluprosessissa on mukana ainoastaan tapaukseen liittyvät virkamiehet. Näin tulee toki ollakin, mutta mielestäni olisi perusteltua ratkaisun jälkeen tarjota siitä saatu informaatio organisaation sisällä mahdollisena oppimistyökaluna. Tässä tarkoituksessa tapauksen yksilöintitiedot olisivat poistettavissa ja mahdollisen yksittäisen virkamiehen rooli peitettävissä. Sisä-Suomen poliisissa toimiva oikeusyksikkö tiedottaa sisäisen informaatiokanavan kautta aika ajoin sisäisessä tarkastuksessa eteen nousseista virheistä. Olen kuitenkin epäileväinen sen suhteen, kuinka moni virkamies todella perehtyy tähän tietopakettiin vapaaehtoisesti.

²³² ks. Kinnunen 2018, 27–28.

Vanhojen PKL:n, ETL:n ja PoLL:n kokonaisuudistusprojekti oli ehdottomasti tarpeen ei ainoastaan lakien muodostaman vaikeaselkoisen kokonaisuuden vuoksi, vaan myös näihin sisältyvien nykyajasta tippuneiden käsitteiden ja osittain jopa puutteellisen sääntelyn vuoksi. Perus- ja ihmisoikeuksien asema on vahvistunut viime vuosina ja niiden vaikutuksia huomioidaan entistä vahvemmin lainsäädännön ja lainkäytön eri vaiheissa. Jo mainittu käynnissä oleva pakkokeinolain muutoshanke pyrkii entisestään selventämään käytännössä tulkinnanvaraisiksi havaittuja pakkokeinolain säännöksiä ja siten lisäämään oikeusvarmuutta. Osaltaan tähän pyritään edellä esitetyn paikanetsintään liittyvien säännösmuutosten kautta. Käynnissä on myös poliisilain muutostarpeita käsittelevä muutoshanke. Kuitenkin kun on kyse keskeisistä julkista valtaa koskevista ja toisaalta kansalaisen oikeuksista sääntelevistä säädöksistä, on pyrittävä niin selkeään ja kattavaan säädöstekstiin kuin mahdollista. Tämä, sekä huolella tehty lainvalmisteluaineisto antavat parhaimman pohjan yhtenäisen ja selkeän, säädöstekstiä tukevan oikeuskäytännön muodostumiselle. Osittaisuudistusten jatkunut tarve osoittaa, että vielä on tehtävää säädöstekstin ja yksilön oikeuksien piirin parantamiseksi.

LIITTEET

LIITE 1: Kyselylomake Sisä-Suomen tutkinnanjohtajille

PRO GRADU TUTKIELMA
TAMPEREEN YLIOPISTO
Laura Kinnunen
laura.kinnunen@poliisi.fi

AIHE:

Etsinnän kohteen oikeusturva poliisin paikkaan kohdistuvissa etsintätilanteissa

1. Päätös kotietsinnän suorittamisesta on pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä. Euroopassa päättävältä on pääsääntöisesti syyttäjällä tai käräjäoikeudella. Tämä on herättänyt keskustelua myös Suomessa.

Mitä hyviä tai huonoja puolia näette siinä, jos menettelyä lähdettäisiin muuttamaan syyttäjä/tuomioistuinpainotteiseen myös Suomessa?

V:

2. Kiireellisyys-perusteen käyttö on saanut jonkin verran kritiikkiä. Koetteko, että kiireellisyys perustetta käytetään liian usein?

V:

3. Teidän aikananne, onko muu kuin pidättämiseen oikeutettu virkamies joutunut tekemään päätöksen etsinnän suorittamisesta?

V:

4. Etsinnän kohteelle on pääsääntöisesti annettava mahdollisuus olla läsnä kotietsinnässä. Koetteko tämän haittaavan poliisityötä joko ajallisesti tai esimerkiksi häiriköintinä?

V:

5. Nykyisessä PKL:ssa on määritelty erityinen kotietsintä, joka edellyttää etsintävaltuutetun käyttöä. Oletteko kohdanneet tilanteita, jossa on jouduttu käyttämään etsintävaltuutettua? Miten olette kokeneet prosessin?

V:

6. Esille on nostettu mahdollisuus suorittaa etsintöjä salassa asianosaiselta ja ilmoittaa etsinnästä jälkikäteen. Mitä mieltä olette tästä, sen hyvistä tai huonoista puolista?

V:

LIITE 2: Diaarilistaus poliisia koskevista EOA kanteluista koko Suomessa 2019–2021.

Asian nro	Luonti päivä	Päätös päivä	Otsikko	Ratka isija	Vastuuhenkilö	Tehtäväl uokka	Tila	Hallinnonala (ensisijainen)	Käsittelyn lopputulos
EOAK/852 2/2021	10.12.2 021	15.12.2 021	Kantelun ja tietopyynnön siirto	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/831 4/2021	03.12.2 021	09.12.2 021	Poliisiin käynti ja nimikylttien puute	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Siirto muu
EOAK/801 7/2021	23.11.2 021	25.11.2 021	Asian käsittelyn kesto	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/792 4/2021	11.11.2 021		Kotietsintä sekä päätökset esitutkinnan toimittamatta jättämisestä	EOA	Peter Fagerholm	00.03.00	Käsittelyssä	Poliisi	
EOAK/695 7/2021	06.10.2 021	09.11.2 021	Kotietsintä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/687 4/2021	04.10.2 021		Poliisiin menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Käsittelyssä	Poliisi	
EOAK/643 5/2021	15.09.2 021	15.09.2 021	Kotietsinnän suorittaminen	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/639 9/2021	14.09.2 021	16.09.2 021	Poliisiin menettely	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/553 1/2021	09.08.2 021	12.10.2 021	Poliisiin ja tuomioistuimien menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/539 7/2021	03.08.2 021	05.08.2 021	Poliisiin menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/516 4/2021	26.07.2 021	26.07.2 021	Poliisiin menettely	AOA3	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/507 7/2021	21.07.2 021		Asunnon tarkastaminen	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Käsittelyssä	Poliisi	
EOAK/500 5/2021	19.07.2 021	19.07.2 021	Poliisiin menettely	AOA3	Mikko Eteläpää	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Yksilöimätön
EOAK/487 5/2021	12.07.2 021		Poliisiin menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Käsittelyssä	Poliisi	

EOAK/450 6/2021	22.06.2 021	03.02.2 022	Kotietsinnän toimittaminen	EOA	Joel Hyväri	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Huomautus - hallinnollinen
EOAK/444 2/2021	18.06.2 021	16.11.2 021	Poliisin menettely ja kotietsintä	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/348 1/2021	12.05.2 021	17.05.2 021	Kotietsinnän laillisuus	EOA	Mikko Eteläpää	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/300 9/2021	26.04.2 021	03.05.2 021	Kotietsintä ja takavarikointi	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/296 0/2021	26.04.2 021	19.08.2 021	Poliisin menettely	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/290 3/2021	22.04.2 021	23.04.2 021	Kotietsintä ja noutomääräys	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/203 9/2021	22.03.2 021	10.02.2 022	Poliisin menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Käsitys, moittiva
EOAK/145 2/2021	25.02.2 021	18.03.2 021	Kotietsintä ja takavarikko ym.	AOA3	Peter Fagerholm	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Vanhentunut (yli 2 v)
EOAK/132 7/2021	22.02.2 021	23.02.2 021	Kotietsintä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/112 9/2021	15.02.2 021	31.03.2 021	Poliisin menettely kotiin tunkeutumisessa	EOA	Peter Fagerholm	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/878/ 2021	04.02.2 021	12.02.2 021	Kotietsinnän suorittaminen	EOA	Mikko Eteläpää	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/685 0/2020	15.10.2 020	07.06.2 021	Kotietsintä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/673 0/2020	12.10.2 020	14.10.2 020	Kotietsintä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/503 6/2020	17.07.2 020	30.11.2 020	Poliisin menettely	EOA	Minna Ketola	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/463 7/2020	29.06.2 020	17.07.2 020	Kotietsintä ja takavarikko	AOA3	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Vanhentunut (yli 2 v)
EOAK/430 3/2020	15.06.2 020	19.05.2 021	Kotietsintä henkilön löytämiseksi	EOA	Mikko Eteläpää	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Ei virhettä
EOAK/389 0/2020	01.06.2 020	09.11.2 020	Poliisin menettely	EOA	Minna Ketola	00.03.00	Loppuunkä sitetly	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin

EOAK/342 2/2020	15.05.2 020	20.07.2 020	Poliisin toiminta	AOA3	Minna Ketola	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/341 8/2020	15.05.2 020	20.07.2 020	Poliisin toiminta	AOA3	Minna Ketola	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/340 9/2020	15.05.2 020	20.07.2 020	Poliisin toiminta	AOA3	Minna Ketola	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/293 0/2020	28.04.2 020	28.04.2 020	Poliisipartion menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/415 5/2020	06.04.2 020	10.07.2 020	Kantelun tutkinta	EOA	Minna Ketola	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/224 5/2020	24.03.2 020	31.03.2 020	Kotietsinnän suorittaminen	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/160 9/2020	24.02.2 020	26.02.2 020	Kotietsintä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/124 3/2020	13.02.2 020	19.02.2 020	Toiminta kotietsinnässä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/342/ 2020	31.12.2 019	02.06.2 020	Kotirauhaan puuttuminen	EOA	Peter Fagerholm	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Käsitys, moittiva
EOAK/718 6/2019	10.12.2 019	31.12.2 019	Poliisin menettely kotietsinnässä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/696 1/2019	02.12.2 019	17.12.2 019	Takavarikoitujen tavaroiden vahingoittuminen	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/663 5/2019	19.11.2 019	17.12.2 019	Poliisin menettely etsinnässä	EOA	Minna Ketola	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Yksilöimätön
EOAK/857/ 2020	31.10.2 019	14.12.2 020	Kotietsintä ja kuulustelu	EOA	Mikko Eteläpää	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei virhettä
EOAK/602 4/2019	22.10.2 019	04.11.2 019	Kotietsintä	AOA3	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/596 8/2019	22.10.2 019	04.11.2 019	Määräykset pakkokeinoista	AOA3	Mikko Eteläpää	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/529 4/2019	20.09.2 019	22.10.2 020	Kotietsintä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Käsitys, moittiva
EOAK/526 5/2019	17.09.2 019	30.09.2 020	Kohtelu vapaudenmenetyksen aikana	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Käsitys, ohjaava

EOAK/425 4/2019	22.07.2 019	02.06.2 020	Poliisin menettely	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/419 3/2019	11.07.2 019	25.07.2 019	Kotietsintä ym.	AOA3	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/298 6/2019	13.05.2 019	21.05.2 019	Poliisin menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/276 3/2019	06.05.2 019	23.07.2 019	Poliisin menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/211 8/2019	01.04.2 019	24.04.2 019	Poliisin menettely	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/115 4/2019	15.02.2 019	20.05.2 019	Puhelinseuranta ja kotietsintä ym.	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä
EOAK/796/ 2019	01.02.2 019	05.02.2 019	Poliisin menettely asunnon tutkimisessa	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/767/ 2019	30.01.2 019	06.03.2 019	Ratsia ja pidätys	EOA	Juho Martikaine n	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/331/ 2019	14.01.2 019	06.02.2 020	Poliisin menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Huomautus - hallinnollinen
EOAK/287/ 2019	11.01.2 019	01.10.2 019	Poliisin menettely kotietsinnässä	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkä sitelty	Poliisi	Ei aihetta epäillä lainvastaista menettelyä

LIITE 3: Diaarilistaus poliisia koskevista EOA kanteluista Sisä-Suomen poliisissa 2019–2021.

Asian nro	Luontipäivä	Päätöspäivä	Otsikko	Ratkaisija	Vastuuhenkilö	Tehtäväluokka	Tila	Hallinnonala (ensisijainen)	Käsittelyn lopputulos
EOAK/7924/2021	11.11.2021		Kotietsintä sekä päätökset esitutkinnan toimittamatta jättämisestä	EOA	Peter Fagerholm	00.03.00	Käsittelyssä	Poliisi	
EOAK/6435/2021	15.09.2021	15.09.2021	Kotietsinnän suorittaminen	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkäsitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/4506/2021	22.06.2021	03.02.2022	Kotietsinnän toimittaminen	EOA	Joel Hyväri	00.03.00	Loppuunkäsitelty	Poliisi	Huomautus - hallinnollinen
EOAK/3481/2021	12.05.2021	17.05.2021	Kotietsinnän laillisuus	EOA	Mikko Eteläpää	00.03.00	Loppuunkäsitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/2960/2021	26.04.2021	19.08.2021	Poliisin menettely	EOA	Kristian Holman	00.03.00	Loppuunkäsitelty	Poliisi	Ei aihetta oikeusasiamiehen toimenpiteisiin
EOAK/342/2020	31.12.2019	02.06.2020	Kotirauhaan puuttuminen	EOA	Peter Fagerholm	00.03.00	Loppuunkäsitelty	Poliisi	Käsitys, moittiva
EOAK/767/2019	30.01.2019	06.03.2019	Ratsia ja pidätys	EOA	Juho Martikainen	00.03.00	Loppuunkäsitelty	Poliisi	Vireilläolo
EOAK/331/2019	14.01.2019	06.02.2020	Poliisin menettely	EOA	Juha Haapamäki	00.03.00	Loppuunkäsitelty	Poliisi	Huomautus - hallinnollinen